

Artikkel - 21 1/2

OLII ON

ILLUSTREERITUD KUUKIRI

SISUS:

Jaan Kärner: Sügiselaul
Marceli Handelsman: Poola vabadusvõitlus 1795—1914
B. Linde: Juljan Ejsmond. In memoriam.
Juljan Ejsmond †: Lugu tammest
Herminja Naglerova: Kellegi käed
B. L.: Herminja Naglerova
Näiteid poola kunstist: W. Skoczylas, E. Zak, L. Slendziński, W. Wasowicz, Tamara Lempicka, Aug. Zamoyski, K. Sichulski, Zofja Stryjeńska, E. Bartłomiejczyk jne. (Reprod.)
Juljan Ejsmond †: Legend haavast
H. Visnapuu: Mis sest armastusest saab
M. Treter: Kujutavad kunstid Poolas
Lavapilte W. Shakespeare'i Suveöö unenäost (Lavastus: V. Mettus, dekoratsioonid: V. Haas)
Jul. Genss: Huvitav siluettide-leid (Pilt.)
Alfr. Vaga: Joh. Köler (Lõpp)
Joh. Köler: Truu valvur
Fot. J. V.: Varasügisel (Pilte)
Hugo Raudsepp: Aforisme lahtimõtestatud maailmast
B. Linde: Tallinna kunstikiri
P. Sepp (juubeli puhul). Antigone lavapilt
Jul. Oengo: Ilmar Reiman. In memoriam
Ilmar Reiman †: Henrik Visnapuu ja Maarjamaa
Richard Roht: Suvine tee
Aksella Luts: Moodsast tantsust (Pilt.)
Vahva sõdur Joosep Toots (Piltidega)
H. Visnapuu: Ajak. „Tulenkantajat“ ja tulekandjatest
Ed. Visnapuu: Suhteid „Muusikalehega“
Prof. P. Pöld †. Hele-Mall Pöld † (Pilte)
Prof. P. Põllu matusel (Pilt)
Lennuvõistlustelt (Pilt)

LAHTISED LEHED

SISUS:

R. Kivi'i mapist (Pilt)
P. Gruzna: Öndsate saar
Oskar Rütli: Ceyloni ja India Buddha Hamhatempel Kandy's (Pilt)
Tartu Majaoman. Selts (Piltidega)
Elust lahkunuid (Pilte)
Meie akadeemilisi mehi (Pilte)
August Raud: Keskkooli abiturientide elukavatsusist ja suhtumisest maallu
Juhan Libe: „Orirahva“-probleem
Jaan Kärner: Hulljulge „sõnazinglööri“
Toimetusele saadetud kirjandus

Uusi raamatuid:

Aino Kallas: Katinka Rabe

Tõlkinud F. Tuglas

Romaan, 204 lk. Hind 2 kr 50 s., iluköites 3 kr.

Jakob Mändmets: Rogutud teosed

III anne

15 novelli, 284 lk. Hind 3 kr., iluköites 3 kr. 50 s.

J. O. Mackall: Vergilius ja tema tähendus nüüdismaailmale

Tõlkinud Ants Oras. Elulugu, 148 lk. Hind 1 kr. 75 s., iluköites 2 kr. 25 s.

Eesti Kirjanduse Seltsi Kirjastus Tartus, Lai tänav 35

Telefon 601

A.-S. TARTU PÄRMIVABRIKU

„VESIRAVILA“

Dir. prof. dr. med. L. Puusepp. — Tartus, Pikk t. 60/62. Kõnetr. 34
Ambulatoorne ja statsionaarne (kliiniku) ravimine

Ravitakse: *Närvihaigusi*, nagu närvide nõrkus, kõiksugu närvipõletikud, iäias jne.
Ainevahetuse haigusi: podagra, liigrasvumine
Reumatismi: lihaste reumatism, liigeste põletik ja selle kroonilised vormid

Terapeutiline osakond: pärmivedeliku-, süsihappe-, vahu- ja teised arstl. vannid, raba-massaažid, dušid — charcot ja teised, ravimine elektriga, valgusega ja massaažiga

Asutis on avatud kella 12—8 õhtul. Arsti vastuvõtmine kella 12—5 õhtul

JUHATUS

a./s.

A. Le Coq

LONDON — TARTU

soovitab oma

**ÕLUT
PORTERIT**

KEEDETUD MODU
LIMONAADI, SOODAT JA
SELTERSSI

tuntud headuses

A.-s. prov. Jul. Lill

rohukauba suurlaod ja laboratooriumid

TARTUS, NARVA TN. 6, telef. 1-66

Osakond:

Tallinna, V.-Viru 15, telef. 12-88

Kreemid naha eest hoolitsemiseks:

REGINA EXTRA rasvata
puudri aluseks

REGINA EXTRA rasvaga
õhtuseks tarvitamiseks

FORMOSA J. L.

päivituse ja punetuse vastu

KASEKREEM rasvata — UUDIS!
eriti valge jume saavutamiseks

*LÖHNAÕLID, EAU DE COLOGNE, VEGETALE,
ODONTINE, PUUDRID JNE.*

Foto-osakond — Tartus, Rüütli tän. 10
Telefon 5-49

Amatööridele nõuanne ja pimik kasutamiseks

9000 7-21

AR

OLION

TELLIMISHIND: AASTAS 6 KR., POOLAASTAS 3 KR. — TOIMETUS JA TALITUS: RIIA 64—3, TARTU. TEL. 5-42.

Nr. 9

SEPTEMBER

1930

Jaan Kärner

Sügiselauf

*Valu jälle mu südames käib
nagu võõras, kel külm on käsi.
Tema silmad on viha täis,
hoolimatult ta rebib ja räsib
rõõmuhilbud mul ümbert põue.*

*Sügis alasti seisab õues:
lõdisevad kõik põõsad ja puud,
lehti aknasse lükkab värin.
Savikruusina kuiv on suu:
lapsemeeli sa ootad ja pärid —
mul ei ole, mis anda vastu.*

*Keegi võõras me ette astus,
riisus armutult õitsevaid teid:
surid sõnad kui haiged tuvid
keset aedasiid kollaseid,
ja mu lembuse paljana suvi
sulges lahkudes huulte taha.*

*Põrmu vaesena langen maha:
valu jälle mu südames käib —
sama võõras, kel külm on käsi.
Tema silmad on viha täis
ning ta mõte on must nagu süsi.
Sina lähed ja taas ei tule.*

*Paberille ma tõukan sulle,
ent kas elavaks läinu sest saab?
Tõuseb päike veel pilvehangest?
Metsas veriseks värvub haab,
lehe järele lehti vaid langeb.*

September 1930.

Poola vabadusvõitlus 1795—1914

Olionile kirjutanud Varssavi ülikooli prof. MARCELI HANDELSMAN

I

RAHVA elu koosneb ta igapäevastest muredest, väikestest, mööduvatest küsimustest. Kuid ta olemasolu tunnusteks on pööranguid toovad sündmused, mis nagu kõikide „igapäevaste“ tegude kogud avavad uusi ajajärke rahva elus. Sagedamini osutuvad julge vähemuse otsuste tulemused kogu rahva omandustena, olles talle ajalooliselt või ka lihtsalt mälestustena väärtuslikud. Antud põlve püüded: töö, lootused ja kaotused sulguvad sümboliteks, moodustavad üksuse, millest eraldub kindel, tegudega kaunistatud pöörangu aade. See on psüühiliste väärtuste (teaduslikkude tarvete, püüete, kavade jne.) summa ehk kompleks, mis omavahel koos- või ka ebaüksuseks loovad aateid, tegude psüühilisi aluseid. See on inimsoo loomulik seesmine elumõte, mille materjaliks vormiks on teod, moodustades sündmusi, mis seotud välise nähtega.

Poola elu sümboliteks on meie vabadusmässud, mis moodustavad üksuse ajajärgul 1795—1914. Ühise Poola vabadusmässude idee uuestsünd igas põlves on rahva psüühika aluseks, ta jaatavaks ja ühtlasi eitavaks ideaaliks, olles samuti hingesid juhtivaks traditsiooniks. Temas avaldab rahvas kõige teravamalt ja konkreetselt XVIII. sajandil kaotatud iseseisvuse saatvat igatsust.

II

Poola riigi tekkimist mõjustas rida ühiste psüühiliste alustega seotud sündmusi. Unistustes seovad end ühiskonna peidetud, teadvuses või alateadvuses sõjaväeliseks olevad vaimud, ja mässudele järgnevad sündmused. Väliselt kujunevad nad täiesti erilist. 1794. a. vabadussõda kujunes vastupanust Venemaale tekkinud viimases Poola nominaalselt iseseisvas osas, kusjuures aktiivselt Venemaad toetas Preisi ja salaja ka nominaalselt erapooletu Austria. Prantsuse juuli ja Belgia augusti revolutsioonile vastav 1830. a. Poola kuningriigis (poliitiliselt autonoomne Poola osa Vene ülemvalitsuse all) lahtipuhkenud liberaal-revolutsioon võitles küll Venemaa vastu ja mahasõtkutud konstitutsiooni ning territooriumi piiride alalhoiu eest, kuid samuti ka nn. vallutatud maade, Leedu ja Russiiniide (nn. Vene lääne ja põhjalääne kubermangud) tagasivõitmise suunas. See võitlus muutus varsti poola-vene sõjaks, millest võtsid osa Vene ülemvõimule alluvad poolakad kogu poola rahva õiguste eest. 1863. a. lootusetu noorsoo mäss puhkes Poola kuningriigis mitte niivõrt Vene surve vastu, mis Nikolai I. surmaga 1855. a. lõdvenes, ka mitte niivõrt venestamise ja unifikaatsiooni süsteemide vastu, mis vähenesid 1861. a., kuigi andes tagasi vähehaaval ja vastumeelselt osalisi autonoomiaid, kuivõrt pigemini Vene valitsuse enese vastu, mis võõras Poolale. Liikumisel oli küll kindel siht, kuid puudus pretsiseeritud täpne tegevuskava. Tegevus valgus Żmudz'i, Leedu, Poleesie ja lõuna-ida territooriumidele, kujunes metsades peidetud partisaanide võitluseks, mis äratas hirmu venelastes, kuid mida ei

saaks nimetada Poola-Vene sõjaks, kuigi sundis Venet ühinema Preisiga Poola vastu. Lõpuks 1914. a. maailmasõda, mis lahutas jaotajaid riike kahte laagri, Vene ja Saksa-Austria omadesse. Poola tegevus seisis seal alguses leegionide võitluses 1914.—1916. a. Vene vastu, siis samade leegionide mässus sakslaste ja austrialaste vastu 1917, lõpuks revolutsioonilises võitluses kõikide poola sõjaväeliste kujundite: leegionide, vene vägedes teeninud sõdurite, „Polska Służba Zbrojna“, mis organiseeriti Poola kuningriigi territooriumil ja Poola salajase relvastatud organisatsiooni võitluses austria ja saksa okupatsioonide vastu 1918. Lõpuks Poola sõda, Poola-Nõukogude sõda vabaduse eest uuesti ehitatud, kuid oma alustes hädaohus oleva riigi piirides (1919—1920).

Kolmekordne kaotus sai osaks poola vägedele, kuni viimaks neljas katse lõppes täieliku eduga, kusjuures õnn ületas mitte ainult endised konkreetsed plaanid, vaid isegi julgemad lootused.

Kuigi need sündmused nii iseloomult kui ka väliselt erinevad üksteisest, on kõigis siiski ühine, põhimõtteliselt sama sügavam joon ning nii nende genees kui ka iseloom omab ühist jäädavat ideelist alust.

III

See jäädav aade Poola vabadusvõitlustes on eriti väljapaistev võitluse ühinedes teatud jäädavalt korduvate poliitiliste väärtuste sõlmedega.

10. Esiplaanile ilmub võitlusaate side Euroopa üldise ideoloogiaga, mida kõige tugevamini esindas Prantsusmaa. Selle euroopalis-prantsuse ideoloogia all mõistat ma mitte ainult Prantsusmaa seesmisi ega ka ta tolleaegseid välispoliitilisi huve, kuigi Poola võitlused, nende kavad ja tegevused pidid arvestama neid, vaid poliitiliste väärtuste kogu, mille viib Prantsusmaa ühel ajal oma välisaktiooniga Euroopa ellu, moodustades üldväärtusega, endiste kordadega vastuolus olevaid aateid. 1794. a. puhkes lahti Poolas revolutsioon selle absolutismi vastu, mis oma olemasolu aluseks pidas Ida-Euroopas osalt republikaanse Poola hävitamist. See oli otsest seotud Prantsuse revolutsiooniga ning usuti, et Prantsusmaa aitab, kuigi see hiljem tegelikult elus tõi pettumuse. 1830. a. paistis Euroopa rahvastele, et Prantsusmaa kutsus jälle võitlusele surujate vastu ja heidab kaugele üle oma piiride rahvaste propaganda. Prantsusmaa ei teostanud seda, kuid andis eeskujuga ja julgust paljudele rahvastele: belglastele, isegi sakslastele, leides Poolas mitte niivõrt vastukaja, kuivõrt aate tegeliku teostamise püüdeid ja solidaarsust.

1863. a. oli meie ajaloos suurte jõupingutuste aeg, mille sihiks oli: tugevdada Euroopa suhteid teisel, Napoleon III. poolt kuulutatud rahvusvahelisel alusel. See vool sai oma alguse Balkani poolsaarel 1856, levis 1859. a. Donau-äärsetele ja Itaalia maadele; 1860.—1861. a. teostub ühinenud Itaalia aade, 1861.—1862. hakkavad käärima vabaduspüüded Poolas, mis viivad 1863.—1864.

Poola vabadusvõitluse, viies kõrgele nimetatud aate, mis aga teostus Prantsusmaa toetusel ja ta varemetel, kuid Poolamaa vastu Saksamaa ühinemise teel. Lõpuks 1914. a. algab võitlus keskriikide kõrval, kusjuures Prantsusmaa võtab osa kaitse-sõjast liidus Venemaaga. Kuid ka selle liikumise aksiomiks oli meil sümpaatia Prantsusmaa vastu, mis keelas meid sõdimast viimase vastu. Kuigi poola vägede organisatsioonid võitlesid Poolas Venega, võtsid nad vabatahtlikult osa sõjast Prantsusmaa poolt ja jäid sinna, olles veendunud, et tulevikus tuleb võidelda ühiselt Prantsusmaaga Saksamaa vastu. See veendumus oli algusest peale kindel väejuhi teadvuses. Pärast 1917. a. võeti see mõte vastu ta vägede ridades, ja mis veel tähtsam, oldi algusest peale veendunud tarviduses võidelda uue aja demokraatia ja rahvaste õiguste eest mitte ainult Saksamaa, vaid ka Venemaa vastu, kuna just need riigid olid — olgugi Lääne riikidega liidus — nende kahe põhimõttega vastuolus kuni viimse hetkeni.

2°. Vabadusvõitlused ei tekkinud kunagi juhtide kutsel. Nad tekkisid ise ja ettevalmistatuina ning oodatuina ilmusid nad kui üllatused, üldiste ja kohalikkude olukordade kristalliseerunud tulemustena. Nad olid ikka asjalikult ja ideeliselt seotud Ida-küsimustega: Türgimaa võimuala kahanemine Euroopas Venemaa surve, Vene taganemine Austria ja pärast Saksamaa eest Inglismaa kaasabil kui ka Balkani rahvaste ja raasside vabanemine mitte ainult türki ikkest, vaid ka naabrite hoolekandest — kõik see sünnitas sõjalisi komplikatsioone, millest ammutasid poola liikumised oma lootusi. Igasugu liikumiste sõlmes katsub poola mõte leida Ida-küsimusis seda elavat allikat, mis moodustaks Poolale kasulikku olukorda. Nii püüab Poola toetada vahest täiesti vastuolus olevaid voole: iseseisvuse rahvaste vabanemistendentse, olles neile nõuandjaks oma piinade ja jõupingutuste kogemusel; Türgimaa, kui kaudse Vene ülemvõimu eest kaitsja, alalhoidendentse. 1794. aasta oli 1792. a. kaotuse ja Nelja-aastase Seimi ajal oleva Vene-Türgi solidaarsuse lõpu tagajärjeks. 1830. a. oli 1828.—1829. a. sõja ja Poolas vastukaja leidva folhellenismi palaviku tagajärjeks. 1863. a. oli 1853.—1856. a. Krimmi sõja ja Poola kestvate tööde tagajärjeks lõunas: Serbia iseseisvuse äratamise ja Rumeenia vabastumise alal Vene ja Austria ülemvõimu alt, lõpuks Bulgaaria rahvusliku enesetunde äratamise alal. Kuid samal ajal oldi tegevad ka Türgimaal, kus poola asjatundjad ja nõuandjad äratasid monarhia jõu enesetunnet. Viimaks 1914. a. oli 1912.—1913. a. Balkani sõja otseseks tagajärjeks, millega kaasas käisid Poola sõjajõudude suuremad revüüd, nagu: Galiitsias venevastane küttide organisatsioonide revüü, Poola kuningriigis austriavastane vägede revüü kooskõlas tšehhidega. 1914.—1915. a. sõjas olid poola vabatahtlikud väed ühtlasi tegevad nii Serbia kui ka Türgi poolt, sünnitades uuesti 1831.—1856. a. poola emigrantide legendi: Poola on vaba ja iseseisev, kui türklasted joodavad oma hobuseid Horyn'is.

3°. Püüdes iseseisvusele löi vabaduse eest võitlev Poola sidemeid kõikide teiste Vene ülemvõimule alluvate rahvaste vabaduspüüetega, arvates sinna hulka isegi venelasi endid. 1794. a. sõda peeti ainult tsaarina, kui oma impeeriumi valitseva jõu vastu, kuigi teati, et see impeerium valgub oma loojate traditsioonidele vastavalt

läände ja lõunasse, võites maid. 1830. a. tõi ideede uut vormulatsiooni, mis tekkisid dekabristide 1825. a. revolutsiooni eel olevatel ühistel läbirääkimistel ja lootustel tekkinud sügavama usu põhjal. 1831. a. lippudel olev pealkiri *Teie ja meie vabaduse eest* oli rohkem kui paljas sõnakõlks: surve vene vangidele silmapilgul, kui Dubicz'i väed seisid Varssavi müüride all, ja jumalateenistus langenud Pertel'i ja ta kaaslaste hingede eest võitluste kõige raskemal hetkel annavad selget tunnistust selle liikumise sihtidest.

Aastad 1830 kuni 1863 täidab pikk ja raske aateline töö mõlemis Poola, eriti aga emigrantide laagrites. Poola demokraatia 1830. a. formuleerib oma manifestis Poola peamist ülesannet järgmiselt: Poola misjon on kõikidele Vene ülemvõimule alluvatele rahvastele vabaduse andmine, nende ikke kaotamine ja tõstmine kultuuri selleni tasemeni, mida lootis teostada enese juures. Poola ülesanne ulatub kaugemalegi, ta peab andma vabaduse kõikidele Ida-Euroopa rahvastele: Poola iseseisvuse ja nende rahvaste vabaduse vahel on oluline side ja ühine tänapäev nende realiseerimise korral. Selliselt mõistab Czartoryski laager tuleva revolutsiooni aadet: demokraatidega konkureerivas tegevuses astub ta välja balkani rahvaste, Austria slaavlaste, madjarite, kasakate, Kaukaasia mäeelanikkude ja grusiinlaste seas, Baltimaadel läti-eesti rahvaste seas ja Soomes, tehes igal pool nende vabaduse kihutustööd, mis peab jõudma iseseisvuseni või nende rahvaste eneste soovil tekkinud liitudeni. Ta näeb peidetud sidet nende aadete realiseerimise ja poolakate oma riigi saavutamise võimalikkuse vahel. Need mõlemad voolud sünnitavad pärast 1863. a. valgete ja punaste vaateid; vabade föderatsioon vabadega, poliitiline konstitutsioon Venest lahkuvatele rahvastele, mis ühise kava otsimise ajajärgu, 1905.—1906. a. järel ametlikult Poola poolt vastu võetakse 1919. a. sõjas, eriti aga meie ida ja lõuna-ida piiri suhtes, ja mis Balti riikide liidu näol (Poola-Läti-Eesti-Soome-Leedu) sünnitab 1919.—1920. a. läbirääkimiste aluse, olles nimetatud kontseptsiooni loogiliseks järelduks.

4°. Poola vabadusvõitluste eriliseks omaduseks, nende jõuks ja ühtlasi ka nõrkuseks oli, et nad, kuigi seotud põhimõtteliselt väliste poliitiliste sündmustega, tugenesid ainult oma enese jõule. Ammutasid rahvalt oma jõudu ja katsusid saavutada võitu nende abinõudega. Et jõuda sihile, katsuti võtta rahvalt maksimum jõupingutust, juhtides neid jõude võimalikult vähese energia kaotamisega. Et seda saavutada, kasutati kahesuguseid abinõusid: võeti jõudu ühiskonnast ja kontsentreeriti seda võimude abil. Valmistati ette antud aja ühiskondlikku küsimust ja loodi piiramatu võimuga võitluse juhatus, andes selle võimu üksiku isiku kätte ning luues diktatuuri, mis pidi täitma oma kohustust võitluse sihtide saavutamiseni.

1794. a. anti esmakordselt Poola ajaloos piiramatu võim Kościuszko kätte ja kuigi Kõrgem Juht ei kasutanud oma võimu täielikult, löi see aasta uue kontseptsiooni, mis pidi korduma käsuna, igatsusena ehk ideaalina. Esimene emigratsioon moodustab enne Napoleoni valitsust Kościuszko algatusel konstitutsiooni 30 a. peale, mille sisu välja antud brošüüris: *Kas poolakad võivad saavutada iseseisvuse?* — Kościuszko järele omab rahvas küllalt jõudu oma riigi saavutamiseks, kuid ta peab and-

ma piiramatu võimu demokraatliku diktaatori kätte, kes täidab seda ametit ajani, kuni ise leiab, et on jõudnud sihile. 1830. a. vabadusvõitlus on täielikult diktaatori otsimise hüpnosi all: ta olgu kas sõjaväelane või tsiviil-isik, rahva kui üksuse või rahva kui sotsiaalse kihi juht. Juhti leidmata allutakse järjest Chlopicki võimule, siis Czartoryski autoriteedile, Skrzycki juhatusel või valejuhatusele, Lelewel'i moraalse või Krukowiecki kaotuste diktatuurile. Valitsuse ja seimi vahelises võitluses toetavad isegi need, kes on valitsuse, aristokraatide vastu, põhimõtteliselt teist, oma diktatuuri. 1830.—1831. a. vabadusvõitlus ei sooritanud oma ülesannet. Ühes emigrantide massiga rändas välja ka põhimõtteline „valitsuse“ võitlus seimiga, õigemini öelda võitlus idee eest: kes on õigustatud valitsema emigratsiooni, rahva üle, kas rahva esindaja või esindus. Tekib kaks kontseptsiooni, demokraatlik-militaristlik ja monarhistlik-tsiiviil, mõlemal ühine mõte: sõjaväelise diktatuuri hädatarvilikkus, kehastatud alguses Zaliński, siis Mieroslawski isikus, või autoriteedi kandidatuur vürst Adam Czartoryski isikus. 1863. a. katsutakse tegelikult realiseerida seda, mis mõtetes juba ammu küpsemas: Mieroslawski saamatuste demokraatlikku diktatuuri, Langiewicz'z'i valgete konkurents-diktatuuri, lõpuks võllas surma saanud (5. aug. 1864) Traugutt'i kangelaslikkuse ja kannatuste „punast“ diktatuuri.

1914. a. ja kõik selle tagajärjed on tihedalt seotud endiste võitluste ideedega: ei saa olla võitu pimedas sõnakuulelikkusest, truude ja kindlate isikute ühelt ja piiramatu võimuga juhita teiselt poolt. „Komandandi“ idee on vanem kui ta teod: tõusis juba Kõrgema Juhi võimust, kes seda võimu ei osanud või ei tahtnud tarvitada, kuid kes seda tunnustas ja käskis järeltulijatele saada aru sellest võimust mitte ainult kui diktaatori, vaid ka kui inimlikust võimust.

Kościszko mässu tõendavad kaks suurt ühiskondliku iseloomuga dokumenti: Winiary ja Polaniec'i manifestid. Nad ei tõstnud talupoegade olukorda ei õiguslikult ega majanduslikult, kuid esmakordselt Poola ajaloos pöörduti talupoja kui isamaa päästja poole, nõudes ühtlasi kõikidelt kodanikelt selle küsimuse ülevõtmist. — See loomulik nõue võeti vastu isegi Varssavi vürstiriigi seadustikus, kuid ei jõudnud selge realisatsioonini isegi 1831. a. sõjas. Nagu ei suudetud saada üle juhtivate võimude valimisülesandest, nii ei saadud jagu ka talupoja küsimusest. Seda tugevamini fermenteerib see mõte emigratsioonis olevaid inimpäid, jälgides kõiki meie algatusi, ähvardades, nõudes igal sammul enesega arvestamist. Poola seltskonna arvamuses muutus see peaküsimuseks, 1846.—1849. a. revolutsioonis Poola ja välisjõudude mõõduks, 1863. a. aga muutub see põhiküsimuseks, kogu tegevuse loomulikuks aluseks. Manifestis, milles kuulutati sõda Venemaaga (22. I. 1863) kuulutati ka talupoja vabadust ja teoorjuse kaotamist Poola nendes osades, kus seda veel ei olnud. Ka nüüd ei uuendatud praktiliselt seda küsimust: vabadusvõitlusel puudus jõud, et sundida vastast ja ühiskonda võtma vastu neid postulaate, kuid aatiliselt jäi lahutamatuks side vabadusvõitluse ja poola kodanikkude isikuvabaduse vahel. Maa-ilmastõu uutes oludes, alamkihi ja tööliste organisatsioonide teise ajajärgu lõpul (XIX. sajandi lõpp) kaotab

see side oma ideelise sisu, saades liikumise jõuallikaks 1914. a. Noorsugu, tööline ja talupoeg astusid väeorganisatsioonide ridadesse, leegionidesse, „heites tuleriidale oma elusaatuse“ salajases võitluses Poola ja rahvaõiguse, rahvaliku Poola eest. 1914.—1915. a. aade muutub 1917.—1918. a. aadete põhialuseks, 1920. a. kaitsesõja tugitipuks, sulgudes sama aasta seimi maareformi resolutsiooniga. See reform ei murra senimaksvat ühiskondlikku korda, toob vaid ühiskondlikku tegevusse konstitutsiooni põhiaate konsekvantse: vabastatud rahva saatuse sidumine vabastatud riigi saatustega, see on kogu liikumise alus.

Ka see aade ühineb eelpool nimetatud ülemjuhatuse aatega. Juhi diktatuur tugeneb kahekordselt inimestel, võttes sealt oma alguse ja ühtlasi lootusi püüete realiseerimiseks. See on juhi rahva diktatuuri aade.

IV

Ülaltoodud ei anna ma mineviku idealisatsiooni ega oleviku apoloogiat. Nii enne kui ka nüüd on vastuolusid aate ja selle realisatsiooni vahel: endistele saamatustele ja kaotustele vastavad nüüd hädatarvilikud kohanedused oludele, mis kutsuvad välja täielise kõrvalekaldumise põhimõtetest.

Siiski on kahtlemata olemas kindel psüühiline ühtlus, mida osutanud inimpõlved — ühise ideelise traditsiooni ühtlus. Juhtide teadvuses, masside alateadvuses, mööduva rahu ajajärgudel, nagu peidus olles igapäevse elu katte all, oli see aade ühtlasi rahva vastupanu ja kannatlikkuse allikaks, iga uue põlve usu uuestsünni alguseks, andes väliselt õigustatud aluse Poola huvidele, mida katsusid jätta tähele panemata vastased oma hiilgeaegadel, saades aru neist alles siis, kui õnnelik juhused ja oma organiseeritud jõud ning heade olukordade kasutamise oskus küpsel juhatusel panid aluse uuestisündinud Poolale.

MARCELI HANDELSMAN

V. SKOCZYLAS

PUULÕIGE

Juljan Ejsmond

3n memoriam

JULJAN EJSMOND †

26. juunil lõppes Pen-klubi 1930. a. kongress Poola looduslikult kauneimas paigas: Kõrge-Tatra suurima ning sügavama (60 m) mäestiku-järve Morskie Oko kaldal. Viimasel ühisel lõunal ütles lõppsõna poolakate poolt Juljan Ejsmond, poola kirjanduse moodsate muinaslugude taidurlik vestja. Ja paar-kolm tundi hiljemini lamas eleegiliselt kõnelenu purustatud pealuuga oma veres.

Juljan Ejsmond oli poola kirjanike arvuka pere sümpaatlikemaid esindajaid, kellesse suhtusid ühesuguselt lugupidavalt tema sulekaaslased kõigist laagreist: tema vaikne ja muhelev inimlik meeldivus ligindas temaga tagasitõrjumatul innul kõiki, kes temaga elus aga kokku puutus. Olen kuulnud tema elupäivil teda hindavaid tähendusi üksteisele kõige vaenulisemalt kirjanikelt, kes kuulusid kas sotsialistide, marssal Pilsudski truude või jälle äärmiste katoliiklaste mõttekaaslaste hulka ja seisavad kõigis üksteisega tõelises vaenus, Juljan Ejsmondi hindasid aga nad kõik, sest Ejsmond oli, nagu kirjutab nende ridade kirjutajale auto-katastroofi kaaskannatanuist luuletaja Józef Aleksander Galuszka: „tõeliselt poolaline (kirjutan tõeliselt poolaline, kuna, nagu Teie võisite isegi veenduda, meie kirjandus on suurelt segunenud juudi kirjandusega)“ — nii hindas Ejsmondi silmapaistvaim katoliiklik luuletaja. Niisama tunnustavad olid sõnad, mis lausisid juudi päritoluga poola kirjanikud, kui tuli kõnelusse Juljan Ejsmond — isikuna ja kirjanikuna.

Meelestub minu esimene kohtamine Juljan Ejsmondiga 1929. a. oktoobris väikeses ringis Poola Pen-klubi esimehe Ferdynand Goeteli poolt korraldatud lõunal minu kolmanda Poolas viibimise puhul. Vanad tuttavad olid kutsunud sellele lõunale rea mulle seni tundmatuid, kelle hulgast avaldas Juljan Ejsmond sügavaima mulje, kuigi ma tol korral sain temaga kõnelda vaid mõned vähesed laused. Ei teadnud ma tol korral ka veel midagi tema kunstilisest loomingust. Aga nagu isenesest libises meie lühike vestlus Bielowieza ürgmetsa

asunikele — metssõnnidele, kes olid hävinud maailmasõjas. Juljan Ejsmond, looduse ja loomade laulik, oli Poola põllutöoministeeriumi kavatsuste, — nimetatud ürgmetsa metssõnnide taasisustamise, — teostajaks, kes oli Ameerikast toodud haruldaste loomade paigutamisel Bielowieza ürgmetsa sama hoolikaks juhiks kui nende vaimustatud kujutajaks.

Järgmine kohtamine Juljan Ejsmondiga oli üle pooleaastase vahemaa järele 1930. a. 20. juuni varahommikul Varssavi peavaksali lipustatud ja lilletatud peosaalis, kuhu selle päeva varasest ajast hoolimata — kella 6 ja 7 vahel — oli jõudnud Juljan Ejsmond koos paari naiskirjanikuga meile, Eestist tulejaile, juba teist puhku ootavalt vastu võtmas käia, olles teadmatutes meie päralejõudmise täpsast ajast. Vanatuttavliku sõbralikkusega tervitas ta meid ja juhtis hotelli. Talle olid kõik inimesed niisama haaravaks elamuseks, nagu väljendub see kogu tema oma loomingusse suhtumisestki. Aga mingi erilist sümpaatiat näis ta tundvat meie väikerahva kirjanduslike esindajate vastu: samal ajal kui paljude teiste poola kirjanike huvi oli täitsa arusaadavalt ja loomulikult keskendatud suur-rahvaste nimekamate ja ka täitsa tundmatute suuruste eest hoolitsemisele, otsis Juljan Ejsmond seltsi — eestlastega. Kongressi vaheaegadel, kas või hetkekski, otsis ta meid üles. Juljan Ejsmond oli kõikjal esikohal hoolitsevate järelepärimistega, kas meil ei puudu midagi, kas meie ei vaja midagi, kas meil on need ja need kutsed, kas meil pole mingeid erilisi soovet.

Kõrge Tatra mäestiku-järve kaldale oli jäänud meid vaevalt parkümmend inimest: Pen-klubide kongress oli lõpnu. Juljan Ejsmondi prantsuskeelne lõppkõne lõunalaualas oli südamlikumaid, täis õrnahingelist ja hingestatud tundeküllust. Sõprust ja soojust oli voolanud sellest kõnest mäestiku kargesse ja meie ülendatud meeleollu. Laiali oli sõitnud pen-klubilaste enamus. Järel olid vaid poolakad ja nendega arvult tasakaalus olevad välismaalased, kes tahtsid jääda lühemaks või pikemaks ajaks poola mäestiku kuurorti Zakopanesse. Järel olid ka kõik eestlased.

Morskie Okos alustasime kolmekesi: Juljan Ejsmond, Gustav Suits ja mina väikest vaatluskäiku mäestiku. Oli ju Ejsmond mulle avaldanud soovi, et tahab tutvuda ligemalt Gustav Suitsuga. Nende kahe vestlus keerles kirjanduslikel aineil, vaikne, kuid südamlik. Ejsmond palus Suitsu aadressi, et läkitada talle oma teose pea ilmuv prantsuskeelne väljaanne, ja siis kirjutas Suits Ejsmondi palvel viimase taskuraamatusse eesti keeles midagi mälestuseks. Mäestiku vihm ei lasknud mind täita Ejsmondi sama palvet. See vihm sundis meid tagasigi pöörama. Ja juba vaevalt tund hiljemini oli auto-katastroofil saanud Juljan Ejsmond surmahaava, purustatud pealuuga, kahvatanud vaikselt, kuid tundmatu muutuval ilmel lamas ta meelemärkusetult oma veres maanteetolmus, kui kohtasime teda uuesti.

Juljan Ejsmond on sündinud 1891. a. Juba 11-aastasena avaldab ta *Kurjer Warszawski* veergudel oma

kirjandusliku esikteose ja just alalt, mis on jäänud tema kirjanduslikuks peaalaks: valmi, millist kirjanduslikku liiki ta hiljemini on viljelnud ja viinud täiusele poola oleviku kirjanduses. Tema esikkoogu 1912. a. *Bajki i prawdy* (Valmid ja tõed) väljendas autori ande erandlikkust just valmide suunas, kujunenud värsitehnikat ja suurt keelelist meisterlikkust. Samuti väljendub juba selles esimeses kogus autori satiiriline joon, mis kõveneb aastatega, kuid ei vääratu liialdustes. Sellisena kohatamegi Juljan Ejsmondi tema teises 1927. a. ilmunud valmikogus *Bajki* (Valmid).

Valmilt on otsene üleminek loomade ja sealt looduse kujutusele, ning seda teed ongi käinud Juljan Ejsmond oma kirjanduslikus loomingus. Ei ole teda viinud kõrvale sellelt teelt isegi sõda, millest kirjanik võttis osa ohvitserina ja lahkus sõjaväelise vahvusristiga leitnandi aukraadis tagavaraväkke. Loomad, loodus ja kütmine — need osalt vastandlikud elemendid moodustavad kindlaid kunstilisi väärtusi Ejsmondi kahe järgmises raamatus: *Wspomnienia myśliwskie* (Kütamise mälestused) ja novellikogus *W puszczy* (Ürgmetsas), millest ilmus 1928. a. juba teine trükk. Viimase ainet jätkamist leiame Juljan Ejsmondi 1929. a. ilmunud *Zywoty drzew* (Puude elud) nimelises lühijuttude kogus.

Nagu on loomulik üleminek valmilt loomade ja looduse kirjeldusele, sama liigidal seisab valm lastekirjandusele. Ja selgi alal on Juljan Ejsmond tõelise kunstnikuna kirjutanud kaks suure väärtusega lasteraamatut: *Janko Kominiarczyk* ja *Polne szczury* (Põldrotid), mis olid esialul määratud kirjaniku kahele pojale, keda isa armastas kogu oma tundelise hingega.

Oma keskkoolipäivil oli Juljan Ejsmond olnud eriti nõrk vanades keeltes, aga nagu saatuse pilkena tõestus hiljemini otse vastupidine: temast sai oleviku poola kirjanduses ladina ja kreeka luule parim tõlkija. Sienkiewicz oli omal ajal soovitanud noorele Ejsmondile klassikaliste autorite lugemist, ja sellest oligi saanud alguse noore kirjaniku ladinakeelse kirjanduse armastus, mis omakorda on põhjustanud rea eeskujulikke tõlkeid, eeskätt ladina, aga hiljemini ka kreeka keelest. Ladina

ja kreeka klassikutega kõrvuti tutvus Ejsmond poola keskaegsete kirjanike ladinakeelse loominguga 16. ja 17. sajandist, andes 1919. a. poola esimese täisverelise luuletaja Jan Kochanowski (1530—1584) ladinakeelse luule väärtusliku tõlke, mis tunnustas taasisesivustunud Poola esimese kirjandusliku auhinna määramisega Juljan Ejsmondile nimetatud tõlke eest. Tänavu juuni algpäivil Krakowis rahvusvaheliselt pühitsetud Kochanowski 400-aastaseks sünnipäevaks ilmus nimetatud tõlketeos uues trükkis. Poola keskaegse kirjaniku Sarbiewski usuline lüürika on Ejsmondi tõlkes vähem populaarne, kuid seegi pole tõlkena vähem meisterlikult teostatud.

Petroniuse armastuslaulud ja Ovidiuse *Ars amandi* kuuluvad ladina luulest Ejsmondi väärikama tõlkena ja viimane vabatõlkena nimetamisele, millele lisandaksime veel Suetoni Nero eluloo ja rea kreeka luule tõlkeid, mis on laiali pillatud ajakirjade veergudel. Juljan Ejsmondi algupärane luule jääb igatahes tema luuletõlgete varju.

Oma eraelus oli Juljan Ejsmond poola põllutööstusministeeriumi kõrgema ametnikuna teostamas metsa ja neis asuvate loomade kaitset, olles innuga kaasas selles suurejoonelises liikumises, mis on algatanud ja loob Ameerika eeskujul Poolas sajatiinulisi rahvusparke.

Suure ja õrnatundelise inimesena jääb püsima kõigile, kes on kohanud Juljan Ejsmondi, tema õilis mälestus, mille vaimse tuuma aga moodustab tema olgugi väikearvuline ja piiratud ilukirjanduslik looming, oleviku poola kirjanduses sädelevad valmid, lühijutud loodusest ja loomadest. Eesti ja tema väike kirjandus on aga kaotanud Juljan Ejsmondis oma õiglase ja siirameelse sõbra poola kirjanike peres. Kogu Pen-klubide sulemeeste rahvusvaheline pere aga leinab rüütliliku poola rahva õilsamat inimest ja kirjanikku, kes langes nagu Pen-klubi VIII. kongressi ohvrina, kelle mälestus jääb püsima Pen-klubide kõigis rahvuslikes organisatsioonides, nagu õieti märgib seda oma erakirjas nende ridade kirjutajale kroaatia silmapaistev lüüririk dr. Dragutin Domjanič.

Mälestagem meiegi vaikselt leinas oma kauget kadunud sõpra!

BERNHARD LINDE

Juljan Ejsmond †

Lugu tammest

TA oli veel noor. Ta oli vana vaid viissada aastat. Igal kevadel seisis ta seal oma noore lehestiku kuldses säras. Igal kevadel omandas ta vanade pronkside värvingu. Sajandid kadusid tal käest nagu päikesepaistelised päevad, aastad lendasid ta üle kiirete lindudena, paevad libisesid mööda nagu kergetiivulised liblikad.

Sündinud neitsiliku ürgmetsa südames, ta võttis enesesse selle igavese laulu mühiseva ning uhke heli, ja kui langes vana ürgmets inimese kirve all — säilitas ta selle kuningliku kohisemise oma ülevas ladvas ning laulis maale ja taevale vaba metsa rõõmudest, mida veel polnud rüvetanud inimese jalg.

Kui sa oleksid astunud tema alla ja oleksid sulgenud silmad — oleks sulle tundunud, nagu kohiseks sinu

üle kogu ürgmets, mis oli langenud juba ammu. Kuid see oli vaid surnud ürgmetsa hää, mis kõlas edasi ustava puu kohinas.

Kord suvekuumuses tulid tema jalge eest mööda voolava jõe ääre verre tõmbunud silmadega ja lainetava musta lakaga metssõnn, laiade labidataoliste sarvedega põder ning külma supelust igatsevad karvad karud. Nad olid ammugi kadunud — sajandeid tagasi — metssõnn, karud, põder... Ka jõgi oli kadunud. Tamm aga jäi ning kohises. Oma kohisevas laulus säilitas ta ka määratusuure jõe laulu. Ta säilitas tema metsikult mühiseva kevadlaulu vaikesel, ülejutatud, lillelistel kallas-
tel, kui ka tema pehmelt kõlava voolu suvel. Kui seisad tema ladva all ning suled silmad, näib mühisevat jõgi,

mis on kuivanud juba ammugi. Kuid ainult surnud jõe hing on see, mis kõlab edasi elavas puus ning laulab...

ning sosistamissoonu... Ja kui tamm küündis lopsakalt taeva poole, sai tema latv tuulele armsamaks kui teiste puude oma...

Kevaded tulid lennates nagu rohelised linnud ja istusid tema okstele. Sügisel tulid lennates nagu kuldseid linnud. Ta nägi viissada kevadet ning viissada sügist. Ja viissada korda mässis talv ta oma päikeses sädelevasse mantlisse.

Ei suveäikesed, ega lumetormid, ega sügisel mässav halb ilm murdnud teda.

Temas elas hõiskelaul tuhandeilt linnupõlvedelt, kes tulid maa-ilmale tema lopsakas ladvas ning tema varjatud õnarusis. Ja see hõiskelaul oli suur sümfoonia, milles ühines armastuse kiituslaul sooja pesa omaga.

Ta ei mäletanud neid suleliste hulki, kes olid alustanud oma elu tema ladvas, sest puul pole mälestust. Kuid nende pulmapeod ning ammu hajunud laulud hõljusid ja jätkasid oma laulu tema melodilises lehtede kohinas.

Ka tuhatkordne valu temas, tapetud olevuste tuhatkordne karje, tapetud pimestavas päikesesäras ning kuuvalgel. Ta ei mäletanud neid suleliste hulki, kes olid lõpetanud oma elu temal, sest puu on unustus ise... Kuid tema valu ning ammu haihtunud karje kõlasid edasi tema kaeblikus ohkamises, sest vahel nuttis puukohin.

Temas elas edasi inimeste vanade ning uute sündmuste mulje, täis õnne ning valu... Ja kuigi ta elas vaid päikese tõttu ning olevikus, rõõmustades taimetaoliselt mahlade tervest ringvoolust ning nautides maapinna kosutavat niiskust, kõlas tema leheladva surematu laulus ka midagi pühade hiite kohinast, hiite, milles tuhande aasta eest oli võrsunud toredasti tema ürgesivanem, ning selle kuninga jahihelinast, kes jahist väsinult oli puhanud tema all ja arvanud kuulvat tema kohinas midagi leedu tammede vastukajast, ning viimase sõja koledusist, mis oli kiskunud välja ta taeva poole püüdvad järeltulijad kännu ning juurega.

Puukohin oli varakamber, kuhu heitis tõttav aeg ikka uusi päivi, kurbi ning rõõmsaid. Ikka jälle lisandus uus helin tamme igivanale laulule, ikka jälle rikastas uus kõla puu kõnekeelt...

Kuid üks kurbus, nii vana kui puu ise, saatis teda truult viissada aastat: üksindus. Sest kõik tema ümber kadus. Metsad surid ning jõed kuivasid...

Ja kui tamm hakkas armastama mõnda pesa või linnuhäält, vaikis hääl peagi, linnud läksid üle mere või surid ja isegi mälestust ei jäänud neist, sest puul pole mälu.

Ja tal oli vaid üks seltsiline, kes elas nagu temagi viissada aastat ja võib-olla kauemgi. See oli kauge tuul, väsimatu rändaja, kes oli ürgmetsas peaaegu kartlik ning heitunud...

Kui pakatasid tamme kuldsete okste pungad esimest korda ammu unustatud kevadel, mis oli kadunud aegade sinisesse sügavikku, nagu uttu, mängis tuul, tiivustatud rändaja, surematu lind, noorte oksakeste ning lehtedega, hellitas võnkuvat puukest ja õpetas talle esimesi kohina-

Ja lõpuks tuli päev, mil kuri inimene, kes hävitab kõik, mis on ilus, ja kõik, mis on suur, laskis raiuda maha vana tamme, mis röövis talt vaba vaate linnale..

Mida ei julgenud teha ei sajandid ega äikesetormid, kes kaotasid oma hariliku julguse puu uhke jõu ees, tegi nõrk ning pelgurlik olevus, kes nimetas end looduse isandaks.

Raiutud puu langes surmakohinal, oma viimisel kohinal sügisrohtude kuldsele vaibale...

Teisel hommikul päeva ärgates tuli truu tuul kaugeusest lennates ning märkas ümberkukkunud tamme. Ta ei suutnud mõista, mis oli sündinud.

Lõpuks mõistis ta kõik ning lendas sinna, kus veel ei lasta raiuda maha puid, et näha linna, sinna, kus kasvavad veel vabad ürgmetsad, milles võivad laulda oma laulu vabad tuuled...

Ja ta viis kaasa surnud puu kõnekeele. Selle kõnekeele kandis ta ära, milles kõlas raiutud ürgmetsade kohin ning kuivanud jõe laul, surnud lindude hääl ning raiutud puu hing...

Tuul aga ei sure eales. Ja seepärast ei võigi kunagi surra puu kohisev hing.

Valmi-kogust *Zywoty drzew* (1929) (*Puude elud*).
Autori enne surma antud loal tõlkinud poola keelest

B. LINDE

Konrad Linde

Poola saadik Tallinnas

Herminja Naglerova

Kellegi käed

PITSAT lõi oma lameda pinnaga vaheldumisi mustale padjakesele ning raamatule, kuhu kantakse sisse adressaadile edasi antud kirjad. Näis, nagu oleks keegi haaratud raevahoost ja peksaks peaga vastu seina. Raamat kattus selle järgi ringikujuliste hõredate märkidega, sarnledes mustast pitsist arabeskele. Nõnda moodustasidki sõõri asetatud trükitähed joonistisi, kuna keskel uhkeldasid numbrite siksakid.

Karoli käsivarred ja pea rappusid taktis nagu män-gukann, võnkudes ühetasases rütmis. Tantsuviisid, kerged meloodiad tulid katma pitsati tumedat kolksatust. Karol võttis isegi naeratuses vastu need jazzi-muusika meeletulekud, kuid järsku ta jäi tõsiseks, libistades vargsi pilgu aknaaugu poole.

Lõpuks pidi ta avama selle aknaaugu, kuid mitte rohkem, kui oli seda ilmtingimata vaja, et alumine osa oleks kaetud pimedusega. Kunagi ei tõusnud klaas kõrgemale, olles alatiseks nõnda kinnitatud. Nõnda oligi Karoli maailm lahutatud sellest maailmast, mille esindajaks olid kõik need seal sabas ootavad inimesed.

Aknaaugu lauale asetused vaheldumisi valged, roosad, rohelised või lihtsalt kollased ümbrikud. Aknaaugu raamistikus näisid käed ma ei tea missugusest marionett-teatrist pagenud marionettidena. Mõned tõusid rünnates, sirutades välja oma haaramisvalmis sõrmed, teised

nõtkusid nagu pajuviitsad, teised jällegi läksid ja tulid raskelt, loiult, sõrmed mustuse palistatud, kuna teised jällegi, rasvast punsunud, roomasid valgete vihmaussidena. Oli ka selliseid, mille küüned näisid väikeste roosade õienuppudena, ja oli ka üsna kahvatuid ning kõhnu, suurte ämblikkude sarnaseid.

Nende peaaegu inimolendite pimedus kurvastas nagu mingi kehalise vea nähtus. Nad kuulasid kobamisi Karoli käsku. Tal oli vaid vaja öelda: nelikümmend viis, või üheksakümmend, et panna kõlisesse väikesi raha-kettaid või näha välja libisemas paberraha. Karol ulatas postmargi ning sõrmed haarasid ettevaatlikult, väikeste, nõbedate käppadena väikesest paberitükist kinni, kandsid selle nõu poole, kus niiskuskäsn, ja kleepisid selle ümbriku ühte nurka, lüües nagu haamrikesega peale. Siis vedasid nad enda poole kviitungi ribakese ning kadusid pimedikku nagu konnad pimedasse vette.

Harva ja järsult pööras Karol nende poole sõnades. Milliseid teisi oleks ta võinudki öelda nende tummade liigutustega kätele? Seni oli olnud vaid Püha Frantsiskus Assisest, kes oli pidanud pikki jutlusi tummadele kaladele. Ja nõnda surusid end Karoli huuled ikka enam ning enam kokku ning lõpuks moodustasid nad vaid ahtakese joone, mis jaotas ta tuhkjalt kahvatu, nagu hall kummipall, punsunud näo.

HERMINJA NAGLEROVA

Herminja Naglerova on poola oleviku silmapaistvaim naiskirjanik, kelle kirjanduslik täisõitseng on teostunud

järsku ja alles viimase kahe-kolme aasta kestes, kuigi tema esikteos raamatuna ulatub tagasi 1921. aastasse.

Nagu paljud teisedki poola kirjanikud, algab Herminja Naglerova (tol ajal kasutas ta veel varjunime J-a Stycz) luulega: kogu *Otwarte oczy* (Avatud silmad), 1921. a. Kuid juba järgmise raamatuna ilmub 1924. a. proosateos — novell *Czarny pies* (Must koer). Aga veel 1925. a. avaldab naiskirjanik oma teise ja seni viimaseks jäänud luulekogu *Szare godziny* (Videviku-tunnid).

Loominguline õitseng aga algab 1928. a. ilmunud proosast: novellikogust *Motyw ksiezycy* (Kuu motiiv), 1929. a. novellikogu *Matowa kresa* (Tume piir) ja 1930. a. romaan *Zawalidroga* (Takistus).

Lwovis sündinud ja kasvanud poolastunud sakslanna Herminja Naglerova on andunud hoolsale tööle juba varasest noorusest: enne oma kirjandusliku loomingu algust õpinguile ülikooli filosoofiateaduskonnas ja doktorieksami sooritamisele. Tema proosatoodangu jõulisemaks ja iseloomulisemaks jooneks on võimas psühholoogism, mille ligemaks või kaugemaks taustaks on tugevatoimelised ühiskondlikud vahekorrad, millest juurduvad tema proosateoste tegelased.

Inimesena vaimukas daam, kelle valitud esprii köidab ja kelle elav ning alati huvitav vestlus tõstab Herminja Naglerova üleulatuvaks seltskonnas.

B. L.

NÄITEID POOLA KUNSTIST

E. ZAK

MAALING

L. ŚLENDZIŃSKI HARMONIA

V. VASOWICZ

PUUD

NÄITEID POOLA KUNSTIST

TAMARA LEMPICKA

NÄITEID POOLA KUNSTIST

KILIM (KOOTUD VAIP)

NÄITEID POOLA KUNSTIST

KAZIMIERZ SICHULSKI

MAALING

ZOFJA STRYJEŃSKA

KAVAND

KILIM — POOLA PRESIDENDI KINK JAAPANI
KEISRILE

Ja ta ei hoolinud sest enam põrmugi, nähes kellegi käsi ärevuses tantsisklemas klaasil või kuuldes nägematu koori ärritatud hääli. Mõni kärarikas algataja võttis enese peale anda tõuke sellele kannatamatuse pominale: „Hei! teie seal! liigutage end! Ei ole aega!“

Kuid mis oli õieti see aeg, mille järgi kisati seal suletud aknaaugu taga? Karol oli tema vangistanud, sesse samasse tuppa, nagu taltsutatud linnu puuri. Ja ta kuulis, kuidas ta kahistas, kuidas sõitles ja kuidas ta lõpuks väsinult uinus, hallid tiivad seintel laiali laotatud. Aja süda lõi oma takti, ikka sama, ümmara seinakella sise-muses. Seepärast polnud põrmugi vaja tõtata, kuigi seal, teises maailmas, selles klaasitaguses, keegi nõudis oma aega, mille minutid järgnesid üksteisele pöörases kihutuses.

Juhtus siiski, et neil nii õrnalt taktis hoitud tundi-del tulid pesitsemata lagipealse alla tusased mõtted. Hari-likult langes see just ajajärku, mil esimesel soojal kevadpäeval uulitsa kõra tungis avatud aknani ning voolas sinna nagu keev vedelik, mis pääseb kõõgi pliidile. Siis porises Karol nagu karu ning tema kirjutatud tähed kandusid üsna viltu nimestiku väikesile ribadele. Ta käristas neid läbilöödud ribasid ettevaatusega ning kaal ei suutnud näidata kirjade kaalu.

Ning kui jõudis sillutisel veerevate autode mürin tema bürooni, haaras Karol oma tillukese kaalu, eemaldas selle, asetades väikesesse puust orvusse, kus see näis nagu seen. Täis avitavaid väikesi arvukesi tipitud märk-mik tegi kõik mis võis, et selgitada tema meelt: kuid Karoli kurbusest looritud silmad rändasid üle selle ning õige kaua ei leidnud ta nõutavaid arvutlusi.

Ja just siis see oligi, mil läheneb peaaegu taltsu-tatud aeg, lenneldes akna sinisest sügavusest või pais-kudes vastu pruuni uksetiiba. Kuid igal korral tagasi tõrjutud võimsate rusikatega, läks ta jällegi pesitsemata seinte puuri. Mis puutub Karolisse, kiilunud uulitsa kõra ning ähvardava pomina vahele, see, mis tungis temani suletud aknaaugu tagant. Ta vaid kõvenes nagu virsiku kivi oma liha sisemuses.

„Eh, kisagu nad vabalt kogu kõrist! Ja vandugu nad niipalju kui süda soovib!“

Salakavala nokkimisega tõstis ta võreakna üles ning lähenes tuulest lõhnavale aknale. Ta surus pea sesse hellitavasse tuulde ning vaatas, kuidas üsna all rullus lahti asfaldi läikiv pael, raamitud puude rohelistest palis-tusest. Karoli pilk pikenes ning nagu kaluri õng son-deeris uulitsa sügavusi. Vähe hoolis ta sest, mis ta tõi seal kaasa: see oli kas mõni möödamineja, lameda krabi taoline, või mõned autod, mustad ning läikivad vesiputu-kad. Lühikeseks hetkeks, pilk laialt väljaheidetud mõr-rana, vallutas ta iga asja. Kuid uulitsa värisev kaos purustas ta paelad, ja see hajus, põgenedes kogu jõust paremale ning pahemale poole.

See Karoli kalastamine oli muidugi vaid asjaarmas-taja meelelahutus: ei saanud sest tema ega keegi teine mingit kasu. Nii siis pidi ta lõpuks minema tagasi bü-roosse, kus kõik edenes asjade tõelisusele vastavas kor-ras, kus igal asjal oli omaette sügav mõiste ning salga-matu kasulikkus. Nõnda peksis ta kaal oma vasest tii-badega õhku, nagu lind, kes tõuseb lendu, et lennata juba määratud sihi poole. Ta pliiatsid puhkasid nagu mingis väikeses rennikeses, ja nende hästi teritatud vänd

meelestatid rebase koonu. Tema tindipoti sinine trehter keerles mõnuga läbipaistvas kristallis ülespoole ja tema tampoon-padjakesed hingasid välja musta ning punase hiina tindi niiskust. Pitsatid olid pistetud roseti avau-sisse, nagu hiinlaste kaelarõngast tõusvad pead. Regis-ter võttis kindlasti kõige rohkem vabast ruumist enda alla; mis puutub kirjadesse, siis need pandi väikesisse hunnikuisse, nagu kuhjatakse laudu saevabrikus. Post-markide suured poognad rullusid ise eneste ümber nagu pühade raamatute pergamendid.

Seal omas Karolile kõik mitmesugust ilmet: igal asjal oli kõigepealt oma, isiklik ilme, ja siis veel teine, laenatud mitmesuguseilt emeilt, mis omasid maailmas võib-olla tähtsamat kohta.

Seepärast võis kujutella väga hästi, et büroo saht-lisse paigutatud hõberahad piiksusid nagu näljast piina-tud väikesed pääsukesed, ja et paberraha määrinud kim-bud kahisesid plataanide lehtedena, tekitades väikese, õrna, niiskuse tõttu pehmenenud krabisemise.

Seal valitseski Karol isandana, lastes osaks saada igale asjale piinlikku hoolt. Tema oli määranud kind-laks, kord alatiseks, igale asjale oma koha. Tema laia kirjutuslaua pealne hiilgas nagu pallisaali parkett, sest siin pidi säilitatama tema südamele nii magus kord.

Kui Karol tuli hommikuti büroosse ja kui ta surus oma seltsimehe värsket kätt, kes seisis ta ees, samasu-guse kirjutuslaua taga ning tema võrele sarnleva võre ees, hingas rahu ning puhtust kõik, mis kuulus Karolile. Teenijad kartsid muuta vähimatki kindlaksmääratud kor-ras ja isegi kirjutuslaua katvad kummi hallid kambad näisid väikeste, maapinda kinnikasvanud ränikividena.

Karol seletas oma sõbrale, et parim elu korraldaja on taylorism.

„Iga asi on oma kohal, kõik on kõige paremas korras!“

Siis joodi magusat teed nagu mesi, söödi võileiba värsket ning soolase singiga. Kõike seda kõige vähemagi tõttamiseta, sest sõrmed, mis tipsisid valgel aknaklaasil, olid liiga kõhklevad, ning vaevaltkuuldavas kõhatamises polnud midagi otsustavat. Võre avati alles siis, kui lõua-luud olid närimise järele hästi välja puhanud, kui oli suitsetatud mõned sigaretid ning kui oli loetud hommi-kune ajaleht. Kuid sel hetkel avaldas Karoli seltsimees veel oma eksimatut arvamust poliitilisest seisukorrast ning Karol tegi lühikese kokkuvõtte Kalifornias juhtu-nud maavärisemise kohta.

„Midagi lonkab looduse taylorismis,“ naljatas tema seltsimees.

Karol vastas: „Kuid minul on kõik, mis tarvitan, käe juures, ja mitte mina ei laena teile kääre või pliiat-sit, vaid teie olete see, eks ole tõsi, kes mulle neid lae-nab, kas pole nii?“

Karoli seltsimees oli noor ja ta nõokas teda häbe-matult:

„Vaata kus on tüüp! mis?“

Kui polnud liiga palju inimesi, lasti kirjadele osaks saada pisut rohkem tähelepanu. Mõned saajate nimed olid juba omased ning peaaegu sõbrad, teised olid vöö-rad ning ükskõiksed, nagu mõned möödunud. Nende saatmise kohad olid ettekujutuses laiali nagu maadeta-duse kaardil. Vahepeel mõne muiste nähtud väikese linna ja aleviku pilt omandas täpsama kuju, kerkis äkki

csile, valgustatud väikesest leegist, sellisest, mis sähvab tikust. Vahetevahel haaras neid igatsus nende suurte linnade, nende kõige suuremate järele, ja lõhestas neid oma väikeste teravate küüntega. Siis kirjutati kviitungi ribale: Pariis, London, New-York, ja samal ajal jooksis kadeduse värin mööda pliiatsit alla. Nelinurk tähe „R“-ga [R(écommendé) = tähitud] keskel märkis põletavalt ümbriku mitte kunagi rahuldatud soovidega, ning ümmargune pitsat oli vihaselt postmarkide kannul nagu raevas rusikas.

Kuna raskenenud keha suubus nõnda üksteisele järgnevate päevade reas ametniku tooli, tekkisid juhuslikult veidrad mõtted. Teeseldi iseenese ees, et kõik, mis sündis nende ümber, oli erilisel tähtis ning huvitav. Ja mitte üksi sellepärast, et pitsatiga märgitud kirjad läksid laiali maailma nelja kaarde, vaid ka sellepärast, et need kirjad ise, aadressid, mis nad kandsid, muutusid elu sügavaks õpetuseks, inimeste ilmutuseks. Oli vaja vaid hästi avada silmad ning endal lasta imbuda läbi kõikide nende asjade mõttest.

Ja vaat mispärast pilgutasi silmad aadresse uuri-des ning nuuskisid tähepostide, ümmarate ning saledate kirjatähtede keskel. Raasukese tähelepanuga ning olettustega võis teha iseloomude kavandeid, võis ka laita ühte, pidada lugu teisest, umbusaldada toda, ning tunda end teisest isegi liigutatud.

Karoli seltsimees, nähes tumenevat tema kirja üle kummardunud otsaesist, pilkas teda:

„Teil on vaja vaid grafoloogiks hakata. Milline teenistus! Kindlasti oleks see suurem kui teie vilets palgatasu. Annaksin teile nõu...“

„Teie käekiri? ah, see avaldaks meile huvitavaid asju teie kohta!“

„Kindlasti! Mul on mõrtsukalised mõtted, mis! Kuidas ma tahaksin süüdata selle vastiku baraki, kui kevad on väljas ja kui tüdrukud jalutavad Nowy Swiati tänaval.“

Kuid tema seltsimehe nokkimistel polnud Karoli silmis mingit tähtsust, ja need ei suutnud muuta milleski tema kahjutuid harjumusi. Nõnda oli ta loonud endale süsteemi, mis laskis teda tunda inimesi, keda ta polnud kunagi näinud.

Tal õnnestus saavutada samu resultate, võib-olla isegi tähtsamaid, käte suhtes, mis ilmusid võre lauale. Oli ainult vaja tarvitada salakavalust, neid osavalt üllatada, ja siis andsid nad talle välja oma saladuse, paljastades end randmeni. Nõnda kui eemaldus põial peopesast, moodustades sellega tõmpnurga, voolasid rahad käest heldelt ning hooletult. Kui sõrmed keerustusid üksteisesse ebaosavalt, saavutas raha, kuigi see oli hoopis väike, tähtsuse ning näis higistavat vaevalist mõtiskelu. Olid ka paksud sõrmed, mida muljusid rasked sõrmused. Metall kõlises nende käes, ning nad kortsutasid rahapaberit, tekitades häbematu, täis ülbust müra.

„Nägugi ei võiks avaldada rohkem,“ mõtles Karol: „ainult kätest jätkub kõigi asjade ilmutamiseks! Klaasaken varjab minu eest võib-olla naeratava näo, ning sama isiku käed annavad ära ta meeleheite. Nägu võib avaldada morni ükskõiksust, kuna sõrmed liiguvad närulikult hirmunud rütmis.“

„Nägu? milline petis!“ sõnas Karol. „Ei, ei iialgi ei usaldaks ma nägu!“

„Ja minu oma ka mitte, mis?“ grimassitas tema seltsimees.

„Ei, sest teil on viisaka poisi välimus, ja te olete ainult väike kelm. Teie liiga hoolitsetud küüned ütlevad mulle seda.“

„Näen, et teiega peab olema valvel. Etskae seda postkontori eksinud nõida!“

Asjatult pilkas noormees Karoli. Need nõidumised olid muutunud juba tema hädatarvilikuks meelelahutuseks. Aknaaugu tagused näod leidsid end nõnda antuna Karoli meelevalda tema heaksarvamise järele.

Ainult kirjade sisu, mille saladust hoidis ümbriku diagonaalide ristlus, näis oievat ebamäärane, ebakindel, nagu viirastus spiritistlikul istungil, ning jäi alatiseks vaevalt aimatavaks. Peab tunnistama, et see kirjade saladus pani tema kannatama vahel, kuid tal oli küllalt tahtejõudu ja kaunis tugev kohusetunne, et mitte lasta kiusatusel võtta liiga kindlat kuju. Oh, mis puutus sellesse, iialgi polnud juhtunud tal seda kümne aasta jooksul, mille kestes ta täitis oma kohuseid! Vahel paistsid läbi ümbriku õhukese paberi sõnade ebaselged ahelad: kuid siis põgenesid nende eest tema diskreetsed silmad, ja patune kiusatus oli kihutatud eemale ning aetud välja seaduse artiklite, määruste ja maksvate eeskirjade jõul. Kõik need olid üksmeelsed, et säilitada kirjavahetuse saladust.

Nõnda korraldus Karoli intiimne elu, nõnda täitus tema saatus väikese postiametnikuna väikesis kitsilt väljajagatud vahejuhtumusi. Tillukesed taimed, mis idanesid tema vaos, kasvasid igapäevase elu tihedas udus ning hakkasid juba kõdunema, moodustades oma üksitel lasuvate kihtidega mingi turbasoo. Töö ning lõbu, nii üks kui teine, polnud temale muud kui mehaaniline harjumus, ja ümmargune seinakell lõi ükskõikselt talle tunde.

Kord asetusid aknaaugu lauale vilkalt kaks pikka, siledat ning valget kätt. Suur, rohelinele putukale sarnlev smaragd ehtis ühte nende esimest sõrme. Karol ärkas ning peatus. Need käed ei mahtunud ühtegi tema püstitatud kategooriasse, nad ei lasknud paigutada end tema skeemi ühtegi osakonda. Valgus mängis nende küüntel nagu väikeste roosade öölampide sisemuses, nende peopesad omandasid läbipaistva kahvatusega merikarbi vormi. Raha veeres nende sõrmede vahelt nagu kõlavad väikesed kettad, ja kortsutatud kviitungil ei näinud olevat nende jaoks mingit tähtsust.

Kirja ümbrik reetis sama härrandlikku ükskõiksust käekirja saledais, sihvakais tähtedes, mis hellitasid hajameelselt ilusat mehe-eesnime ja printsilist perekonnanimet, mis polnud tundmatu ühelegi siin maal. Ümbriku tagapool kandis väikeste tihedate tähtedega kirjutatud tähtsusetut formelit: Hanna, nõudmiseni.

Ja siis alles tundis Karol uudishimu kibedat maiku. Ent ümbriku veliinpaber, tuhm ning kollane nagu elevandiluu, säilitas ustavalt oma saladuse. Ja kõik pidi sündima seaduse järele: ümmargune pitsat täitis oma kohuse, liües postmargile, siis tuli punase täisnurga kord, mis raamis „R“ tähte, ja lõpuks pitsat, mis märkis kuu-päeva.

Õigust öelda, Karol oleks kahtlematult unustanud oma ahastuse ning rahulolematuse, hoolimata nende, nagu sügisese vihma, sobimatust pealekäämisest. Kuid ilusad

Läed (mu Jumal, kuidas oleks võinud neid teisiti nimetada!) ilmusid jällegi iga kaheksa või kümne päeva tagant. Siis uuris Karol neid asjatundjana, mõõtes nende nurkade proportsioone ja kallet. Kuid suure vaevaga suutis ta kõigest sellest teha positiivseid järeldusi: sest kunagi polnud ta näinud nende käte sõrmi teissugustena kui avatuna, avatuna kummalise ilu liigutuses. Ja neil polnud nähtavasti mingit tahet esitada end Karoli oletustele. Kõik tema teooriad jäid asjatuks ja tema teravmeelsus kulus tagajärjetult, püüdes läbistada seda salajast elu.

Vahel arvas Karol tabavat nende käte asendis ja olemisviisis kergeid muudatusi. Ta kindus neisse inkviisitorlikkude pilkudega, mis ta juhtis neile nagu mikroskoobi objektiivile. Kuid varsti märkas ta, et kõik libises tal käest. Sest kas võis ta kinnitada täie südamerahuga, et kord värisesid need sõrmed pisut närvlikumalt ja et teine kord olid nad pigemini väsinud kui ükskõiksed? Nende küüned särasid ikka samas hiilguses, ja smaragd nagu näljane säask inkrusteerus sõrme. Ja aadressi tähed olid muutumatult kerged ning pisut närtsinud.

Kuid need äpardunud salakuulamiskatsed väsitasi Karoli nagu keerulised luupainajad. Ta oleks tahtnud hoida käes mingit kindlust, ja selle asemel käis tal pea ringi pööratuses ning joobunult eelaimuste raskest suitsust.

Karol mõtles: sellest järeldub kindlasti midagi, sest miks muidu piinaks teda nõnda uudishimu?

„Kui lõhnastatud on see kiri, seda tunneb isegi siia,“ lobises ebadiskreedilt Karoli seltsimees. „Oh seda õrna lõhna! Oleks himu seda kallistada nagu naise ilusaid väikesi sõrmi!“

Karol piitsutas teda pilguga nagu piitsahoobiga: „Jätke ometi minule kuuluvad kirjad rahule, pagan võtaks! Teil on ju ometi omad, pistke neisse oma nina, kui see teile valmistab lõbu.“

„Kuid milline kärbes on teid siis hammustanud, armas jumal? On see kiri ehk juhtumisi teie päralt? Ja kõik need lõhnavad armsused, mis seal sees leiduvad, pole teile, vaid teisele, kas pole nii?“

„Muidugi,“ mõtles Karol, „nad on teisele, olen nõus, kuid kas pole mina see, kelle hooleks on antud nende ilusate käte toimingud?“ Ja ta tundis jooksvat piki oma keha imelikku värinat: nagu lonks külma vett, mis neelatakse alla lämmatav-kuumal päeval.

Kuid tema ise, kes oli nagu mingi käskjal, kelle kohuseks oli selles kirjas sisalduvate sõnade edasiandmine tundmatule saajale, tema ise ei tohtinud jätta hoolitsemist midagi, mis puutus neisse, ei midagi unustada ainsakski hetkeks. Tunda nende käte salajast elu: selline oli nüüdsest peale tema teadliku tahte käsk. Kuidas võiks ta olla ei midagi muud, kui voolu lihtis juht või passiivne, mõistamatult teeniv tööriist? Ta polnud ometi lõppude lõpuks elutu masin ja tal oli ometi aju, mis suutis mõelda. Jah, vahest alles sel momendil andis ta endale aru kohustusist, mis aetas talle postiametniku teenistus. Kas ei röövinud iga kiri, mis toodi talle, tema teoju mõne osakese? Ja kas polnud see ilmtingimata vajaline seks, et kirjad võiksid jõuda määratud kohale? Tal oli siis ometi õigus püüda uurida nende kirjade peapõhjust — inimest.

Karol pidi, tähendab, tundma nende kirjakerjutajate

käsi ja käekirja, enne kui läksid need kirjad laia maailma teele, mille neile määras kindlaks tema mõjus, kohuseis teadlik tahe.

Karol mõtles sageli sellele ja püüdis esitada oma seltsimehele nende oluliste, kuigi raskelt tajutavate küsimuste metafüüsilist külge.

Ta seltsimees oli kaugel sest, et võtta asja tõsiselt. „Sain isegi pisut aru, et me pole esimesed paremad! Teie peaausjalikult! Säärase paksusega okupeeritakse maailma majanduses kenake koht. Kuna mina, vaene kõhetu, kes ma olen, kui võiksin kiidelda mingi paremusega teie ees, siis võib-olla vahest staadionil. Mis puutub teie metafüüsilisesse tarkusse, siis ei leia ma midagi seal laita.“

„Tean väga hästi, et teie ei taipa sest piseimatki, sest teie pea on tühi nagu õhupall, kuid mis halba näete selles, palun, kui tahetakse jõuda tõelisele kindlusele asjas, mida tunnete tumedalt?“

Kuid praegusel hetkel oli Karol ainuke, kes kobas oma alateadvuses, leides sealt ootamatuid aardeid. Ta teadis nüüd väga hästi, et midagi ei juhtu põhjusega, kuigi see oleks õige kauge, ja et igasugune sisemine sundus juba püüab märgitud sihi poole. Seepärast ei pea jääma saladusse miski asi. Peab jõudma üle raskusist, et läbistada saladust, nagu jõudis üle neist ürginimene, raiudes teed endale läbi tihniku väänkasvude.

Kuna ilusad käed kaitsesid end ning keeldusid andmast talle välja oma saladust, pidi ta koondama kogu oma jõu, panema tööle kogu oma intuitsiooni. Ta peab lehitsema isegi mõnda raamatut, mis ütleb endas sisalduvat käte saladuse ilmutamise kohta tarvilisi algaimeid. Need ehk võiksid tulla appi tema oma kogemustele.

Kuid hoolimata hirognomia tarkadest õpetusist, käed, mis puudutasid aknaaugu lauda, hakkasid vastu ta uurimusele. Karol kannatas sellest alandusest, nagu tekki vast paistest, ning ta pettis end isegi mõne kunstliku võttega, kuid lõppude lõpuks pidi ta tunnistama endale avameelselt, et oli teinud vigu.

Tema rahulolematuus muutus selle liiga hästi hoitud saladuse vihkamiseks. Ta elas nagu sonivas palavikus. Tema silmad hiilgasid vaadeldes kirjatahti, mille märgid näisid põlevat tema arvates nagu metalltraadid küünlaleegis. Ja kui tema pilk, nagu väriseva ning ülekuumutatud õhu laine, tõusis aknaaugu poole, näis talle, et salapärase käe sõrmed sulguvad närvlikult ning avanevad jälle, nagu oleksid nende liigutused juba ette korraldatud kummirihmadest.

See esitas endast teatud juba omandatud teadmisi, midagi nagu tundmise ebamääraseid fragmente, ning Karol võttis nad vastu targa uurijana, koostas nad lühidalt, seadis nad vastastikku, võrdles neid. Nende käte iga ilmumine võis kahtlematult tõestada ta väikesi leiutisi ning lisandada neile mõne tähtsama üksikasja. Kuid siiski puudus tänini kõigel ühendus, miski polnud tõenäolik. Ainus kindel asi oli, et igakord kui saabus kiri, hüüdis ta talumatu seltsimees:

„Jällegi seesama lõhn! Nüüd mängin mina ennustajat. Konstateerin, et daam peab olema ustav mõtteuseni. Esiteks, et ta ei väsi saatmast oma läkitusi, ning seepärast, et ta alati lõhnastab end sama lõhnaga!“

Karol mõtles: „Tal on peened ning siledad sõrmed, võiks küll olla, et ta tõepoolest on ustav. Kuid

ta käed ei asetu kunagi kogu oma raskusega, ja see on pigemini joon, mis ei sobi truudusega.“

Päevad venisid rõhuvate mõtiskelude survele, ikka enam ning enam teravmeelsemad oletused täitsid nende tööd, nagu labidas, mis uuristab kaevu sügavuses. Vähe hoolis Karol sellest, et selle kaevu kleepuvas savis sädeles väike veejuga, tõe elav veejuga: sest ka veel seal pidi ta vabastama end eksimuste segaseist kuhjumisist ning otsima eksimatuid meetodeid, et jõuda teadmisele.

Kui juba mitu päeva järgimööda ei ilmunud ahasusttekitavaid käsi aknaaugule, muutus ootamise kannatus Karolile talumatuks. Rahutus erutas tema südant, nagu tuulepuhang raputab uinuvate puude oksid. Ja tema elavamalt voolav veri näis tegevat tema meelest kõrga nagu tormine meri.

Ta õppis nüüd hästi tundma, mis on aeg, mida ei hoita enam ohjas; mis tähendab rutata ning olla kannatamatu. Kuid mis teda peajasjalikult kohutas — oli kõigi nende tulevate päevade tühjus. Sest võib-olla ei ilmu enam kunagi valged käed aknaaugu tumedale taustale? Ja siis ei saaks ta kunagi teada, kuidas nad oleksid üle elanud oma saladuse.

Aknaaugul laskis Karol voolata välja oma sapi, koheldes toorelt kõiki talle liiga tuttavaks saanud käsi. Nende sõnakuulelikkus, nende avameelsus oma väärtuste ning vigade tunnustamises näis talle lihtsalt naeruväärsena.

„Täna või homme saate tubli noomituse oma eba viisaka käitumise eest publikuga,“ ennustas tema seltsimees, ja vastates Karol vihastus üsna punaseks:

„Ärge segage end sellesse, mis ei puutu teisse!“

Ta oli siiski sunnitud rahustuma ning täitma seda, mida ta nimetas oma „ülesandeks“, millel aga polnud sääraseil hetkedel midagi ülevat. Ta oli lihtsalt kohustatud tegema tööd, mida nõudsid aknaaugus üksteisele järgnevad käed.

Lõpmatu aeg oli möödunud sel viisil, ja ilusad käed ei ilmunud enam. Isegi Karoli seltsimees tähendas:

„Juba kaua pole olnud lõhnastatud kirja.“ Siis, olles kaua oodanud vastust ja harilikku vastulauset, lisandas ta: „Mulle näib, et ka teil on igav, kui teie ei saa hingata seda ilusat lõhna.“

Kuid Karol vaikis. Tal polnud enam himu vaielda lolli pallimängijaga. Ja pealegi oleksid olnud asjatud kõik need nokkimised, kuna ta ometi pidi tunnistama, et tema süsteem oli pankrotis, et kõik oli olnud õieti vaid lapsemäng või naeruväärne maania. Kõik oma toimingud pidi ta võtma nagu nad esinesid ta ees päevade reas. Kuid säärase mõtete ilmudes ta vaimu muutus päeva töö talumiseks tööpoolest liiga raskeks.

Kord kui häältekömin peksis vastu suletud aknaauku nagu vihmavaling ja kui Karol nokkides lõi pitsatiga paberile: tok, tok, tol! — ootasid juba ilusad käed, toetudes vastu lauda, ning piklik valge ümbrik koputas aknaaugu raamistikule, nagu koputab armuke oma armasama valgustamatule aknale.

Karol tõstis laisalt aknavõre, ja hingamine peatus ta õhukesil huulil. Sest ilusate käte sõrmed olid silmnähtavalt pigistatud kokku, haarates kinni üksteise ümber nagu maadlejad otsustavas ning meeleheitlikus võitluses.

Karoli silmad kindusid sinna nagu klambrid ja uurisid kaua aega seda avalikku ülestunnistust asjast,

mis paneb teid kannatama, või mis teid ärritab, või mis ajab teid tööpoolest meeleheittele.

„Noh, ja miks siis nõnda peita end, ilusad käed? Tunnistage üles, pihtige lõpuni! Veel, veel, jätkake! Märkige teie sõrmed end punaste laikudega ning kahvatu teie peopesad ägedaist ringutusist!“

Ta püüdis ihu ja hingega nagu hüpnootisöör neile peale sundida oma tahtmist. Kuid mõlema käe vastastikune surumine oli lõtvunud ja üks neist, vaevalt värisev, ulatas talle kirja. Nii olid nad siis veel kord pagenud neile ülesseatud vaatluse püüisest ja nüüd puhkasid nad rahulikult, nagu oleksid nad varjanud oma saladuse kahte ühendatud peopesa. Karol pööras silmad kõrvale: „Ei, ei ialgi saa ma teada rohkem!“

Tal jäi järele lohutada vaid mõttega, et käed olid ikkagi ilmunud taas ja et neid võib aeg-ajalt jälle näha, jah, kindlasti võib neid vähemalt jälle näha, kuna nad ei soovinud, et neist teatakse midagi.

Kuid siis, kui Karol oli juba alistunud nende tahtele, kui ta oli loobunud õigusest tunda nende eriskummalisi ning kapriislikke muresid, märkas ta, et aadressi moodustavad tähed purustasid peaaegu ümbriku oma lõikavate joontega. Kiri oli raskem tavalisest ja näis tundvat end kitsikuses ümbrikus, mille kummi-arabikumiga määritud ääred ühinesid halvasti kohal, kus nad olid kokku pandud. Oma luurangul arvas Karol olevat veel pannud tähele, et rahad, mis käed olid lugenud lauale, olid kõlanud täna suurema jõuga, nagu kuljused kannatamatul saanil, mis on valmis kiireks reisuks.

Ja see oli sel momendil, mil kiusatus raputas ta kүүru vajunud õlgadelt käskude, ta teenistuslike eeskirjade rõhuva koorma. Tal oli korraka kerguse ning vabaduse tunne. Ta silmad särasid nagu lapsel, kes kavatseb vallatust, ja ta peitis vilkalt kirja, libistades selle raamatu alla. Büroo lõpmatute tundide kestes oli ta sunnitud mitte unustama, et kiri oli seal, nagu kink, mis puhkab salvrätiku all.

„Tööpoolest kahju,“ mõtles ta, „et panin enda sellisele piinale niipaljade nädalate kestes! Ometi oli niikerge õppida tundma nende käte saladust ning pühendada neile oma sõprus, nagu sõbrale, kes oleks valinud minu oma usaldusmeheks.“

Siis, kui oli läinud ta seltsimees ja kui Karol oli võtme lukus ümber keeranud, võis ta asuda tööle. Ta tõstis tiku kaasabil üles ümbriku ühe nurga, mille järele kargas üles ümbriku kolmenurkne külj nagu kaas. Siis kiskusid Karoli kõverdunud ning agarad sõrmed sealt välja kirja. Tema silmad nagu tuuleveski tiivad joonestasid enne suuri ringe ning märkasid alles siis laialipillatud tähtede parvi. Kuid peagi asetusid tähed ritta. Karoli silmad jälgisid neid hoolikalt üksteise järele. Ta luges nõnda kirja kaheksa külge.

Siis kleepis ta ettevaatlikult ümbriku kinni, et miski ei reedaks ta karistatavat uudishimu. Pitsatid sünnitasid tumeda müdina, nagu mullakambad, mis langevad kirstule. Samal ajal tõusis temas leinalaul, läbistades ta südame ning aju: „Ei ialgi, ei ialgi näe ma enam teid, oh käed!“... Ja siis langesid temagi käed raskelt kirjutuslaua läikivale pinnale.

Novellikogust *Matowa kresa* (1929).

Autori loal poola keelest tõlkinud

BERNHARD LINDE

Juljan Ejsmond †

Legend haavast

Ainult haab ei värisenud; siis tegid nad temast risti ning löid sellele Kristuse.

H. Sienkiewicz.

JA kui sellal halvad inimesed otsisid puud Issanda ristiks ning kannatuseks, haaras kogu metsa kartus ja hirm... Halvad inimesed aga käisid metsa mööda, küsides endalt, kuhu lüüa kirve surmavad hoobid...

Nad jõudsid lõpuks metsa südamesse, kus asus iidne tamm, kes oli pidanud vastu tuhat aastat tormidele ning orkaanidele. Kuldsesse pilvesse tõusid ta kevadisele elule ärkavad lehed, ja tamm löi värisema nagu rammetu rohi tuulepuhangul ning härdas kohinas palus ta esimest korda tuhande aasta kestes: „Ärge kasutage mind selle Risti jaoks! Kas on see võimalik, et tuhandeaastane puu võiks teenida Selle Kannatusele, kes on Iga-vene Tõde?“

Nad, halvad inimesed, pöördusid siis oksarikka niipuu poole, kuid temagi värises, pomisedes hirmus: „Olen hell, puudest kõige hellem! Armastajaile annan ma varju, mett mesilastele ja laululindudele. Mind ei pea võtma selle Risti tegemiseks ega määrima mind Selle verega, kes õpetas armastust maa peal.“

Ning kurjad inimesed tungisid kasemetsa. Kased oma neitsilikuses ning oma hoopis valge tüvega seisid noorte lehtede rohelistes leekides, just nagu oleksid üle ujutatud hiilgavate tähtede vihmaga... Ja nähes nende neitsilikku puhtust ning kevadist vaelevust ei julgenud tõsta isegi need halvad inimesed neile oma kirvehoopet, et ehitada neist veatuist tüvedest Risti Sellele, kes oli maailmale puhtuse sümboliks.

Ning kurjad inimesed läksid leppade juure. Need olid kergesti looritud oma rohekate pungade läbipaistvast pilvest. Selle pilve keskel tõusid nende okste härdalt paluvad käsivarred vagalt taeva poole:

„Jätke meid rahule,“ kohisesid lepad. „Meie tõs-tame oma oksad taeva poole. Ärge reostage meid Jumala poja õilsa verega...“

Siis hakkasid mehed otsima mändi. Ja nad leidsid neid. Oma päivitanud tüvede sammastel tõstsid nad kõrgele oma igiroheliste latvade kuplid.

Nende jalgade ees laiutas möödunud aasta punakas-kollane, tardunud verevärvi kanarbiku-vaip. Vihma möödudes kattusid männid klaaspärlite rahega: neil näis olevat diamant-pärlite sära.

Ning läbi nende pisarate ütlesid nad kurjadele inimestele: „Ei saa meist, alati igirohelisist, Risti Sellele, kes oli Maailma Lootus...“

Hulkudes nõnda läbi metsa nägid nad saart; ent puu löi värisema kokkumisest: „Sõja piikide varteks, võitluslippude varteks, — vaat milleks mind kasutatakse, võitlus on minu element, ent ei kunagi roim!“

Nõnda hulkusid halvad inimesed metsades, leidmata puud, kes oleks olnud nõus andma vajalist, mis taheti tarvitada Issanda Kannatuseks.

Lähenes õhtu, kuski kaugel kukus kägu. Nägematud maikellukesed levitasid lõhna. Ööbikud laulsid tihnikuis; rähn lasi end kuulda. Kuu muutus ikka enam ja enam kuldseks.

Meie mehed läksid kodu poole, kui nad märkasid puud, kes nähes neid polnud värisenud ehmatusest.

See oli haab. Nad raiusid maha selle ning tegid risti haavapuust. Ja nad löid sellele Maailma Lunastaja...

Ning sest hetkest saadik, mil veristas väga püha veri Risti puud, värisevad kõik haavad, hoolimata metsa rahust ja tuulevaikusest. Nad värisevad kartusest, kahetsusest ning häbist... Ja niipea kui saabub sügis, muutuvad haava lehed verevärviliseks — igaveseks mälestuseks Verest, mis voolas Risti puul sel hirmsal päeval.

Kuid tuleb kohtumõistmise päev kõigile puudele.

Siis nutab ning väriseb haab: „Oma patu pärast olen ma värisenud aasta-sajandeid ning sajandite kestes olen jooksnud ma igal sügisel ohtralt verd. Kas ei ole minu kahetsusel siis kunagi lõppu?“

Ning Issand kostab talle: „Tõesti, ma ütlen sulle, rahustu ning ära värise. Sest sinu puu on muutunud maailmale lunastamise sümboliks. Ja see, mis oli muiste vihkamistegu — õpetab tänapäeval armastust!“

Valmide-kogust *Zywoty drzew* (1929) (*Puude elud*).

Autori enne surma antud loal tõlkinud poola keelest

B. LINDE

Henrik Visnapuu

Mis sest armastusest saab

*Mis sest armastusest saab,
kui ju käest irdub käsi.
Armasta ja ära küsi.
Süda veretab kui haab.*

*Kui ju käest irdub käsi,
silmad silmist, suu päält suu,
süda kaua on veel truü,
kuni tuleb kuldne väsi.*

*Armasta ja ära küsi.
Eha kustub, tuleb öö.
See on meeleheitvöö,
süda hõõgub nagu süsi.*

*Süda veretab kui haab.
Ja siis pudenevad lehed.
Sangariteks saavad mehed,
seda armastusest saab.*

Kujutavad kunstid poolas

Olionile kirjutanud Varssavi ülikooli dotsent dr. Mieczysław Grefer

1. GENEES JA AJALUGU

KUNST on kahtlemata iga algupärast kultuuri omava rahva kõige laialdasemaks emanatsiooniks. Kunstis, kirjanduses, kujutavas kunstis ja muusikas leiab vahenditult peegeldust rahva koguvaim.

See on tuntud vana tõde.

Eriti aga kui ettenägematu ajalooline kataklism võttis ära rahvalt ta vaba poliitilise olemasolu ja kõik, mis sellega ühenduses, jättes järele võimaluse avaldada vaid kunstiteostes oma hinge.

Nii oli Poolaga.

Seepärast tulebki kirjeldades poola uuema kujutava kunsti, eriti maalikunsti geneesi ja arenemise peajooni tuletada meele neid elamusi, mis läbistasid Poolat jaotamise ajast XVIII. sajandil (1772, 1793, 1795) kuni maailmasõjani.

Ses pikas ajajärgus täitsid poola suuremad kunstnikud ja nende epigoonid, osalt teadlikult, osalt teadvusest, suurt ühiskondlikku ja poliitilist ülesannet: äratasid rahva uinakust, kasvasid tema iseteadvust, idealiseerisid minevikku, olles ühtlasi rahva ühtluse, elu ja olemasolu tunnistuseks, mida pidas nii mõnigi diplomaat vaid ajalooliseks mälestuseks: kunstid esindasid välismaailmale mitte ainult rahva kultuuri, vaid ka rahvast ennast, kuna ju polnud teist esindust.

Poliitiline langus ei murdnud rahva hinge; ümberpöörduvalt, äratas poola ühiskonnas elava rahvusliku enesetunde.

Rahva koguhinge peajooneks sai romantism: kunst, mis ei vastanud romantismi nõudeile, ei sidunud end Poola suurepärase minevikuga, ega võinud ka loota huvi ühiskonna laiemates kihtides.

See mineviku idealiseerimine andis ühtlasi ka tõuke teaduse, kunstiajaloo ja arheoloogia arenemiseks. Hakati otsima ja teaduslikult uurima kultuurjäänuseid, neid inventariseerima ja kirjeldama. Tööpõld oli väga suur.

Poola ehituskunsti ja kujuraiumise vanemad mälestismärgid ulatuvad romaani ajajärguni (XI. sajand); gooti ajajärgust on säilinud õige palju jäänuseid. Maalikunsti kõige varematest mälestisteks on miniatuurmaalid keskaja liturgia- ja pühakirjades (XI. saj.) ja freskod (XIII. s.). Piltidest vanemad on jumalaema ja teised kirikupildid XIV. sajandist.

Renessanss ja humanism tekkisid Poolas samal ajal kui teisteski üldeuroopa kultuuri esikohal olevates riikides. Selle ajajärguni oli poola kunstis õige teravalt märgata kõigepealt bütsantsi (kuni X. sajandini), siis reiniäärsete, tšehhi, prantsuse ja osalt madalmaade kultuuride mõju. XV. s. kuni XVII. sajandini mõjustas Poolat peamiselt romaani riikide, eriti aga itaalia klassiline kunst.

Zygmunt'ide epohh (XVI. s. Zygmunt Vana ja ta järeltulija) on pärandanud meile ilusaimaid ja väärtuslikemaid ehituskunsti, skulptuuri ja maalikunsti teoseid.

On tõsi, et Itaalia mõju tõrjus välja Poolast kauaks ajaks poola rahvuskunsti ideed, millised äratas ellu oma pikaajalise tegevuse kestes Krakovis WIT STWOSZ,

poola miniatuurjoonistajad, tsunftimaalijad, kirikufreskode maalijad, kellede nimed on säilinud meie aegadeni arhivaalides.

Siiski pidid kuningate ja magnaatide poolt Poola toodud väliskunstnikud kohanema kohalikkude oludega, oma metseenide maitse ja tarvidustega. Selle tagajärjel on isegi itaallaste püstitatud renessanssehitistel oma, teistest lõuna- või lääne-euroopa ehituskunsti vastavatest mälestistest erinev joon.

2. XIX. SAJANDI MAALIKUNST

Stanislav Augusti valitsemise aeg (1764—1795) tõi Poola kunstielule uut värskust ja jõudu.

Kuninga initsiatiivil ja hoolekandel, elava intellektuaalse elu ja rahvusliku enesetunde mõjul ärkas ellu poola uuem maalikunst teatud algupäraste joontega, mis andis väheste aastate järele palju häid tagajärgi.

Kirikmaalide ja klassilises stiilis portreede ja kompositsioonide maalijaist erineks kõigepealt ilmakuulsusega maalikunstnik, joonistaja ja graafik Al. Orłowski (sünd. 1777 Varssavis, surnud 1832 Peterburis). Haruldaset kergelt, raassilise poola temperamendiga, joonistas Orłowski hulk ajaloo- ja linnakeste maastikke, lahingpilte, portreesid ja karikatuure, karakterpilte, hobuseid ja vana-poola riietuses mehi, poola kangelase Kościuszko elustseene, mis said hiljemini Th. Gauguin'i gravüüridena nii populaarseks.

Al. Orłowski graafikalistel teostel oli silmapaistvalt maaliv iseloom, mis on ka P. Michałowskile, 1800—1855 (Charlet õpilane), äärmiselt iseloomustav. Michałowski oli kuulus eriti hobustemaalijana Pariisis. kuhu ta sõitis 1832. a. ja kriitikud asetasid ta õigusega siis juba surnud Gericault'ga ühekõrgusele. Tulnud tagasi Poola, maalits ta endiste hetmanite hobuseportreesid, nagu hetm. Chodkiewicz'it ja teisi, poola ulaanide ataake Samo-Sierra all, hulga rakendatud hobuste ja härgade vesimaale, tallide sisendeid jne.

1852. a. sai kuulsaks H. Rodakowski oma Pariisi Salongis väljapandud portreedega, milliste kohta võttis sõna oma ajakirjas Eug. Delacroix, kelle eriline tunnustus suurendas veel enam selle kunstniku kuulsust.

Samal ajal areneb kodumaal, eriti Poolamaa, Austria ja Vene osades, aeglaselt, kuid püsivalt kunstiline elu, hoolimata rasketest tingimustest — toleaeagne Poola poliitiline olukord on liigagi tuntud, et tarvis oleks sellest pikemalt kirjutada.

Olles kodumaal kõrgemate kunstikoolideta, õppis poola noorsugu välisakadeemias, Roomast Peterburini, eriti aga Viinis, Münchenis ja Pariisis.

On arusaadav, et säärestes olukordades võis areneda — ja seegi suurte raskustega — ainult maalikunst, — ehituskunst ja skulptuur pidid jääma tagaplaanile, olles jäetud ilma jaotajate riikide igasugusest toetusest ja hoolekandest.

Nii leiame Poolas sel ajal niisuguseid maalikunstnikke, nagu hobustejoonistaja ja akvarellist J. Kossak,

A. Grottger, kes joonistas rea sügavaid, lüürilis-meeleolulisi tsükke, viis lõuendile poola rahva kannatusloo vene valitsuse all, lõpuks J. Matejko, kes suuris ajaloomaalides äratas ellu Poola endise hiilgeaja, andes oma piltidele suure dramaatilise ilme.

Tarvitades lääne-euroopa kunsti tehnikat ja vorme, katsus poola maalikunst kõvendada poola vaimu, teostades ühtlasi suurt ühiskondlikku ülesannet.

3. IMPRESSIONISM

Läinud sajandi 90-tes aastates Pankiewiczi ja Podkasiński poolt Poola toodud impressionism tekitas, alguses suurte protestidega nagu mujalgi, täielise pöörde kunstivaadetes.

Poola impressionism noorendas kogu poola kunsti, juhtis ta uuele teele, lastes Krakovi akadeemiasse paista päikesekiiri ja poola metsade, väljade ja aasade elustavat hõngu. Oma olemasolu ja arenemise õiguse võitis ta realistide, vennad Giermski'ite, Chelmoński, eriti aga kunstnik Witkiewicz'i ettevalmistatud soodsa pinna tõttu.

Poola pinnale visatud impressionismi seeme andis teissugust vilja kui Prantsusmaal. Optika teaduslikkudel uurimustel ja katsetel toetuvad impressionismi alused võtsid maalijad nagu vaikides vastu, kuid praktikas ei näinud teooria mängivat suuremat osa. Impressionismi tehnika muutus maalikunsti vaid väljendusviisiks *par excellence*, tehniliseks abinõuks, ei millekski muuks.

Prantsuse impressionism, see oli kõigepealt maalikunsti mingi teoretiseerimine, teatud abstraktsioon, mis muutis konkreetse oleviku värviliseks viirastuseks, milles vorm näib kaduvat ja kaotavat elemendina oma esmajärgulise tähtsuse.

Poola impressionism muutus kõigepealt poola loodusesse ja hingeellu süvenemise, muljete jäädvustamise abinõuks, pannes rõhku sealjuures mitte ainult nägemistajumuste, vaid ka valitud motiivi poolt väljakutsutud emotsionaalse natuuriga tajumuste, tunnete jäädvustamisele.

„Meeleolul“ ei olnud prantsuse maalikunsti pooltki seda tähendust, mis poola kunsti. Prantslasele oli maali peatõukejõuks silma reaktsioon värvilisele kohale, poolakale aga tunne, nende reaktsioon, mis otsis oma väljendust impressionistliku tehnika kaudu.

Sellest on tingitud poola impressionistide veelgi suurem kui prantslastel alluvus loodusele, tugevam sõltumine juhusest, hetkest, kergesti tähelepandavatest ja asja enam või vähem iseloomustavatest joontest.

Poola impressionism tõusis oma haritipule aga alles siis, kui Krakovi kunstiakadeemia oma reorganiseerimise puhul 1894. a. akvarellist Juljan Falat'i poolt sai akademismi jäänuste eemaldajate noorte kunstnike asukohaks. Tänu Falat'ile võeti vastu sellesse akadeemiasse selliseid maalikunstnikke, nagu ühtlasi suur dramaturg ja luuletaja Stanislaw Wyspiański, suurepärase plein-air'ide maalija ja graafik Leon Wyczółkowski, peenemaitseline pastellmaalija T. Axentowicz, maastikumaa-
lija J. Stanislawski, vitraašide looja ja dekoraator J. Mehoffer (m. s. on tema teosteks Freiburgi kateedri vitraašid (Šveitsis), poola sümbolist Jacek Malczewski ja teised, kes 1897. a. asutasid Poolas seni kõige väärtuslikuma kunstnike ühingu *Sztuka* (*Kunst*).

Tänapäeval on nii akadeemias kui ka ühingu palju noori kunstnikke; neist oleksid tähtsamad: suurepärase naisaktide maalija ja ka graafik W. Weiss, mäeelanike ja mäelooduse maalijad Fr. Pautsch ja W. Jarocki, siis Lwowi elama asunud K. Sichulski, kes loonud hulga rahva, kiriku jt. motiividel ehitatud dekoratiivseid kompositsioone.

Säärast, impressionismi ajal jõuliselt arenenud ja väärtuslikult, algupäraselt ja tähelepanuväärivalt vilja kannud kunsti ei võinud enam taandada XVIII. saj. lõpu traditsioonideni. Seda tahtsid alguses, peale sõda, nii mõnedki.

Ei mõelnud sellele maalikunstnikud — igatahes mitte kõik — küll aga püüdsid seda arhitektid.

4. UUED VOOLUD

Pealesõjaaegses ehituskunsti valdas peaaegu kogu Poolat klassitsism, millel olid hiilgavad traditsioonid Stanislaw Augusti aegadest. Selles stiilis uuendati riiklike ehitisi, isegi eramaju, projekteeti uusi. Ühtlasi katsuti läheneda ka end. poola barokk-kunstile, tarvitas mõningaid spetsiifilisi poola jooni (täpsalt kopeeritud vanadest mõisamajakestest ja kirikutest), isegi uuestiehitatavate majade projekteerimisel.

Mõne aja pärast pandi tähele, et see pole õige tee, kuna uus ajajärk nõuab uut vormi, kõnelemata uue aja elunõuetele kohanemise hädatarvilikkusest.

Kuid klassitsismi traditsioone pandi maksma maalikunsti alal. See nähis sündis ühel ajal impressionismi langusega ja kunstnike tugeva reaktsiooniga.

Juba sõjaajal 1917—1918 esines see reaktsioon nimega „formism“ all, mille hüüdnõuks oli puhta vormi kultus.

Peale Poznani kunstnike väikese grupi, kes mõni aasta (1917—1919) andis välja ajakirja *Zdrój* (*Tervisallik*), polnud eksperssionismil, hoolimata Stanislaw Przybyszewski elavast toetamisest, palju harrastajaid, ja kaduski varsti.

Klassitsism leidis oma kodu Wilno pinnal, kus rida maalikunstnikke L. Slendzińskiga esikohal võtsid oma voolu alusena Wilno klassitsismi XVIII. s. lõpust ja ka itaalia klassitsismi. See vool on Poolas tänapäevani õige tugev.

Impressionismil ja plein-air'il on veel palju hiljaks jäänud esindajaid: post-impressionismi harrastajaiks on mõned *Sztuka* liikmed ning mõned ühing *Jednota* (*Ühendus*) (Krakow) ja *Plastika* (Poznan) liikmed.

Kubismil ei olnud Poolas kunagi laialdast harrastust. Kuid sest pärit olevad voolud toetasid klassitsismi, tehes ta aktuaalseks ja andes talle uema aja põhimõtted. Puhta vormi ja abstraktse kunsti kava nõudis ikka kaugemale minevamaid konsekvantse; lõpuks jõuti nii kaugele, et polnud enam võimalust taanduda, ja see vool hävitas praktikas iseenese.

Nende kunstivaadete muutusel ei olnud juhuseks, et 1922. a. Varssavis asutati ühing *Rytm*.

Oli igatsus millegi rahuliku, jäädava ja tugeva järele; oli näha tahet konsolideeruda eneses, omada materjali ja konstruktsiooni ratsionaalselt mõeldud vormis, kindla joone rütmikas.

Hakati põlgama impressionistlikku hooletust ja vabadust, naturalistlikku maailmasuhtumist, s. o. allumist

loodusele ja ta juhuslikkusele. Vormikindlas distsipliinis, mis teostatud kas või stilisatsiooni, isegi deformatsiooni hinnaga, hakati nägema plastilise kujundamise tingimusi ja olulisemat tegurit.

Rytm'i astusid kõik need, keda valdas igatsus selge vormi, joonega konstrueeritud pildi, kompositsiooni järele — kas või reaalsuse ja ratsionalistlike nõuete vastu.

Astusid juure ka need, kes tahtsid võidelda juba lõplikult vananenud impressionismiga Poolas, kuigi nende hingele oli vahest lähem värv kui vorm ja järsk, kalligraafiliselt stiliseeritud joon (näit. T. Pruszkowski).

Rytm'i hingeliseks juhiks oli esmalt Eugenjusz Zak, kes võlus oma imeliku, eksootilise värvinguga, pildi kompositsiooni ja joone kooskõlaga ning just kui teisest maailmast päritoleva muinasjutu romantiliselt värvitud luulega.

Selle ootamatult ja vara surnud (1926) peenetundelise kunstniku kõrval on hulka teisi *Rytm*'i ideelisi harrastajaid, kes representeerivad seda pealinna väärikamat kunstiorganisatsiooni.

Ühtlasi ligineti poola rahvakunsti vanadele traditsioonidele, osalt Krakovi miniatuurmaalile XVI. s., andes vahest täiesti uusi ja väga huvitavaid tagajärgi.

Säärane ideeline alus laseb meid vahest paremini mõista väliselt eksootilisena näiva Zofja Stryjeńska või Wladyslaw Skoczylas'e kunsti.

5. GRAAFIKA

Tagasipöördumine vanade traditsioonideni, ühtlasi ka vana puulõike-tehnikani, eriti selge rahvuslik joon, teemides kui ka töötamisviisis ilmnev suur inventsioon — need on tänapäeva poola graafika peamisi iseloomujooni puulõike alal.

Graafika tekkis erikunstialana Poolas nagu mujalgi XIX. s. lõpul, impressionismi mõjul.

XIX. s. esimesel veerandil töötasid eriti kaks poola andekat graafikut, nimelt: Al. Orłowski ja M. Płoński.

XIX. s. järgnevais veerandis oli graafika hoopis teiste otstarvete teenistuses: graafikat tarvitati piltide, joonististe, pärast isegi ülesvõtete reprodutseerimiseks. Poola puulõikurid, kellede seas oli 1850.—1880. a. rida väljapaistvaid kunstnikke, saatsid oma töid ajakirjade illustreerimiseks. Kuid päcvapildistamine, eriti aga fotomehaanilise reprodutsiooni abinõud (nagu tsinkotüüpia, autotüüpia jt.) tõrjusid välja ajajooksul puulõike, nii et XIX. s. viimasel veerandil kadus poola graafika peaaegu täieliselt.

Sellal töötasid muuseas ka kaks poola väljapaistvat akvafortisti, Jasiński ja Feliks Lopieński, kuid oma meisterliku tehnikaga joonistuses reprodutseerisid nad ainult teiste maalijate kompositsioone. Jasiński sai kuulsaks kogu maailmas, eriti Inglismaal, Botticelli teoste reprodutseerijana, Lopieński oli kuulus Poolas Matejko meisterteoste reprodutsioonide kaudu.

Alles läinud sajandi viimastel aastatel äratasid impressionistide uued hüüded ja tutvumine jaapani täis omapärasit ilu graafikaga Poolas huvi graafika vastu.

Väljapaistvamad maalikunstnikud, nagu Stanislaw Wyspiański (kes joonistas klaasil fluorofort-tehnika abil), esimene poola impressionistidest Jósef Pankiewicz (väga õrnade akvafort-maastike autor) ning Leon Wyczółkowski, poola maa ja rahva kujutaja, andsid teistele eeskujuga

vabastades graafika teiste sihtide teenistusest ja seades ta vaba kunsti astmele. Wyczółkowski loobus isegi teatud ajaks maalikunstist, luues esmalt täis sügavat ilmet akvaforte (ka ta teisendeid, nagu mezzotinta ja vernismou), pärast aga minnes üle kogu oma entusiasmi litoograafiale, milles polnud talle võrdset. Ta andis välja ka terve rea autolitograafiaid, milliseid reprodutseeriti väga väikeses arvus, nagu vana Varssav, Gdańsk, Wawel Krakowis, Lublin, Ukraina, Tatra, Leedu, Poleesie jne.

Impressionismi ajal suhtuti puulõikesse rohkem jaapani viisi; ka oli sel vähe harrastajaid. Akvafort ja litograafia olid poola impressionistidele lähemad, kuna need kergendasid skitseerivat ja maalivat väljendusviisi.

Reaktsioon impressionismile, vorm ja enesesuletud, lineaar-kompositsioon peituvad nüüd just puulõike-tehnikas.

Poola väljapaistvaim puulõikur Wladyslaw Skoczylas on osalt ka selle graafika-ala looja. Võttes üle Varssavi Kunstikoolis graafikaklassi, on prof. Skoczylas'e juhatusel valminud enam kui keskpärased jõud.

W. Skoczylas algatas 1926. a. uue ühingu Ryt, milles ühendas oma kaasvõitlejad (nagu E. Bartłomejczyk, W. Borowski, L. Gardowski, Z. Kamiński, S. Rzecki, W. Wagrowicz) kui ka oma õpilasi: T. Cieślowski (poeg), prl. M. Dunin, W. Goryńska, Janina Konarska*), B. Krasnodebska-Gordowska, T. Kulisiewicz, S. Mroźewski, W. Podoski jt.

W. Skoczylas on, nagu teada, ühtlasi ka maalikunstnikuna tuntud; ta vesivärv-maalidel on oma erinev ja algupärane stiil. Kuid ta parimaks väljendusallaks on siiski puulõige.

Oma graafikas puudutab W. Skoczylas tihti rahvamotiive; eriti hea meelega kasutab ta Tatra kõrgemäestike elanike motiive, kuna neil on oma vanad kunstitraditsioonid. Kunstnik kujutab meeleldi nende legende.

Katkestanud täieliselt impressionistliku väljendusviisiga, opereerib Skoczylas peamiselt joonega ja saavutab oma tehnikas täielist ekspressiooni kõigepealt puhtgraafikalisel, mitte aga poolmaalival viisil.

Vanade puulõikurite tehnilised abinõud, mis pärit puulõike õitsengust, seega XV. ja XVI. sajandist, ei ole tundmatud sellele kunstnikule. Sama kergusega voolib ta oma joonistist lihtsal puutükil, saades valgeid jooni mustal pinnal, või eemaldades puust selle, „mis pole tarvilik“, saades sellega musta joonistise valgel pinnal. Ta kunstivõimaluste skaala on üksi puulõike alal haruldaselt suur ja omab ikka enam õrnust ja moodsat iseloomust.

Skoczylas'il ja ta õpilastel pole märgata mingit jäädavat, püsivat maneeri. Kuis on isesugused ta õpilaste tööd, nagu Konarska ja Kulisiewicz, Garbowska-Krasnodebska ja Goryńska või Dunin.

Isesugused on nende teemid, isesugune on nende kujutamiskiis — ainult idee on neil ühine. Mõned õpilased (Dunin, Garbowska-Krasnodebska) tarvitavad vana rahvakunsti ning XVI. s. päritolevaid puulõigete motiive; teised, eriti T. Kulisiewicz, katsuvad vabaneda neist mõjudest ja loovad täiesti uue vormi väga hea tehnikaga, mis seisab täiesti vanade eeskujude tehnikatasele.

*) On valmistanud *Kaitse Kodu* Poola nri kauni kaanejoonistise. Tõlkija.

NÄITEID POOLA KUNSTIST

AUGUST ZAMOYSKI

AKT

ZAKOPANE KUNSTKÄSITÖÖKOOLI
PUUNIKERDUS

W. SHAKESPEARE: SUVEÖÖ UNENÄGU

V. Mettuse lavastus

V. Haasi dekoratsioonid

PUKK (J. SUVOROVA) JA OBERON (H. PILLER)

PUKK UDUMETSAS

Samuti pole E. Bartlomejczyk'il, peenemaitseleisel illustraatoril, ja W. Wagrowiczil, — samuti maalikunstnik post-impressionist, — üksteisega vähimatki sarnasust.

6. SKULPTUUR

Raidkunstile tuli sõja lõppedes uus ja õnnelik arenemisajajärk. Endiste kujurite töö seisis peamiselt väikestes eratellimustes rinnakujude, väikeste teoste ja hauakujude näol. Ja avalikud mälestissambad! — kes poola kunstnikest võis unistada neist, eriti arvesse võttes, et nende püstitamine oli mõeldav ainult Poola Austria osas. Kuid seegi maa oli majanduslikult varemeis.

Tänapäeval kavatseb üksi Varssav püstitada umbes 60 sammast, pealeselle paneb välja linn paremad kujud parkides ja aedades. Juba püstitati Gniezno's Boleslaw Chrobry sammas (autor M. Rożek), Bydgoszcz'is H. Sienkiewicz'i sammas (aut. Ksawery Dunikowski), Chopin'i sammas (aut. W. Szymanowski) ja tundmatu sõduri sammas (aut. St. K. Ostrowski) pealinnas. Lähemas tulevikus püstitatakse sambad: Varssavis poola lendurite auks ja Warna's 1444. a. langenud kuningas Wladyslaw Warneńczyk'i auks, millede autoriks E. Wittig. Nimetatud autori marmorikuju *Eva* on püstitatud Pariisis Trocadéro pargis (1928).

Kujurite võistlused mitte ainult mälestissammaste, vaid ka poola parimate kodanikkude rinnakujude, medallite ja rahade peale on sageli päevakorras.

Poola tuntuimad kujurid: juba enne sõda välja paistev P. Weloński (s. 1849), A. Madeyski, W. Szymanowski (Chopin'i Varssavi ausamba looja, mis on puht-impressionistlik fantaasia kirjandusliku ideega), Laszczak (Krakovi Kunstiakadeemia professor, marmorist naisrinnakujude autor) ning andekas portretist St. K. Ostrowski.

Dunikowski ja Wittigi kunstiline looming algas küll juba aastaid enne sõda, samuti ka Szczepkowski, kuid nende anded kristalliseerusid alles hiljemini.

Dunikowski esines oma loominguga algusel kujur-sümbolistina, kelle kompositsioonide idee lõhkus vormi. Pärast lõi ta rea väga ilmekaid portreesid — rinnakujusid, käsitades vormi impressionistlikult. Sõja ajal süvendas ta oma vormist arusaamist, teadlikult liginedes kreeka arhailisele kunstile ja keskaja kujurite pühasisulistele kompositsioonidele, eriti varasest gootikast päritolevaile. Kuid kõigest hoolimata juhib Dunikowski kõigepealt ta väljapaistvalt romantiline, otse ürgne temperament, mis ei allu silmapaistvalt ühelegi võõrale mõjule.

Ta kujuritöö huvitavaks eksperimendiks on n. n. Wawel'i pead, puust raiutud.

Juba varemalt nimetatud Wittig tegi tegemist alguses impressionistlikkude probleemidega, kuid hindab kõige rohkem skulptuuri *métier'i*, suure kogu vormimist suurte tasapindadega, monumentaalse karakteriga.

H. Kuna hoolitseb oma kujudes kõigepealt pehmete, laineliste joonte peene ja rahulise rütmi, vormi viimistluse eest, mis tundub ta iga teose profiilis. Ta teostest paistab välja klassikaline arusaamine skulptuuri ülesandeist.

A. Zamojski on kindel modernist. Alguses oli ta osalt kubismi, osalt futurismi pooldaja, oli ka poola

pealesõjaaegse modernismi pcaesindajaid; teooria oli talle pealuseks. Varsti aga vabanes ta sellest: nüüd ümberpöörduvalt, väljamineks mitte teooriast, vaid materjalist, töötades käsitöölisena isegi kõige kõvema materjali alal (basalt, dioriit, graniit), ja sai kolme aasta jooksul väljapaistvaimaks kujuriks Poola tänapäeva kujurite hulgas.

7. DEKORATIIVKUNST

J. Szczepkowski puukujud moodustavad omapärase poola dekoratiivkunsti katse.

Selle algupärase iseloomuga kunsti genees ei ulatu liiga kaugele minevikku. Alles 1900. a. viljeldusid poola kunstnikkude ideed ja ettekujutused sel alal.

Äärmiselt huvitavate ja algupärase Podhale (Kõrge Tatra) rahvakunsti jäänuste leid W. Matlakowski ja St. Witkiewicz'i poolt ergutas eriliselt poola kunstiilma.

Kasvas suureks põlgus võõra vale-kunsti vastu, millega kaunistati vaeste ja rikkaste elamuid, rahvamajade ja teiste ehitiste sisendeid. Ärkas igatsus oma koduse stiili järele, uueaegse, antud materjaliga ja kunstiliste traditsioonidega kokkukõlastatud vormi järele.

Alguses kasutati liiga palju ja liiga orjameelselt rahvakunsti leidu: tarvitati muutmatult ja ebakohaselt mõningaid vorme, korrati liiga täpsalt rahvalikke ornamente.

Sellal koguti palju rahvakunsti jäänuseid, mis säilinud peaaegu imekombel meie aegadele; hakati uurima neid ja nende sarnasusi ning erinevusi, süvenema rahva nii primitiivsesse, kuid ühtlasi soliidsesse tehnikasse. Ilmnes, et rikkus sel alal on mõõtmatu ja et mitte ainult Podhale, vaid ka teised poola maakonnad omavad oma teostes vanu kunstilisi traditsioone.

1901. a. Krakovis asutatud selts *Polska Sztuka Stosowana* (Poola rakendus-kunst) sai uue liikumise pioneeriks. Kunstnikud, nagu Bukowski, Czajkowski, K. Tichy, E. Trojanowski jt. ühes oma organisatori ja huvide eest seisja Warcholowskiga ning teiste isikute kaasabil löid selle uue kunsti alused, mis andis täiesti uusi, vahest täitsa ootamatuid resultate.

Rahvakunsti elemendid annavad tänapäeva kunstnikele tõuke moodsate teoste loomiseks, millel on siiski täiesti erinev, omapärane ilme.

Võtame näiteks kabeli osa, lõigatud männipuust, J. Szczepkowski mõtte. Ta on väga ligidane Podhale mäelanike tööle, kuid on ühtlasi ka täiesti algupärane. Analoomiline on vaid tehnika, vormi kooskõla materjaliomadustega.

Või jälle rida väikesi kujukesi, Zakopane Riikliku Puutööstuskooli õppurite töid. Keegi ei anna neile ideesid, keegi ei sunni kopeerima rahvatöid, sest õpetajad jätavad nende fantaasiale täielise vabaduse, harjutades vaid nende hoolsust kompositsiooni täidesaatmises ja soliidust tehnikas, materjalisse süvenemist ja selle omaduste kasutamist.

Siis kilim'id (joonelise mustri kangas, mustri-line vaip — tõlk.), — linased kangad. Tehnika on kokkukõlastatud rahvakunsti traditsioonidega, käsitsi valmistatud, hästi valitud ja värvitud materjal, kunstnike inventsioon, seotud, konsekvantne kompositsioon, kõik see koondub tähelepandavaks kunstiteoseks, mis võib etendada moodsates elamutes suurt osa uue arhitektuuriga

V. SKOCZYLAS MÄESTIKU KARJUS

kokkukõlastatud dekoratsioonidena, tõrjudes välja seinade vanu kaunistamisviise.

8. EHITUSKUNST

On arusaadav, et Poola jaotamised XVIII. sajandi lõpul olid kõige valusamad just poola ehituskunstile.

Võitja ei toetanud Poola mõtteid ega algatusi, vaid surus seda alla, kus aga võis, katsus kaotada mälestiste poolalisi jooni, tarvitades seda rahva hinge orjastamise abinõuna.

Paljud magnaatide mõisamajad ja lossid, Varssavi enese tolleaegse kunsti meisterteosed, nagu kuninglik Lazienki (Stanislaw Augusti suveloss), Talvelossi uuenatud sisend, — kõik see annab tunnistust, kui kõrgel seisis poola klassikastiilne ehituskunst XVIII. sajandil, mille promotoriks oli Stanislaw August.

Kogu XIX. sajandil polnud Poola ise oma pere-meheks ega võinud ka toimida oma tahtmise järele, ei võinud ehitada oma linnades maju jne. Vähesed teatrihooned (Varssavis, Lwowis, Krakovis), pangad, suvimajad, harvemini lossid, üürimajad, eriti XIX. sajandi lõpult — kõigil neil polnud selget ja omapärast stiili.

Klassitsism kestis aastaid, jättis Poola pealinna kaks imponeerivat ehitist, nagu Poola Pank ja Suur Teater ning — rauges.

Lühikest aega enne sõda algas Varssavis ja Krakovis uus liikumine ehituskunsti alal. Hakati liginema isegi vähemates ehitistes oma kunsti traditsioonidele, ühtlasi ka materjali muutusest tingitud uemale konstruktsioonile ja vormile.

Oma ehitusstiili leidmine Podhale's (Tatra mägismail, n. n. Zakopane stiil, suurendas igatsuse kodumaise stiili järele, kuid ei võinud anda kuigi suuri tagajärgi linnade ehituses.

Hakkasid siiski tekkima uued ehitised enam-vähem omapäraselt projekteeritult (nagu näit. Poola Teater Varssavis arh. Cz. Przybylski ja Varssavi Pank J. Heurich'i plaanide järele), mis tunnistavad tõsise kunsti-refleksi ärkamisest selgi alal.

Nagu eelpool nimetasin, taandus pealesõjaaegne ehituskunst Stanislaw Augusti traditsioonideni. Ligineti klassitsismile, kombineeriti uusi ehitisi vana poola barokk-stiiliga jne.

Peagi selgus, et sel teel polnud tulevikku ja see ei lahendanud uue aja nõudeid. Läänest valguva uue kunsti, kubismi, konstruktivismi jt. mõju tegi oma töö.

Täna katkestavad poola ehituskunstnikud peaaegu täielikult endiste sajandite stiiliga ja pseudo-stiilsete ornamentide tarvitamisega, luues uutele nõuetele vastavalt ning saavutades õige häid tagajärgi.

Poznani üleriiklik näitus (1929) oli ühtlasi äärmiselt huvitav nii ehituskunsti, mis opereerides uuema materjaliga tegi tagajärjekaid katseid, kui ka sisendite konstruktsiooni ja dekoratsiooni alal.

Sääraste arhitektide, nagu J. Goliński, H. Lagowski (Klaasitehaste paviljon), B. Pniewski, J. Syrkuz'i, S. Szanajca ja p. t. mõtete realiseerimine andis head tunnistust poola ehituskunsti uuest ajajärgust, mis algab oma arenemise täiesti uut faasi, olles sealjuures tihedalt seotud tänapäeva lääne ehituskunstiga.

Oleviku väga elava ehitusliikumisega ühenduses võib loota juba lähemal ajal Poolas teist arhitektuuri, moodsat *par excellence*, kuid varustatud rahvuslike tundesmärkidega, mis voolavad välja poola raasi instinktist ja mis pesitsevad nii mõnegi poola loova kunstniku hinge sügavustes.

MIECZYSLAW TRETER

E. BARTŁOMIEJCZYK PUULÕIGE

Julius Genss

Huvitav siluettide-leid

Aus blossen Schattenrissen hab' ich mehr physiognomische Kenntnisse gesammelt, als aus allen übrigen Porträten; durch sie mein physiognomisches Gefühl mehr geschärft, als selber durchs Anschauen der immer sich wandelnden Natur.

Lavater.

R. Liebert

Th. Bulgarin

Dr. Fr. R. Kreutzwaldi perekond
Joon. 13. jaan. 1851Dr. Joh. Panck
Joon. Grabowsky
1. apr. 1852

Treimani kogus leidub tema poolt hiljuti omandatud album, mis sisaldab ligi 300 siluetti. Peaaegu erandita kujutavad need isikuid, kes elanud ja töötanud Tartus. Siluettidealbumi loojaks osutub Johann von Panck.

J. v. Panck on sündinud 1805. a., õppinud Tartu ülikooli arstiteaduskonnas, mille lõpetamise järele oli Tartu linna- ja politseiarstiks 47 aastat, kuni 1880. a., mil läks puhkusele. Suri 10. okt. 1891. a.

Kahtlemata andekas, on ta omanud head nime peale siluettide valmistamise veel eriti osavana vahast modelleerijana. Kogu oma vaba aja ta on pühendanud selle meile kui tartlasile eriti huvitava kultuurilise ja kunstilise mälestismärgi loomisele.

Kuid enne kui asuda nende siluettide kirjeldamisele, tahaksin öelda mõne sõna siluettidekunstist. Selline kunstiline võte esineb juba XVIII. sajandi keskel, kuid erilisel levinenuks muutuvad siluetid peale seda kui Prantsuse minister Etienne de Silhouette ilustas oma lossi seinad — räägitakse, et ihnuse pärast — siluettidega inimese suuruses. Leidus hulk järeltegitajaid, kes toimisid à la Silhouette, ja tema nimi muutus sedalaadi kujutiste liiginimetuseks. Siluetid läksid väga kiiresti moodi, mis on ka väga arusaadav, kui võtta arvesse, et nende valmistamine ei nõudnud erilist oskust ega ettevalmistust. Tol ajal mõeldi siluetti all ainult isiku või

H. Hartmann

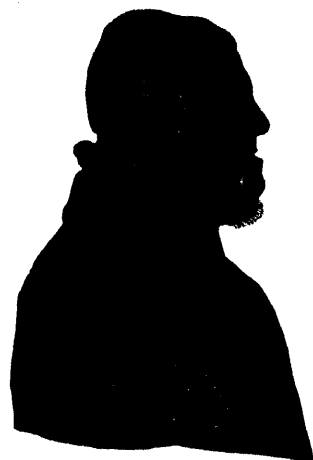
G. Fr. Schlater
kunstnik

Th. Bulgarin

Aug. Saget

Prof. C. Morgenstern

mingi eseme varju kontuuri, nagu see näha paberilehel või ekraanil. Täpsuse ja joonistamise mugavuse mõttes leiutati erilised toolid raamidega, millele tõmmati paber. Loomulikus suuruses saadud siluettid vähendati mehhaaniliselt eriliste joonlaudade abil. Alles pärastpoole ilmusid vabalt lõigatud või joonistise järgi tehtud siluettid. Nende siluettide valmistamine juba nõudis oskust, neid hakkasid valmistama kunstnikud, kes on saavutanud sel alal kuulsuse, nagu Anthing, Sideau jt.

Otsustades veel hiljuti Panck'i pärijatel leiduva raami järgi, ta joonistas siluette loomulikus suuruses varju järele, mille originaal heitis paberile, ja vähendas neid pärast mehaaniliselt. Selline võtte garanteerib kaheldamatu sarnasuse originaaliga. Tema siluettide iseärasuseks on veel see asjaolu, et ta pressis mustale läikpaberile teiselt poolt kujutatava isiku juuste, habeme ja riiete reljeefsed jooned ning saavutas sellega suure tõelisuse ning individuaalsuse mulje.

Nagu näha allkirjadest, millega Panck varustas oma

siluettid ja kus on ära märgitud peale isiku tegevuse, sünni- ja surma-aasta ka siluetti valmistamise aeg, ta alustas oma kogu 1850. a. ja jätkas selle korraldamist kuni 1880. a., juba väriseva käega lisandades uusi andmeid. Nende 30 aasta kestes J. v. Panck jäädvustas siluettides kõiki, keda ta kohtas, kellega koos töötas oma kodulinnas. Nimetatud kogus leiame tema kaastöölisi linnateenistuses, abikaasaga, lastega; kolleege-arste, apteekreid, raamatukaupmehi. Esikohal leiame ses aga hulga Tartu professoreid, üliõpilasi.

J. v. Panck'i päranduse hulgas on säilinud ka terve rida akvarelle-interjööre, millest nähtub, et ta oli ka keskpäraseks maalijaks.

Juhus, mis nii tähtis teinekord elus, päästis kuski pööningul vedeleva papp-kaane, ja elustusid unustatud näod, elustus tükike ajalugu nende jäädvustaja isikus.

Jääks soovida, et mainitud siluettidekogus, mille koostanud Johannes Ernst v. Panck sellise armastusega, leiaks lõpliku varjupaiga mingis meie muuseumis.

Prof. H. Asmuss

Prof. dr. Strümpel

Prof. C. v. Seidlitz

Dr. Fr. R. Kreutzwald
Joon. 12. okt. 1861

Alfred Vaga

Johann Köler

6

Tutvudes Köleri vaadeldud märgukirjas toodud seisukohtade, põhjenduste ja ettepanekutega, tõuseb loomulikult küsimus, kuipalju nendega arvestati uue põhikirja koostamisel ja õppesüsteemi muutmisel. Nähtavasti väga palju, sest hooldamisinstituudi asutamise kavatsus heideti kõrvale, akadeemiasse sisseastumise nõudeid kõrgendati ning kunstiõpilastele loodi vabamad ja õiglasemad tingimused akadeemilises õppetöös. Nii ei olnud Köleri tegevus akadeemia nõukogu liikmena tähtsusetu ja viljatu.

KÖLERI kunstivaadete ja loomingu eritlemisel oleks ekslik peatumatult mööduda tema lähemast sõprus- ja tutvuskonnast vene pealinnas, kuna kõnelemata sellest, kuivõrd huvitav on juba iseenesest tutvumine ringiga, millega tihedamas läbikäimises möödus kunstniku küpsen ja intensiivsem loomisjärg, peame silmas pidama, et see ring võis tunduvalt mõjustada ka tema kunstiliste töökspidamiste kristalliseerumist ja loominguilise tegevuse sisulaadi. Oli ju iga loov tegelane tol ajal, mil seltskondlik läbikäimine kandis teissugust — tihedamat, perekondlikult-südamlikumat ja püsivamat iseloomu, palju enam sõltuvam oma lähemast ümbruskonnast kui elutempolt kärsitul tänapäeval.

Sattumine keiserlikku teenistusse eemaldas Köleri juba tema kunstniku karjääri algusel sellest omaette ning vähem soodsates oludes töötavast arvukast kunstnikkudehulgast, kelle kunsti tarvitajaks oli peamiselt vene keskmine haritlaskond. Edasipüüdja, nagu ta oli, ei tahtnudki Köler nähtavasti selle kunstnikkonnaga astuda lähemasse läbikäimisse. Kui ta juba Itaalias oli teadlikult kõrvale hoidnud oma ametivendadest-venelastest, kellega sõbrustamist ta omale ei lugenud kohaseks nende vähese hariduse tõttu, oli tal nüüd selleks veel vähem põhjusi, kuna keiserlikule õukonnale lähedastes vene kõrgemates seltskonnakihtides ning kunsti- ja teaduseilma eliidis leidsid mitmest rahvusest euroopalise haridusega ja silmaringiga tegelasi, kellega lähemate suhete loomine polnud Kölerile üksnes huvitav, vaid oma uue seltskondliku seisukoha kindlustamiseks ka tarvilik.

Oleme eelpool korduvalt maininud prof. K. T. v. Neffi, kelle isik Köleri elukäigus ja loomingu suhtlemata ei etendanud vähese tähtsusega osa. Ometi saab vaevalt kõnelda sõprusest sõna otseses tähenduses mõlema vahel, selleks ei pakkunud eeldusi juba enam kui kahekümneaastane vanuse vahe. Neff toetas Kölerit kui andelist kaasmaalast, Köler aga austas Neffi kui meistrit, õpetajat ja toetajat. Hoopis lähedamaks arenes Köleri tutvus teise keiserliku õuekunstniku akadeemik M. Zichy'ga, kes oli huvitavamaid ja omapärasemaid isikuid Peterburi kunstnikkonnas möödunud sajandi lõpupoolel. Virtuosoosne joonistaja ja akvarellist, rahvuselt ungarlane, üldhariduse saanud Budapesti ülikoolis, kunstilise Viini akadeemias prof. Waldmülleri juures ning 1847. aastal Peterburi kutsutud kunstiõpetajaks suurvürstinna Katarina Mihailovnale, vabanes ta juba paari aasta pärast õukonna teenistusest ning oli sunnitud järgnenud kaheksa

aasta kestel igapäevset elatist teenima retušöörina ühe Peterburi päevapiltniku juures, olles täiesti unustatud oma endistest kõrgetest toetajatest, kuni viimaks 1858. aastal Venemaal külastanud prantsuse kirjanik Théophile Gautier ülistava hinnanguga oma raamatus *Voyage en Russie* ta unustusest välja tõstis kuulsamate nimede hulka mitte üksi Venemaal, vaid ka Lääne-Euroopas. Ta külvati üle tellimustega, ning 1859. aastal nimetas Aleksander II. ta keiserlikuks õuekunstnikuks, mis kohale Zichy jäi kuni surmani, välja arvatud aastad 1874—1880, veedetud poliitilistel põhjustel eemal Venemaast — Prantsusmaal ja Ungaris.

Materjali puudulikkus ei võimalda praegu kindlaks teha aluseid, millele rajatuna tutvus Köleri ja Zichy vahel arenes kõige soojemaks ja tihedamaks, kuni Köleri surmani püsinud sõpruseks (Zichy elas üle oma sõbra seitsme aasta võrra), ent arvatavasti polnud selles tähtsusetu mõlema iseloomult sarnane erandlik seisukord Peterburis. Nad olid mõlemad juba oma rahvuse, päritolu ja elukäiguga kuidagi erakud neis ümbritsevas hiilgavas, kuid hingeliselt ja kasvatusest täitsa võõras seltskonnas. Edasi peame loomulikult arvestama ühiseid professionaalseid huvisid ning selle kõrval ka sugulaslike kunstipüüdeid, sest Köleri ja Zichy loominguilistes avaldustes näeme õige tihedaid kokkupuuteid, mis annavad küllalt põhjust üles tõsta kui mitte just vastastikuse mõjustuse probleemi, siis igatahes Zichy mõju küsimust Köleri toodangusse. Lõpuks võib vaevalt kahelda selles, et Zichy oma kõrgema hariduse ja laiema silmaringi tõttu osutus Kölerile nõuandjaks akadeemilistes küsimustes, millele otsest tõendust pakub Zichy õpetaja prof. Waldmülleri kunstipoliitiliste vaadete esiletoomine ning Zichy isikule viitamine Köleri poolt ühes akadeemia nõukogule adresseeritud märgukirjas.

Teistest kunstnikkudest kuulusid Köleri sõprusringi peamiselt balti või vene sakslased. Ühte neist, A. v. Bock'i, 1864. aastast alates akadeemia skulptuuri-professorit, oleme juba maininud eelpool kui Köleri kaasõpilast akadeemias ja lähemat seltsimeest iseseisval arenemisjärgul Itaalias. Edasi nimetagem Joh. Schroeder'it, mõlemaga ühel ajal Peterburi akadeemias õppinud kujurit, kes 1877. aastal, juba akadeemikuna, valmistas Köleri portreebüsti, ning lõpuks prof. Joh. Reimers'it, maalikunstnikku, medaljööri ja kujurit, kelle portree, maalitud 1869. aastal Köleri poolt, kuulub praegu Tallinna Kunstmuuseumi kogude hulka. Heas vahekorras seisis Köler ka oma akadeemia-kaaslaste, Tallinnast pärit maalikunstnikkude prof. Karl Gottlieb ja Joh. Gottfried Wenig'itega, kes omakord kuulusid Bocki, Schroederi ja Reimersi sõprade hulka. Kui loeteldud kunstnikkude kõrval mainida veel keeleteadlast akadeemik J. K. Grooth'i, Vene Keiserliku Geograafiaseltsi abipresidenti P. P. Semjonovit ja senaator N. P. Semjonovit, siis näib sellega olevat märgitud kitsam ja sõprussuhtelisem ring Köleri laialdasel tutvuskonnas — ring, mille tundmine meile ka Köleri vaimlist isikut paremini mõista laseb.

Aga eestlased, kas polnud Köleril sõpru ka nende seas? — Kahtlemata oli. Ent raske on neid asetada ühisesse gruppi eelmistega. Sidusid ju Kölerit eesti tege- lastega hoopis teissugused huvid — kauged tema kunsti- lise tegevusest. Need olid huvid, mis millegagi ei soo- dustanud tema kunstiloomingut, vaid sellesse just vastu- pidiselt avaldasid tunduvalt halvavat mõju. Sellepärast, enne kui kõnelda Köleri sõpradest-eestlastest, peame heitma pilgu tema rahvuspoliitilisse ja rahvuskultuuri- lisse tegevusse.

ALATES aastast 1863, mil Köler peale tagasipöör- dumist Itaaliast pikema eemaloleku järgi ette võttis ringreisi kodumaal, jaguneb tema elutegevus kaheks eri- nevaks haruks. Kui seni tema eluülesandeks oli ainu- üksi kunstilooming, siis tõuseb nüüd selle kõrvale pea- aegu üheväärsena uus ülesanne — kodurahva teenimine, oma mahasurutud õigusteta sünnirahva aitamine võitlu- ses parema ja inimväärsema tuleviku eest. Veel samal 1863. aasta suvel tutvuneb Köler mitme tähtsama koha- liku eesti tegelasega, kes teda pühendavad pea kõigisse tol ajal algatusel või kavatsusel olnud üritustesse, mis olid sihitud eesti talurahva majandusliku, poliitilise ja haridusliku olukorra parandamisele. Dr. Fr. R. K r e u t z - w a l d ja J. H u r t tutvustavad teda Aleksandri kooli asutamise mõttega ning Viljandis kuuleb ta Holstre valla koolmeistrilt J. A d a m s o n i l t talupoegade otsusest läkitada saatkonda Peterburi palvekirja andmiseks keis- rile maaga seotud küsimuste lahendamiseks. Kuigi Köler sai hästi aru raskustest, millega olid seotud mõlemad algatused, võttis ta need ometi omaks ning rakendas ennast kaastööle nende edukaks läbiviimiseks, muuseas kohe ümber-redigeerides viimaksmainitud palvekirja pro- jekti, mis lihtsameelsete talupoegade poolt oli koostatud, Köleri sõnade järgi, „võimatutes väljendustes“.

Järgmise aasta suvel uuesti kodumaal käies süve- neb Köler veel enam mõlemasse rahvuslikku ettevõttesse, nende üle nõu pidades kohalikkude juhtivate tegelastega Tartus ja Viljandis, ning on selle järgi Peterburis otse- ltel abiks vastuvõtu nõutamisel keisrilt talupoegade saatkonnale, mis saabus vene pealinna 25. sept. samal 1864. aastal, kaasas truualamlik palvekiri 24-lt Pärnu- Viljandi- ja Tartumaa vallalt. Keisri äraoleku tõttu lei- dis audients aset ligi poolteist kuud hiljem, nimelt 9. nov. Tsarskoje Seloos. Kui teised saatkonna liikmed, arvult 16, peale korduvate seletuste andmist siseminis- teeriumis, kuhu tsaari korraldusel palvekiri ära anti, koju võisid pöörata, arreteeriti saatkonna tõlk ja juhtiv tege- lane Holstre vallakirjutaja A d a m P e t e r s o n ning peeti Riias ja Viljandis 11 kuud vangis, enne kui saat- konnale kaasa aidanud isikutel, kellest Köleri kõrval tähtsamana tuleb mainida keisri ihuarsti dr. Ph. J. K a r e l l i, korda läks nõutada senatilt tema vabastamist.

Kuna saatkonna esitatud palvekirjal polnud sisult mingisuguseid tagajärgi, tõusis varsti üles mõte uut saat- konda läkitada Peterburi, mis ka teostus 30. nov. 1865. a. Sel päeval esitas talupoegade teine saatkond, mille tõl- giks ja juhiks oli Adam Petersoni vend P e e t e r P e t e r - s o n, Tartu ülikooli üliõpilane ja oma venna järglane Holstre vallakirjutaja kohal, keisri nimele uue truualam- liku palvekirja. Nagu eelmiselgi korral, langes ka see- kord Kölerile ettevalmistustööde tegemise pearaskus

saatkonna tuleku ja vastuvõtu korraldamisega seotud küsimustes, kuid nüüd ei möödunud see halbade tule- musteta ta enese isiku suhtes. Liivimaa võimude alga- tusele pandi toime öösi vastu 19. okt., seega enam kui kuu aega enne saatkonna tulekut, läbiotsimine politsei poolt Köleri korteris, mille eesmärgiks oli nähtavasti teda diskrediteerida õukonna ees ning ühtlasi saatkonna vastuvõtu asja nurja ajada. Läbiotsimine ei annud min- gisuguseid otseseid tagajärgi, tõendas aga Kölerile kül- lalt selgesti, kui kardetav oli tema karjäärile läbikäi- mine oma suguvendadega ja nende algatuste toetamine. Hoolimata sellest ei keelanud ta oma abi siiski kolman- dale eesti delegatsioonile, mis eelmistega sarnastel põh- justel saabus Peterburi kaks ja pool aastat hiljem — 15. veebr. 1868. a.

Kui Köler talupoegade saatkondade läkitamist Peterburi toetas kui paratamatust põhjusel, et „eestlastel ei olnud teisi abinõusid midagi vene valitsusele teatavaks teha“, nagu ta ise tähendab oma autobiograafias, siis teissuguselt, enam soojemalt suhtus ta Aleksandri kooli asutamisasjasse, nähes selles eesti rahvustunnet, rahvus- likku iseteadvust ja omaalgatust kasvatavat tegurit. „Tema (s. t. kooli) asutamise mõte on rahva enese poolt välja läinud ja sellepärast peame temale täiesti au osaks saada laskma, et see rahvale äratuseks oleks tulevikus midagi uut ette võtta, ainult selle läbi kasvab rahva usaldus iseene vastu,“ — nii väljendab Köler oma sei- sukohta kooli asjus ühes kirjas J. Hurdale 1864. a. alul. Seepärast tegi Köler kõik mis võimalik, et Aleksandri kooli mõtet tõsiasjaks muuta, kasutades selleks oma tut- vusi vene kõrgemate võimukandjate seas, ning kui 14. aug. 1869. a. Aleksander II. viimaks andis loa kooli kapi- tali asutamiseks toime panna üleriiklikku rahakorjandust, siis tuleb seda kõige suuremal määral lugeda Köleri innustatud tegevuse tulemuseks.

Kuna üheks suuremaks takistuseks eesti rahva hari- dusliku ja tulundusliku taseme ning koos sellega ka poliit- ilise olukorra tõstmisel oli patriootiliselt tunnetatud haritud jõudude vähesus, seadis Köler omale algusest peale üheks kõige tähtsamaks ülesandeks säärase jõu- dade leidmise, kasvatamise ja töölepaneku. Sel eesmär- gil kujundas ta Peterburis sealsetest eesti haritlastest kitsama patriootilise ringi, kuhu ta enese kõrval kuulu- sid riigiametnikud N. F. R u s s o v ja J ü r j e v ning maalikunstnik R. B e r e n d h o f f. Ring sai nagu eesti asjade peastaabiks vene pealinnas. Köleri juhtimisel toi- metas ta mitmesuguseid kodumaalisi asju ning algatas neid sageli ise, muu seas eestikeelsete õpperaamatute väljaandmise, mis alalt aga suurem kavatsus — eesti rahva ajalugu — jäi teostamata autori mitteleidmise tõttu, kes raamatu koostamise oleks võtnud oma peale. Ühtlasi püüdis ring eestlaste kasuks tööle rakendada ka Peterburis asuvaid vabameelsemaid balti sakslasi, mis vähemalt kultuurilise koostöö alal andis märkimisvää- rseid tulemusi.

Noorematest jõududest leidis Köler oma ideede ja kavatsuste elluviimisel tugevad ja andelised kaastöölised M. W e s k e s ja C. R. J a k o b s o n i s, kellest viimane, noores eas saksastunud, just Köleri otsesel mõjul ja kas- vatusel ümber kujunes tuliseks rahvuslaseks ja rahvus- likkude ürituste väljapaistvaimaks eestvõitlejaks. Jakob-

son jäi eluks ajaks Kõlerile kõige lähedamaks kaasvõitlejaks ning mõlemaid köitsid tihedad sõprussidemed, hoolimata sellest, et Jakobson oli aastatelt palju noorem. Kõler toetas korduvalt Jakobsoni rahaliselt tema kooliraamatute kirjastamisel, nõutas talle kaks korda loa ajalehe *Sakala* väljaandmiseks — esmakordselt 1878. a. ja peale lehe seismapanekut uuesti 1880. a. — ning oli temale alaliseks nõuandjaks, juhatajaks ja sageli ka hoiatajaks ja manitsejaks, kui temperamendikas ja kärsitu Jakobson oma rahvuspoliitilises tegevuses kippus kalduma liigsetesse, asjale kahjulikuks muutuda võivatesse teravustesse.

On huvitav märkida, et kõigist tuntuimaist eesti ärkamisaja tegelastest oli Jakobson nähtavasti kõige enam huvitatud Kõleri kunstilisest tegevusest, milleks pakub tõendust tõsiasi, et ta Kõlerile soovitas juba 1873. a. korraldada Tallinnas oma teoste erinäitust ühel ajal kohaliku põllutöönäitusega. Kui arvesse võtta, et Kõlerit tol ajal kunstnikuna kodumaal tunti äärmiselt vähe, — ta nimi oli senini vaid mõned üksikud korrad esinenud eesti ajalehtedes ning peamiselt ühenduses Aleksandri kooli asjaga, — siis omab see akt erilist tähendust: Jakobson tahtis Kõleri ka kunstnikuna oma rahvale tuttavaks teha. Kahjuks ei tulnud sellest tänuväärt algatusest midagi välja ning loova kunstnikuna sai Kõleri suurus kodumaal mõnel määral mõistetavaks alles monumentaalse freskopildi loomisega Tallinna Kaarli kirikule 1879. a. ning maalinguga *Andke keisrile, mis keisri kohus*, mille eesti seltside saatkond 1883. a. kunstniku enese juhatusel annetas Aleksander III-le kroonimise puhul.

Kui senini Kõleri isikusse kõigi eesti avalikkude tegelaste poolt suhtuti üldise lugupidamisega kui erapooletusse, igapäevsetest väiklustest ja isiklikkusest kõrgeimal seisvasse autoriteedisse, ning tema soovide ja nõuannetega peaaegu eranditult arvestati, saab ta 80-te aastate alul ses suhtes mitmete pettumuste osaliseks. Tõuke selleks andis Kuntugauni mõisa omandamisluhu Krimmis, mis tõi kaasa Kõlerile isiklikult suuri raskusi, ühtlasi lahkhelisid tekitades ka Aleksandri kooli peakomitees ning rikkudes vahekorrad seni enam-vähem kooskõlas töötanud eesti rahvuslike tegelaste vahel.

KUNTUGAUNI mõisa omandamise algatajaks olid 30 Krimmi eestlast, kes 1882. a. kevadel Kõleri juure saatsid oma esindajad palvega, et ta neile aitaks osta 6.500 dessatini suuruse maa-ala Krimmis, mis oli saada väga headel tingimustel, kuid milleks neil enestel küllaldaselt ei jätkunud ainelist jõudu. Kuna kõnealused eestlased mitmesuguste hädade sunnil paarkümmend aastat enne seda olid kodumaalt lahkunud, tõusis Kõleril koos tahtega neid aidata ühtlasi mõte, et selle maa-ala omandamisega saaks võimalus loodud ka teistele eestlastele, eriti külakoolmeistritele, kellel oma vaadete ja rahvusliku tegevuse tõttu elu kodumaal oli muutunud võimatuks, kindlat pelgupaika asutada, kus nad oleksid kaitsitud balti mõisnikkude tagakiusamise eest. Sõitnud kohale ning tutvunenud pakutava maaga, omandaski Kõler selle koos tähendatud Krimmi eestlaste grupiga, misjuures tasuti ainult osa ostusummast, kuna puudujääk pidi ühisel alustel makstama aja jooksul.

Oma maa-osa, kogusuuruselt 1.300 tiinu, otsustas Kõler kasutada anda uutele, Eestist tulevatele asunikude-pagulastele, selle lõplikuks väljaostuks vajalist raha-

summat lootis ta aga kindlasti saada laenua Aleksandri kooi kapitalist, milleks tal alguses oli väga häid välja-vaateid. Tegelikult läks kõik teisiti. Kõigepealt otsustati laenuandmine kooli peakomitee esimehe dr. J. Hurda vastuseisu tõttu eitavalt. Teiseks, maa kaasomanikud hakkasid takistusi tegema uutele, Eestist tulnud asunikudele, lootuses, et Kõler oma maa-osa välja ostes selle neile, kaasomanikkudele, jätab või vähemalt õige soodsatel tingimustel kasutada annab. Ning lõpuks ei tahtnud kaasomanikud täita ka oma isiklike kohustusi maa väljaostu suhtes, osalt sellepärast, et nad Kõlerit lugesid väga rikkaks, kes üksigi hästi kõik maksukohustused kanda võiks, osalt aga sellepärast, et kolm aastat järgimööda kordunud viljaikaldus, loomataud ja üldine viljahinna langus nad ise seadis aineliselt raskesse seisundisse. Nii ruineeris Kuntugauni mõisa ost Kõleri mõne aastaga pea täielikult, röövides kõik ta vaevaga kogutud varanduse.

Kui juba kirjeldatud lugu oli Kõlerile iseenesest väga raskeks löögiks, raskeks eriti selle tõttu, et tal just oma suguvendade pärast, kelle heaks ta senini kakskümmend aastat ennatsalgavalt oli töötanud, kannatada tuli, siis lisas täidetud karikale uusi valupiisku juure Aleksandri kooli kapitali ümber peakomitee ja abikomiteede vahel tõusnud tülid kooli tüübi ja ülesannete kohta ning see väikluste, vaenu ja vastolude virr-varr, mis arvult niigi väikese eesti rahvustegelaste kogu mõne aastaga oli lõhestanud koostööks sobimatuks mitmeks leeriks. Pealegi selgitas talle Kuntugauni mõisa lugu koos Aleksandri kooli asjadega, et tal kodumaal tegutsevate eesti tegelaste seas polnud õieti ühtki tõesti kindlat ja truid sõpra peale C. R. Jakobsoni, kui mitte lugeda neid vähema tähtsusega mehi, kellele ta nii või teisiti oli osutunud otseseks heategijaks. Ustavaks jäi talle peale nende veel kitsam Peterburi patriootide ring, kuna keiserlikud arstid dr. Ph. J. Karell ja G. Hirsch, tema senised mõjukad kaastöölised ja toetajad, vaadeldaval ajal eesti asjade ajamisest tagasi tõmbusid, ning maalikunstnik K. L. Maibach — täiesti kunstile pühendunud tagasihoidlik ja avalikust tegevusest eemal seisnud inimene, kuid seda kõikumatult truum Kõlerile oma sõpruses.

On hästi mõistetav, et üleelatud pettumused ei jätanud mõju avaldamata Kõleri edaspidisele tegevusele. Ta ei tõmbunud küll tagasi tööst oma rahva ja kodumaa heaks, kuid taganes seniselt juhtivalt kohalt, jättes algatuse teiste kätte. Ta energia, aktiivsus ja nähtavasti ka usk inimestesse olid selleks liiga sügavalt vapustatud, et endiselt suuta püsima jääda eestvõitleja kohal. Vähe seda, — need pettumused ja vapustused kutsusid esile ka tunduva intensiivsuse languse tema loomingulises tegevuses, mille aluseid niigi juba olid kõigutanud varemini vaadeldud muudatused vene kunstielu avaldustes.

ALATES 1884. aastast kannab Kõleri toodang määrgatavalt üksluisemat ilmet kui eelmistel. Ta töövõime ja loomiserõõm ei ole silmnähtavalt enam endised ning kuni oma surmani suudab ta igal aastal läbisegi anda ainult 2—4 teost, needki mõne erandiga võrdlemisi õige vähete kunstiliste ülesannetega portreed, millest enamik pole kaugeltki nii peenelt ja läbituntult viimisteldud nagu varem. Aastatest 1884—1886 ei ole nimetada õieti midagi väljapaistvat, olid ju need talle äärmiselt halvad ja

JOH. KÖLERI SÜNNIMAJA

meelimasendavad, mil tal moraalsete kannatuste kõrval võidelda tuli ka ainelistest raskustega. Ainus neist aastatest pärit maastik *Päikese loojaminek Krimmis* (1884) tundub valgustuselt kunstlikuna ja kuidagi tehtuna, millise pealiskaudsusega langes ta aga portreemaal, näitab meile selgesti Hugo Treffneri portree (1886) Eesti Rahva Muuseumis. Võiks märkida veel, et kunstnik ühel ajal Treffneriga portreeteris dr. Ph. J. Karelli, kelle kujutis oma külma ametlikkusega vaatleja ka külmaks jätab.

Nähtavasti äratundmisele jõudes, et ta ennast senises ümbruses küllalt kokku ei suuda võtta tõeliseks loovaks tööks, lahkus Köler Peterburist ning vedab 1887. aasta Pariisis ja järgmise Viinis. Pariis oma loova õhkkonnaga virgutab uuesti ta loova vaimu ning seal annab ta ühe oma tuntuimatest suurteostest *Lorelei needmine*

munkade poolt, tuntud uue ajal ka nimetuse all *Ristu-usu tulek Liivimaale*. See teine nimetus näib olevat täitsa alusetu, kuna seni selgunud pole vähimaidki andmeid, mis kuidagi põhjustaks arvamise, nagu oleks kunstnik Loreleis tahtnud kujutada eestlaste muistse vabaduse ja muinasuse langemist, küll teame aga hästi, et teda selle teose loomiseks inspireeris sakslase Immanueli luuletis. Viinis loob Köler teise suure lõuendi — ajaloolise maalingu *Kolme keisri kohtumine Skiernevice's*, vähem huvitava teatava ametliku programmilisuse ja käsitlusliku kuivuse tõttu.

Tagasipöördunud välismaalt, asub Köler oma alalisse elukorterit Peterburis (Vassiili saar, 1. liin nr. 26) ning vedab siin avalikust elust veel enam tagasi hoides vaikselt loovas töös oma elu viimse lõpukümne. Välja arvatud üks Krimmi maastik — *Mšatka mõisa aed*, tunneme sellest aegjärgust üksnes portreid. Paremate hulka nende seas kuuluvad kunstniku vennapoja dr. H. Köhleri, selle abikaasa A. Köhleri ning eriti pr. Varese portree — üks väljapaistvamatest ja vähemate lõuendite hulgas üldse.

Oma elupäevad lõpetab Köler molberti taga. Maalides oma ammust sõpra akadeemik J. K. Grooth'i tabab teda südamerabandus 10. aprillil 1899. aastal. Ta mae-takse suurte auavalduste saatel oma sünnipaiga lähedale Suure-Jaani surnuaiale, kuhu kujur A. Adamson hiljem püstitab kunstniku rinnakuju kandva lihtsa hauasamba. Peterburi kunstideakadeemia omalt poolt avaldab lahkunud kunstnikule viimset au tema mälestusnäituse korraldamisega 1900. aasta veebruaris.

(Lõpp.)

Hugo Raudsepp

Aforisme lahtimõtestatud maailmast

1

INIMESLIKU eluarengu käigus võib tähistada kahepoolseid nähte, bioloogilisi ning vaimseid. Igas tõesti viljakas kultuuriliikumises peab see kahepalgus teostuma ja kokkukõlastuma. Me nõuame elult kultuuripüüdlikkust, ent kultuurilt, et ta oleks elutahtlik.

Kultuuristamatu elu on puhas metslus, elust võõrduv kultuur — kõrgeim totrus.

Kultuurirumaldumine heast maitsest lõpeb estetiisimiga. Seesama rumaldumine halva maitsega sünnitab moralismi. Vaimline enesekitsendus ilma maitseta (objektiivsus!) nimetab end teaduseks.

2

MOODUS eriteadlane on inimene, kellele ta meeltood keelab maailma kohta enam kui ühes pistes selgusele jõudmast.

See pisiteaduse käsitööline, kes kirbu usinusega sukasääres enese tunnetuse noka on surunud teatavasse punkti, kaitseb oma „eriala“ naaberteaduste sissetungi eest seda tigidama nürimeelsusega, mida ahtamaks on muutunud maailm autoriteedi enese mikrokoobi all.

Kõige vähem suudab spetsialist andestada vaid võhikule ta julgust tajuda maailma perspektiivis.

3

SEE, mida tänapäev peame „kultuurikriisiks“, on äärmuseni jõudnud pingulolu „elu“ ja „kultuuri“ vahel.

Suurte katastroofide tagajärjel on euroopaline mõtteilm olnud sunnitud võtma oma vaimseid väärtusi uue kaalumise alla. Eurooplane, nii selgus, osutus meheks, kes oli kõige hoolsamas toimingus kaotamas usku oma enese kultuurisse. Näis olevat tekkinud kisendav vastuolu eluarengu põhitegurite vahel.

Vaim põlastas loodust kui alamat astet, ning püüdes kultuuri nimel kõrgemale tõusta elu seadustest võltsis ja laimas parima südametunnistusega inimeslikku hingeelu.

Teisest küljest elu nägi igal sammul, kuidas kultuur hävitas, kuidas tappes elutungi vaim viis Öhtumaa langusele...

Saabus leppimatu kodusõda kahe umbusu vahel: elu skepsis — relativism — pörkas kokku ratsionalismiga, vaimu skepsisega.

JOHANN KÖLER

TRUU VALVUR

VARASÜGISEL

Fot. J. V.

Selle sissisõja eod tärkavad juba antiikses mõtteilmas.

Autoriteetid tõendavad, kogu Euroopa ajalugu pole midagi muud kui suurromaan „elu“ ja „kultuuri“ eraldumisest, vastastikusest eemaldumisest kuni avaliku vaenu. See algas juba siis, kui Sokrates Ateena turul leiutas „mõistuse“. Siitpeale on pandud käima elunärvi pikaldane, ent sihikindel suretamine mõistuse ja mõistete abil.

Praegu tundub, et „vaimukultuur“ on teostamas üldist pöörangut tagasi elu spontaansuse ja kõige saamise ning kujunemise muutumatute põhiallikate poole. Ja et lääne mõtteilm üldse on oma ratsionalismi ringjooksu lõpetamas.

NIETZSCHE filosoofilise mõtlemise tulemusi me vaevalt tarvitseme arvestada ajalikkude lööklausete kujul. On labastunud „üliinimene“, võib teisi põhitunge leiutada ja eelistada „võimutahte“ kõrval, pole kunagi suuremat minekut olnud evangeeliumil „igavesest taastulekust“.

Aga et ta oma põhitundmuse tules taipas eelistada eluväärtuste autonoomiat igat liiki illusionismi, ajalooliste teis- ja tagamaailmade asemel, sellega kasvas ta uue ajastu ettenägijaks ja ennustajaks.

Eluväärtused enne Nietzschet olid summutatud „ideaalse“, „tulevase“, „parema“ maailmaga. Inimesel ei olnud õiget olevikku, talle kunagi ei lubatud siinpoolset tänapäeva, selle varjutas „teine maailm“. Alul ainult kristlik taevas, hiljemini selle kõrval, alates valgustusajandist, kultuur oma tulevikuriigiga, oma sotsiaalsete unistustega.

MEIE kuulus „kultuurism“ pole tõesti midagi muud kui — kristiaansus ilma jumalata. Kultuuri utopism pole elu tõelisuse ja tänapäeva suhtes mitte vähem teispoolne — transsendentne — kui kristlaste usk tulevasse õndsusse.

Kultuurismi elumõte rõhutab ikka püüdu paremasse homsesse, millele kerge südamega ohverdatakse kõik järjekordsed olevikud. Meie tõelik elu ja olu ses mõtteviisis on ainult jupike läbikäiguteed tuleviku unistussisse.

Kultuur tema tavalises käsitluses on puhas illusionism, mis oma konventsionaalse silmakirjatsemisega väärrib kristlikku vagatsemist. Loomusunde maskeerida ja end elust eemale luisata, see oli nii „kultuursuse“ kui „kristluse“ ühine meetod.

Kui värskendav on ses umbsete eelarvuste ja fiktiivsete väärtuste maailmas lugeda Nietzsche „keha filosoofiat“. Seal juletakse lausuda, et meie animaalsed põhifunktsioonid eluväärtuse mõttes on miljon korda tähtsamad kui kõik kaunishingelisus ja teadvuskõrgused. Et usk kehasse on põhjapanevam usust hingesse. Et keha on meie „suur mõistus“, vaim ainult osa sellest. Ja et meie loomusunnid ja tarbed seletavad maailma mõtet alati sügavamalt kui vaimsed spekulatsioonid.

Teataval astmel inimkeha hakkab produtseerima vaimu, nagu lehm annab piima. Vaimuinimesi arendada sedasama looduseseadust mööda kui tõukarja — see oli mõte.

SEE fiktiivsete ja illusoorsete (vaimsete!) väärtuste süsteem, mis veel möödunud sajandi lõpul valitses lääne mõtteilma ja tundevalda, on praegu lootusetult kaotanud oma loomuliku külgetõmbavuse ja kujundamis-erksuse.

„Elu aabits“ on lõpetanud kõik tegelikud suhted „dekoratiivse moraaliga“.

Suurte muutumuste tagajärjel on pedagoogid tänapäev kahetsemisväärt olendid. Kui arenenud inimesed on nad kaotanud usu neisse põhialustesse, mis kord kandsid kultuuri. Aga „isamaa“ ja „inimkonna“ pärast neid sunnitakse „kasvatama“, nagu poleks midagi juhtunud.

Peame tegema kolerumala näo, kui tahame juhtida omi lapsi samadele veendumustele kui meid kord juhiti.

Pedagoogilistel tagamõtetel üht varaküpsevat noorsugu arusaamise võimetus lootusetult alahinnata targutseda — seda peab tõesti nimetama idealismiks...

MÕNED aastakümned tagasi inimesed veel päris tõsiselt elasid kultuurile. Teadus, kunst, õiglus olid omaette vastuvaidlematud väärtused. Oli auväärt neile ebajumalaile ohvriks tuua elu ning selle mõte. Teeseldi kõnelda küll kogu „inimkonna“ paremast tulevikust. Ent inimene ses mõtteviisis ei kaalunud senti, kui ainult „kultuur“ edenes.

Kõik märgid näitavad, et oleme täna, eile, vist juba mitmed ajad tagasi tasapisi hakanud teisiti mõtlema, teisiti tundma, praktilisemalt, faktilisemalt, inimlikumalt, elulisemalt. Me umbusk „kõrgemate väärtuste“ suhtes on jõudnud tipuni. Me hakkame „alamates asjades“ avastama esmajärgulisi eluvarasid.

Vaim ise on oma „kultuurist“ pettunud. Teaduse ja kunsti tippe esindavad inimesed tänapäev taotlevad vabaneda eelarvamusist, et kultuur, mida evime, oleks meile niiväga õnnestav ja et ta meid viiks nimetamisväärsele täiusele. Seevastu aiva kasvab kriitikute arv, kes tõendavad, et kui arvesse võtta kultuuripaleusi ja vahendeid selle taotlemiseks, siis kogu see jõupingutus jookseb tühja, ning tulemuseks on vaid seisukord, mida „tegelik“ inimene vahest ristas hammastega suudab kanda.

Millest on tekkinud üldine kultuuripessimism, intelligentsitüdimus, tülpimus kõigest vaimsest ja hingelisest, fiktiivsest ja illusoorsest? Kas mitte sest, et oleme religiooni, teaduse ja kunsti illusioone ulatunud läbinägema, et igal sammul tajume seda suurt tühjust, mis meile vastu haigutab kultuuri dekoratiivsete ja sümbolsete hilpude tagant?

Meie olemasolu vaimsed alused on purunenud. Meie tõetundmus tõstab mässu kõige valskuse ja valelikkuse vastu, millega meid põlvest põlve on petetud. Oleme tülgastunud igasuguseist spiritismidest. Oleme umbusklikeks saanud kõige vastu, mille ümber teatav liik inimesi on suurimate sõnadega tantsinud.

(Järgneb.)

BERNHARD LINDE

TALLINNA KUNSTIKIRI

SÜGISENE kunstihooaeg on juba algamas: Riia vene teatri etendustega ühel ajal avas *Estonia* oma tegevuse, seekord pidulikumalt kui varem, andes ooper *Tannhäuseri* lavastuse. Teised teatrid pole jõudnud veel avamisetendusteni, kuid neilgi on proovid käimas.

Riia Vene Draamateatri praeguse külaskäigu mängukava ei toonud palju uudist. Nende tänavune hooaeg pole veel Riias alanud ja praegune mängukava oli koostatud möödunud hooaja repertuaarist: „naelaks“ olid *Zoja korter* ja *Sõõri kvadratuur*, mõlemad nõukogude vene näidendid, millest viimane on Tallinna Töölisteatri poolt siingi mängitud. Esimeses on vene emigrantlikele ringele hingeliselt niipalju haaravat, et see näidend on muutunud mitte üksi meie pealinna muulaste lemmikteoseks, vaid on seda ka Lätis vene-juudi seltskonnale. Ja tõepoolest leidub selles lavateoses ohtralt vene emigrantliku ühiskonna meeleolule tüüpilist. Mitte vähem tüüpiline ei ole teine eelpool nimetatud näidendeist, kuid juba üksi nõukogude tänapäeva elu kujutlusel.

R. Sheriff'i *Teekonna lõpp* andis huvitava võimuluse tõmmata kõrvujooni *Estonia* ja külaliste mängu vahel, millises võrdluses lõpp-kokkuvõtte langeb muidugi viimaste kasuks.

Kui V. Katajevi *Sõõri kvadratuur*, M. Bulgakovi *Zoja korter*, F. Dostojevski *Kuritöö ja karistus* dramatiseeringuna ja R. Sheriff'i *Teekonna lõpp* esindasid venelaste seekordses mängukavas väärtuslikuma osa, oli kahel naljamängul ülesandeks pakkuda kergemat lõbu vähenõudlikumale publikule: L. Fodori *Täitesulepea* ja F. Arnoldi ja E. Bachi *Nädalalõpp Paradiisis*, millest viimast oli mänginud siin juba Riia saksa teater oma läinud aastasel külastusel. *Täitesulepea* on vähem labane naljamäng, mis oma südamlikkusega mõnustab koomilisi situatsioone. Kuid võib olla kindel, et umbes aasta pärast näeme meie seda näitemängu mõnes oma teatris, siis muidugi juba laenuna Riia vene teatrilt.

PAUL SEPP

Praegu on üks selline Riia Vene Draamateatri külaskäigul nähtud komöödia tekitanud väikese kodusõjagi *Estonia* ja *Draamastuudio* vahel, ja nimelt A. Nichols'i *Iiri roos*, mida Riia Vene Draamateater mängis läinud aasta detsembris Tallinna külaskäigu etendusel *Kolm korda laulatatud* nime all. Selle New-Yorgi naljamängu leiutasid ühel ajal Riia vene teatri külaskäigu etendusel nimetatud meie teatrid ja hakkasid hankima kiires korras ettekande luba. Üks sai selle Berliinist saksakeelse tõlke kirjastajalt, teine kirjastuse Tallinna esinduselt. *Draamastuudio* on komöödia pea ettekandevalmis, *Estonias* pole proovid veel alanudki, aga kumbki ei taha teise

Fot. Parikas
SOPHOKLES'E ANTIGONE — PAUL SEPA PARIMAI D LAVASTUŠI

kasuks loobuda. Vist kujuneb asi nii, et mõlemad mängivad ja mõlemad kannatavad aineliselt — kahju.

Meil jätkub teatri alal jonni kõrvuti töötamiseks, aga puudub algatusvõime sellise hädavajalisegi ettevõtte teostamiseks, nagu seda on teatrimuuseum. Meie kutseline teater võib juba pühitseda oma 25-aastast juubelit, aga teatrimuuseum algelisemalgi kujul puudub meil täiesti. Meist kultuuriliselt kaugele mahajäänud ja vaesematelgi rahvastel on mitmed aastad juba töötamas oma rahvuslikud teatrimuuseumid. Teatrimuuseumid ju polegi sellised, mis nõuaksid suuri kulusid ja väljaminekuid, kui asatajaks on moni teater: vaja ainult algatada oma kodus teatrimuuseumiliste esemete järjekindlat kogumist ja aasta lõpul korraldamist. Nii oleks võinud *Estonial* ja *Vanemuisel* olla juba ammugi kogutud väärtuslikke esemeid teatrimuuseumile, kui nende juhatused oleksid selle eest vähegi hoolitsenud ja paigutanud koostatult kas või Eesti Rahva Muuseumi või Tallinnas Eesti Kunstimuuseumi juure kogutud materjali, mis oleks andnud mitte just kõige väikesema teatrimuuseumi, mida vajab hädasti igauks, kes tunneb huvi meie teatri mineviku vastu. Aga meie algatusvõime on nii piiratud, et seni pole vist veel kordagi avalikult kõnelnud ükski meie teatrijuhtidest eesti teatrimuuseumi asutamise vajadusest, veel vähem on selleks astunud tegelikke samme.

Millal saame oma teatrimuuseumi? Aga õigem on ehk küsida: millal alustame esemete kogumist oma tulevasele teatrimuuseumile? Veelgi õigem aga on, kui asetame küsimisena: millal algame suhtuma suurema lugupidamisega oma teatrimuuseumiliste esemete vastu, hoides neid alal ja päästes tulevikule?

Kui valusalt annab tunda end teatrimuuseumi puudumine sellele, kes tahab tutvuda mõne küsimusega meie teatrite minevikust, samuti nagu sellelegi, kes tahab värskendada oma mälus kaasaelatud teatrietendusi, vajas seda millekski, — seda tundsin neil päevil: puuduvad igasugused materjalid, kui viimased ei piirdu vaid ühe teatri tegevusega.

Ütleme, teie vajate ülevaadet mõne lavategelase tööst, mis on teostunud Pärnu *Endlas*, Tallinna *Estonias*, Tartu *Vanemuises* ja Narva *Võitlejas*. Ei jää siis üle teist võimalust kui sõida läbi kõik nimetatud linnad ja püüa leida nende teatrite korraldamata arhiividest midagi, millised otsingud on tagajärgedelt enam kui küsitavad. Kergemaks tutvumise võimaluseks on vaid see, et tavaliselt on lavategelased selline rahvas, kes ise kogub iga vähema kui kuulutuse ja rea, milles temast on jutt kas või kaudseltki. Pööra siis sellise lavategelase poole ja sa saad tema käest rikkaliku kogu. Aga meilgi leidub selliseid lavainimesi, kes ei kogu oma trükitud kuulsust ega katalogiseeri oma võitude ja kaotuste kirjalikke dokumente.

Lavategelaste juubelitest kirjutamise mõte paneb juba muigama, kuna selles on meilgi mindud liiale, pühitsedes vist juba 5-aastasigi juubeleid. Aga kui seisab mõnel selja taga 25-aastane lavategevus, siis väärib see kahtlematult juba tõsist tähelepanu. Selline viimast liiki juubilar on tänavu Paul Sepp, kes kinnitab ise, et tänavu astuvat tema oma lavategevuses juba üle esimese veerandsajandi. Kuigi oleme sellest tööst kaasa elanud vaid kümme aastat, mis kuuluvad eesti teatriloomingule Paul Sepa üldisest lavalisest tegevusest, mille suurem

osa on möödunud meie teadmatult ja tundmatult Venes ega kuulu sellisena meie vaatlusegi alla, aga Paul Sepa lavaloomingu hindamiseks ja tunnustamiseks jätkub ka neist kümnest aastast, mis kuuluvad eesti lavale.

Näitejuhina jääb Paul Sepa teeneks, et ta meie näitelavale toob suurema oskuse käsitada massi. Massistseenid Paul Sepa juhatusel omandasid tõelise jõuliselt hoogsa ilme. Tulles Venest tõi Paul Sepp kaasa vene lavastajate võtteid, kuid tuleb meeles pidada, et Paul Sepa õpingu ja nooruse aastad Venes langesid kokku ajaga, mil vene lavakunst oli tõusnud ja seisis esikohal, võrreldes kõigi teiste kultuurirahvaste lavakunstiga. Olles esimene meie laval, kes piirdus ainult näitejuhi-lavastaja tööga, on Paul Sepp sellega ühtlasi aidanud rõhutada näitejuhi-lavastaja tähtsust lavaloomingus, kuna enne seda vaadati meilgi näitejuhi ülesannetele kui kõrvalistele, mis võib asetada ükskõik kellele näitlejaist. Kogu meie lavakunst oli varem liikunud saksa lavakunsti jälgedes. Iga teatri-inimene, kes sõitis välismaale, valis pea erandita oma sõidu sihtkohaks Saksa-maa. Nagu Erna Villmer oli esimene näitlejanna, kes oli saanud oma kunstilise hariduse Venes, Moskva kunsti-teatri studios, nii on Paul Sepp esimene näitejuht, kes saabub meile vene koolitusega, ja oleks ülekohtune väita, et see vene kool oleks olnud kahjulik meie lavakunsti arengule. Kindlasti on viljelnud Paul Sepp oma lavastustega meie lavakunsti, tuues sellesse palju uut ja värsket. Kuna see vene kool aga saabus meile alles peale meie värsket iseseisvust ja kuna Paul Sepp tuli Eesti optandina ajajärgul, mil kõik veneline oli põlatud kas või üksi sellepärast, et seda meile tol ajal valgus nii lõpmata palju, siis ei leidnud Paul Sepp oma töös ka seda tunnustust ja nii kiirelt, kui see vahest oleks sündinud teissugustel oludel.

Paul Sepa teeneks jääb ka, et ta esimesena on elustanud meie laval klassikalise tragöödia: *Draamateatris* oli tema lavastus *Orleani neitsi* selles suhtes kunstiliseks hiilgepunktiks, saades ühtlasi kassatükiks. Ja oma klassikalise draama lavastustega on Paul Sepp ühtlasi avastanud, milline suur tragöödlanna on meil Liina Reiman.

Lavastajana pole Paul Sepp saanud kuski kauem püsida, mille tõttu tema lavatöö kujunebki vaatleja silme ette üksikosis: *Draamateater*, *Draamastudio*, *Vanemuine*, *Estonia* ja jälle *Draamastudio* ühes *Rändteatriga* enne ja pärast selle ühinemist *Draamastudiodga*. Aga püsivuse puudus on vahest Paul Sepa iseloomuline joon, kuigi lavastajana tema liikumise põhjust ühest teatrist teise viimase kümne aasta jooksul ei tule otsida üksi Paul Sepas, vaid suuremalgi määral selles tagurpidiminekus, mis meil on sündinud näitejuhi-lavastaja tähtsuse hindamisel: liginetakse uuesti arvamusele, et seda ülesannet võib täita iga vanem ja parem näitleja oma otsese töö kõrval. Muidugi pole ka see ainus ja kindlasti mitte peapõhjus, mis katkestas nii järsult Paul Sepa lavatöö *Vanemuises* ja veelgi järsumalt *Estonias*, vaid neid põhjusi on lugematul arvul ja nende hulgas ei mängi väikest osa meie lavade elus nii lopsakalt õitsvad intriigid, millede tekkimist võimaldavad ja koguni soodustavad meie teatrite omapärane korraldus ja selle institutsioonid.

Olgu siinkohal märgitud ka vaikselt nosiv *Estonia* teatrimaja osauhisus, mis näikse olevat vaid selleks, et kord selle etteotsa sattunud juhatusel oleks hea olla.

Selle osäühisuse asutamisel maksis osa 25 rubla, mis oli igatahes summa, millega võis osta päris hea ülikonna. Osatähtedest ei tulnud sisse 100.000 rublatki, kuid võlgade abil kerkis üles uhke teatrimaja, mille omanikuks ja osäühisus, kuna võlad muutusid rahakursi langemise tõttu tühiseks, mis tasuti odava rahaga, ja osatähtede omanikku-destki olid paljud valgunud laiali või koguni unustanud, et nad on osanikud. Nii on jäänudki vaike kliike, kes juhatuses olles teeb ja talitab täitsa oma nägemise järele või õigem: ei tee midagi muud kui määrab ja hindab oma tegevust ja tööd osäühisuse juhtimise alal. Osaniku aga ei ole seni saanud ka kõige vähemagi tähelepanu osaliseks. Ma ei kõnele dividendist, küll aga võiksid osanikud saada aastas üks või kaks priipiletit teatrisse, muidugi vastava kokkuleppe põhjal teatriseltsiga, ja teatergi võiks olla rahul, kui tavaliselt tühjas teatris istuks mõni inimene rohkem. Kahju poleks sellest ka teatril. Kuid hädaohtlikuks võib muutuda olukord siis, kui osanikud on kaotanud täiesti igasuguse huvi oma osatähtede vastu, ja tuleb mees, kes oskab koondada oma kätte osatähtede enamuse ja saab üle öö maja tõeliseks omanikuks. Sellised kombinatsioonid pole igatahes võimatud. *Estonia* teatrimaja osäühisus tuleb igatahes tööle äratada!

Tööle peaks virguma teinegi rahakas teatrimaja osäühisus. *Draamateatri* osäühisus, kus sa puhkad?

Vana näituse platsi likvideerimisega alles avanes võimalus näha, millisel määral on alal hoidunud Tallinna linnamüür, alates vaksali juurest Kloostri tänava nurgalt ja ulatudes pea Rannavärava puisteeni. Aga ühtlasi on endise näituse-aia likvideerimisega ja selle pindala lagedaks platsiks muutmise ja paljastatud igale möödajalutajale, kui barbaarselt on koheldud ligidases minevikus sellist ajalooliselt kõrgeväärtuslist eset, nagu seda on hästi alal hoidunud vana linnamüür. Kogu vaksali ja Rannavärava puistee vaheline linnamüüri väliskülg on reostatud igasuguste kuuride ja lautade müüri najale ehitamisega. Paremad pole ka need paar elumaja, mis on ehitatud linnamüüri vastu. Kõik need logudikud kuuluvad koristamisele kõige kiiremas korras! Puust lautade lammutamine peaks sündima veel tänavu, aga ka müüri-äärsetel elumajadel ei tohiks olla aastastki iga! Seda võlgname oma vana pealinna ajaloolisele kaunidusele. Kui kord aga on koristatud linnamüüri selle osa külje äärest kõik need „hooned“ ja müüri ääre on ehitatud lai tänav, millise arhitektooniliselt vaatamisväärse osaga oleme siis rikkastunud! Nagu on muutunud kenaks Schnelli tiigi veer, nii annaks praegunegi haletsemisväärse olukorras olev linnamüüri osa suurepärase vastandi Toompea kõrgele müürile oma ühetasase rahuga. Hästi hoidunud linnamüüri ulatusega aga ületaksime paljud vanaaegsed linnad ning mõnigi uueaegne linn maailmas maksaks hiiglaraha, kui omaks sellist ajaloolist linnamüüri. Meie aga ei oska seda vajaliselt hinnata!

Käesoleva kunstikirja lõpus olgu lubatud mõne reaga vastata sellele nimetule aumehele, kes ühes Tallinna ajalehes on mulle kallale tunginud, ise oma nime

varjates. Seda teeb ta *Olioni* 8. nri *Tallinna kunstikirja* puhul. Ei ole põhjust hakata vaidlema selle nimeta koolmeistri, kõstri või koguni kõster-koolmeistriga, vaid siinkohal olgu märgitud ainult asjaolu, et see anonüüm nähtavasti ei suutnud minuga muidu vaielda, kui pidi sõrnatult valetama: mina ei nimetavat repertuaari arvustades ainustki teost, mis oleks parem kui meie teatrite praeguse repertuaari omad. Kui mu vastuväitja oleks lugenud läbi kas või ainult arvustuseluse kunstikirja *Olioni* 8. nrist, siis oleks ta ka leidnud, et ma just samas kirjutas nimetan ja soovitan taanlase S. Borbergi, hollandlanna Top van Rhyn-Naeffi, poollanna Zofja Nalkovska ja kroaatlase Ivo Vojnovič'i lavateoseid. Või pidin ma loetlema sellise hulga autoreid, et nende teostest oleks jätkunud meie teatritele kümneks aastaks? Või pidin ma nimetama otse üksikuid näidendeid? Aga mõni nimetatud kirjanikest on kirjutanud vaid üheainsa näidendi, seega oleks autori nime nimetamine võrdne tema ainsa lavateose nimetamisele. Aga minu anonüümne arvustaja ei saa ka seda väita, et ma poleks soovitanud minevikus meie teatritele menukaid lavateoseid. Olen sedagi teinud: soovitasin *Estoniale* omal ajal käsikirjas olevat Tammisaare *Juuditit*, kuid tolaeagne dramaturg andis selle tagasi kui nõrga, ja samal „nõrgal“ kujul mängis siis seda draamat *Draamateater*, ja näidend sai viimasele kassatükiks. Olen hiljemini soovitanud meie Tallinna teatritele Roda Roda naljamängu *Kaks minutit, kolm sekundit*, jällegi tagajärjeta, kuid *Vanemuises* oli seegi menukas. Või pean veelgi loetlema? Ja kas siis teatriarvustajad peavad koostama teatritele repertuaare? Kuid kui mind teatriarvustajana peaks kutsumagi mõni teater andma nõu repertuaari koostamisel, ei poe ma kunagi paku. Olen oma arvustistes aastate kestel loetelnud repertuaari suhtes sellise hulga autoreid, et nende nimetatud ja nimetamata jäänud teostest võiks tõepoolest koostada kogu hooaja repertuaari. Ja et see repertuaar parem ei oleks, pole seni keegi veel tõestanud. Mängitagu neid ja tõestatagu siis minu väidete ekslikkust!

Kuid lubatagu lõpuks jutustada meie suurima teatrijuhi asjatundlikkusest või jälle meieaegse tehnika kõrgusest, — kuidas keegi seda võtta tahab, — lõbus näide tõelisest elust: Neil päivil andis meie suurema teatri juht päevakäskudena ümberkirjutamisele ja tahvlile paigutamiseks järgmise teadaande: trahvin Hugo Lauri ja Rinnet minu käest luba küsimatult eilse esinemise eest raadio-ringhäälingus, keelates neile kuuks ajaks esinemise raadios. Tõepoolest aga ei esinenud sel päeval raadio-ringhäälingus ei Laur ega teine näitleja, vaid seal oli vändatud Hugo Lauri ja teise näitleja plaate — grammofooni-tunnis.

Kas ei tuleks nüüd määrata muusikalise haridusega direktorile abiraha õppereisiks ütleme mõnda muusikarri, et harjuda seal vahet tegema grammofooni ja inimhääle vahel? Asjatundmine aina tõuseks! Sest tehnika arengu tagasiviimine on ikkagi raskem kui asjatundmise tõstmine.

Vanemuise teatri hooaeg avati 9. sept. W. Shakespeare'i komöödia *Suveöö unenägu* esietendusega (vt. lk. 22). Tartu teatrielu kuu-ülevaated Henrik Visna-

puu sulest hakkavad ilmuma „Olioni“ järgnevast nrist alates.

Toimet.

Ilmar Reiman

In memoriam

ILMAR REIMAN †

Neljapäeval, 28. aug. lahkus vabaturma läbi noor arvustaja ja kirjanik Ilmar Reiman. Ootamatult ning rusuvalt tabas see sõnum kõiki kirjandussõpru, eriti aga neid, kes tundsid teda lähemalt.

Ilmar Madise poeg Reiman sündis 26. aug. 1906. a. Väandras kooliõpetaja pojana. Sai oma isalt tüseda ning tubli alghariduse, mida pärast jätkas Tallinna Nikolai gümnaasiumis ning hiljemini kolledžis. Tema isa, kes evis kirjanduslikke kalduvusi, tutvustas poega juba varakult mainitud alaga ning ergutas teda teotsema sel.

Esimesi kirjanduslikke katseid Ilmar Reimaniilt ilmub ta õpilaseas *Urikivis*, *Uudismaas*, *Vikerkaares* j. m. Need olid novelletid, miniatuurid, arvustised ja ülevaated, kirjanduslikult küll veel ebaküpsed, kuid neis tundus andeka ja omalaadse vaimu hoogsaid avaldusi.

Pea leiame I. Reimani nime juba *Eesti Kirjanduse* veergudelt. Seal võtab ta sõna õige sagedasti, ning mär-

gatavalt hakkab kindlaks kujunema tema tüse arvustusvõime. Vaba kitsast kildkonnapoliitikast, ta läheneb arvustatavale teosele otsekohele ning eelarvusteta. Tema arvustisi helgistavad vaimukad mõtteväljatused, ta pilk tungib käsitledava teose sügavustesse ning valgustab aru tihti ootamatuid lähtekohti ja avastab loojas ja selle loomingu uudismaid. Ent peaaasi: arvustades jääb ta kunstnikuks, tema kirjutistes tundub kunstiteost.

Ilmar Reiman lahkus noorena. Kaugeltki polnud ta jõudnud oma toodangu ja võimete tippsaavutisteni. Kuid tema esikvaod töötasid suurt ning erakordset töömeest oma alal. Pääkesepaisteliseks arvustajaks nimetab teda Ernst Enno, ning sellisena on meil eriti kahju tema lahkumisest meie nii soojusekehvast ja pilvisest arvustajateperest.

Viimse eluaasta Ilmar Reiman töötas Haapsalus *Lääne Elu* toimetajana. Ka ajakirjanikuna ta avaldas häid võimeid. Lühikese ajaga ta tõstis väikese provintsi-lehe tiraaži pea kahekordseks.

Hingelaadilt Reiman oli täisverd boheemlane, rõõmuküllane ja vaimukas seltsiline omavahelisel koosviibimisel, hea ja kuldshingeline sõber oma lähedasile. Ta oskas nautida looduse hurma, nipernaadilikke elamusi ning programmita päivi, oskas ka jalamaid siirduda tööle täie kindumuse ja andumusega. Eriti sügavasti on jäänud meele tema lauluharrastus — tugev ning kaunitämbriiline hääl.

Üle kõige Reiman armastas liürikat. Osava deklamaatorina ta tsiteeris sagedasti luuletisi ning oli liigutatud neist pisarateni. Ärgu arvatagu temast siinkohal mingit vanapiigalist või koolipoisilist ülespuhutundevirilust — tema pisarad olid alati ehtsad ning otsekohe- sed, tulvavad tulitsevad mehelikust südamest. Lüürika oli saanud talle vajaliseks hallis igapäevsuses otsegu merimehele maabudes pokaal kanget viina.

30. augustil ta sängitati Nõmme linna kalmistule. Saatmas oli rohkesti sõpru ja tuttavaid. Iim oli kevadiselt ilus ja soe, ning näis, nagu viibiks kadunu oma tavalise soojasüdamelise naeratusega saatjate keskel. Olgu muld talle kerge!

31—VIII—30

JULIUS OENGO

Ilmar Reiman †

Henrik Visnapuu ja Maarjamaa

Juurdlusi ja mõtteid

PETÖFI-jänu on kaotanud oma kriiskavalt pateetilise iseloomu. Ka nõudjad on tänapäev moeinimesed, kiiresti tuleb vahetada mood ja nõudmine algab millegi muu järele. Ja kui oleks ilmunudki meie Petöfi, vaevalt oleksid teda ära tunnud tema nõudjad. Alles järeltulevad põlved oleksid naelutanud kinni tema petöfikuuksuse.

Kuid kodumaa pole jäänud laulikuteta, kannel on helisenud lakkamatult. Ja on petöfinõudjadki saanud igakord oma osa ja kuigi see pole igakord maitsnud, siis vähemasti on see toitnud. Valetab see, kes ütleb, et meil pole kodumaa-liürikat.

Selle kultuurilise kasvu algust võiks märgendada Gustav Suitsu *Tuulemaa* sünniga. Läbi maailmasõja ja

revolutsiooni tapva laava ajab see end aastaid hiljemini sirgu lopsakalt Henrik Visnapuu loomingu.

1920. a. ilmunud luuletistekogu *Talihari* algab hümniga:

*Maarahva, talupoega vaba maa,
jää vabaks sa! Jää seisma sa!
Mis keegi künnab, külvab — lõigaku,
tööd ainult omaks hõigaku.
Jää vabaks sa! Jää seisma sa!*

Palju kirjanduslikke õrritusi ja virisemisi kutsus esile Visnapuu *Kodumaa laul*, kuid ka kõmisevaid ülistusi. Statistilise sõelumisega (Joh. Aavik) püüti koguni näidata, millistest tühjusridadest koosnevad see luuletis.

Kuid on selge, et Visnapuu lihtsõnaline laul on saanud populaarseks, ja aeg on hajutanud ta juurest poosimaigu. Visnapuul oli ikkagi julgust lausuda armastusesõnu kodumaale ajal, kui viimase kunstlikult paisunud kukrut venitas rasvameelne tõusik.

Veel kõneleb hellameelselt, pisararohkelt kodumaast luuletis *Ole tervitet, tervitet*, mis algab igale tuttava värsiga:

Nii ilus on surra, kui oled noor.

Lihtsaid salme on kodumaale selles luuletises kaks, milleks üks kõlab otse ärkamisaegselt naiivselt:

Ole tervitet, tervitet, kodumaa!

Surm kõiki me mehi ei murra:

Kes üle jääb, vabalt võib elada.

Õnn igavest olgu sinuga!

Nii magus on sinu eest surra.

Need on rõõmu, julguse ja kangelasmeele read. Mees toetab kannatugevale kodumaa kaljule ja hüüab tervitusi talle, hüüab tervitusi käies ka surnurongi ees. Kuid teine pool veab kahkluste teele, ja valust närbuvast südamest tõuseb laul:

Palju tuli sul kanda,

kodumaa, lahastust,

õudu ja ahastust

nüüd jälle uuesti.

Rasked eesti rahva katsumiseajad olid siis. Venelaste sissiparved valgusid laavajõena üle piiri ja lõmastasid palju, mis luuletaja meelest kallis ja püha. Kuid hetk hiljemini puhkeb ometi meeleoluline igatsuslaul lapidaarse pealdisega *Eesti*. Olgu toodud lõppsalm:

Meie kodu mere laias käärus,

mere veed, mere teed.

Meid ei kõida mannerde nõrk määrus,

kitsad teed, ahtad veed.

See on luuletaja tunne, et meie maa on suurte võimaluste maa, mis tänapäev paraku pörkab rusudeks vastu olude ummikut. Kuid see on siiski kaunimaid laule meie kodumaalüürikas ja vähem jannsenlik, kindlasti üllam ja mõttevabam kui *Kodumaa laul*. Hiljemini kordub see mere ja mandri vastuolust sõltuv igatsusmotiiv luuletises *Vikerlaste veri*, kuid juba vormiraskemalt laadilt märksa konkreetsamana.

Kuumavaks pateetika rauaks muutub lauluheli *Soome õhtu* proloogis, kus truudust ja lubamisi kisendatakse õhku:

Kas nüüd või iialgi! nii meelin tuhiseb.

Kas nüüd või iialgi! mõõk alla vuhiseb.

Kas nüüd või kunagi! Saa igavesti vabaks,

mu kodumaa, et miski sind ei lööks, ei rabaks!

Hardaks muutub laulik, ja meelestub päev vabadusõja karmil ja süngel talvel, millal Tallinnas, Harju tänaval, praegustes restoran *Küba* ruumides peeti „Soome õhtu“, publikuks raskeis saapais sõdurid, lõbunäljased Tallinna daamid ja varakult ellu sattunud kooliõpilased. Sõdurite riietes oli veel lahingute lõhnu, kuid õhk pea kohal kubises meelelistest naudingutest, lihaleitsakust. See oli kummaline ja vastuoluline aeg, mil näitelavalt kostsid pühalikud sõnad:

Ei ilusamat aega eluliste

veel iial pole ant. Orjade igatsus

sa'a põlve laulikute unistus

nüüd tõeks saab. Me vabal' Eestil' vastu
läeme!

Miks valind, Issand, meid, et meie seda
näeme.

Suurtel silmapilkudel liialdatakse alati, see on joovastus, millele kindlasti järgneb pohmelus. Järgnevad etteheited endale ülemeelikuse pärast, trots ja isegi viha. Kuid see keeb lõppeks ikka ümber armastusekullaks, sooja poolehoiu ränikivi.

Visnapuu luuletodangus on palju-palju seda kodumaa ränikivi, rohkesti neid püsivaid kilde. Ta kaisutab kodumaad ja hellitab inimest, suguvenda, kes seal elab. Just siinkohal tuletan meele, et Visnapuu pole teraskiivriga luuletaja, pole odamees. Ta võitlus sõnarelvaga uue ilmakorra eest ei ole ealeski võrreldav võitlemisinnuga, mis omane Gustav Suitsu sotsiaalsetele teemidele baseeruvale luulele. Ta ei võitle, vaid armastab ja hellitab. Hilisemas loomingus eriti on kodumaa-armastus põimitud valu okasväätidega. Sest kodumaaga ei ole kõik korras. Inimene kodumaal kannatab. Ta on loobunud metsadest, põldudest, suurest emalikust loodusest, kõigest sellest, mis on kodumaa mõiste sisu. Suguvend on asunud linna, kus nülitakse vaid inimhinge, pidutseb reetlik vaim ja õilsa vaimusügavuse vastu seatakse kõrgemale troonile ühiskondlik kassikuld. Tsiivilisatsiooni vihkamine, linna põlgamine sõltub siit, sest see hävitab kodumaa sinimeredesse, metsahaljendusse uppuva südamepuhtuse. Kogust *Ränikivi* leiame read:

Linn elläi, peletis ning sõõras

Sööb kõik, sööb kõik ning surma sõõratab,

Taas tuleb väljult inimene uus,

Täis punast verd, kui oblikas on mahla.

Saab uvveks söödaks linna-tõura suun.

Kui rohi ablatakse, tõstet mis on kahla.

Punase vere, „oblika mahla“ imeb välja linn, linnakaan, linn-hüüdra. Lunastajat on maale vaja, kes päästaks ta linna patust. Hella kodumotiivi võime asetada sellele vastu. See on poisikesepõlvest pärit ränikild, mis luuletajale jäänud tasku:

Üits ränikivi jäi mu kuvve tasku,

Mul poisik'sel, kui lõppes lingulask,

All Tõõraste ja kaugel Kambja.

Tallinnale vastu Tõõraste ja Tartule vastu Kambja. Neis paigus elab poeet, punased igatsusokkad torgivad südamesse. Ta küsib ja vastab:

Kus olen, kuhu lähen siit?

Käen pigistan üht väikest ränikildu,

Mis tasku jäi, kui lõppes lingu pild.

Võib elu veel mind siia-sinna pildu.

Mul kaasan noorusest üits ränikild.

See kõlab kindlasti puhtamalt ja intiimsemalt kui *Meil aia ääres tänavas* Koidula tõlkes. Kes tahab süveneda Visnapuu kodumaalüürikasse põhjalikumalt, see peaks tollest ränikillust algamagi.

Visnapuu maarjamaa-laulude *credo*, see on suhtumise valem ja avameelne, -keelne usutunnistus ühtlasi. Kuid see pole veel moonduvine Koidulaks — Petõfiks. Maid ja meresid on teisingi, osa südamest mujal rändab, ja sellest ka pihtimus:

Ah, minu kaheks rebit inimsüda nõder

Kui lahtimurret sügissuine kõder!

Oktoobriga üks, teine kodumaaga.

Visnapuu looming on võrreldav kolmeteisttahulise geomeetrilise kujuga, õigemini kolmeteisttahulise briljandiga. Erivärves kiirgab iga tahk. Kuid viis või neli neist kodumaale. Mõned rõõmusrohelist, teised katku-ööpunased.

*

Suur kunst on tihedasti seotud kannatusega ja valuga. Kui kannatus muutub mingiks helisevaks, kristallselgeks lauluks, siis on selle pärli väärtus igavene. Kodumaa-armastuski pole sündinud valuta. Koidula tundis valu ponnistusi südames kodumaa pärast, kui laulis: „Mu isamaa nad olid matnud“. Valu ääsitules valmis see mõõgana helisevaks vabadushüüdeks: „Priius kestku igavesti!“ Meie vanem lüürika aga enam hõiskab, enam kudrutab meelitusi kodumaale, rajanedes ebaehtsale tundele. Juhan Liiv ka vahest tundis valuleeke, mis niipasid koduarmastuse kalli aarde ümber.

Kuid meelituste kudrutajad on olnud oma salmikutega seni nõudjate lemmikuks. „Isamaa õitse sa“ — see reake on ikka liigutanud nende variseerlikku südant. Kaasaegseid lüürikuid on aga sõimatud kodumaa-salgajaiks.

See on laim ja ülbe ülekohus. Mina usun kindlasti, et Joh. Barbarus oma *Multiplitseerit inimesega* kannatab kodumaa pärast ja armastab teda samuti kui vabadusristi kavaler. Kuid temale on kodumaa armuke, flirtija armuke, kes ei tunne vastuarmastust ja kelle koketeerivalt-väänlev jalg on libastunud mammona ja jõhkra omakasu libenilbel teel.

Visnapuule pakub kodumaa mõnikord ka mörudat sappi, kuid ta ei saa salata, et ometi armastab seda nii pahurat kallikest. Terve raamatu on ta pühendanud oma kallimale, südame Maarjamaale. Ja ta p e a b hüüdma neis *Maarjamaa lauludes*:

*Minu sisikond on must
vaitolemise valskusest;
mina ei saa
vaikida,
sõna on saanud mu suhu,
nüüd pean ma laulma sest:
mina armastan sind,
minu kodumaa pind.*

Sõna on saanud lauliku suhu ja ta hüüab pateetiliselt: „Hõi, eestlased! kaevake kiiremini kukersiiti!“

Ajad on muutunud, võitlus, mis nõudis verd ja vahvust, on läbi, suur päev näib olevat käes. Kuid see on argipäev, pole võitlusepüha, ja paatos sel puhul on otsekuu teibaga püsti aetud. See on esimene luuletaja katse rõõmus olla ka sellest, mida toodab ja loob uus vabariik. Kuid kõik on siiski mannetu, mis näeme enda ümber. Nõudjatele peaks olema aga see vagaks rahulduseks, et elada lastakse riiklikku põlevkivikaevandust. See on ju niikui Petõfi.

Kaasa tänapäevale, elagu tulunduslik võitlus! Kukersiit, peekon, eksportvõi ja -munad, neist peaks võima ju laulda. Sest:

*Kas teie ei tunne,
põlevkivi põleb jalge all
sügaval!*

Kas on need read võrsunud intuitsiooni allikaist? Kummaline küll, kuid ei tahaks nagu uskuda, kui luuletaja annab aktiivse ilme luuletisele, milles käsitellakse

tulunduslikku ainet. Ja ometi peaks võima luuletada kõigist aineist loomingu põhimõtteil. Ja just Visnapuu puhul see kerkib veidrana esile, kuna Barbarus võib korrutada pankadest, vekslitest, büroodest, vabrikust, masinaist jne. Visnapuu värsid aga tunduvad propagandana põlevkivitööstusele.

Paatose koorevaht, mis kobrutab luuletises *Maarjamaa laulud II*, on tipp, millest kõrgemale ei lennata. Pole põhjust seda tippu hukka mõista, kuid sügav elamus pole küll jõudnud nimetatud tipuni. Ta on jäänud õõnsaks ja tühjaks. *)

Kui vastamisi seada kaks laulukildu, mis kõnelevad saladuslikust mõjust, mis nõrgunud südamesse:

*Veest
ei jätku, et kustuta maa-alust tuld, mis
küdeb sala*

ja

*Lumisen rüün on Maarjamaa,
oo, selle mulla süda tuksub.
Valuga kuulan, ei tröösti saa,
maa all kui lapsuke tasa luksub,*

siis elamuse katsesarvi tunned liigutavat küll ainult viimases. Ennemini sobib Visnapuule impressionistlik leegike kui ekspressionistlik hõige.

Kahkluse kujul lõhub endale teed kodumaalik idee.

*Mis jõvvad sina kahuri ja püssirohu jõust,
kui parvede järele parvi
sajab kui rahet*

relvastet mehi su kantside alla.

*Kes teeb siis vahet,
kes on sulane, kes on herra!*

Tundub, et Visnapuu maarjamaa-lauludes ütleb rohkem, kui noored kirjanikud igasuguste aktsioonidega ja rünnakutega. Revolutsionäär olla sõnas ja kirjas, see on saanud viimasel ajal heaks kombeks. Mõned pulbrid üldises rohujootmises peab sisse andma ka töörahvale ja siunata on vaja ka veidi vabariiki. Kuid Visnapuu päris iseseisvalt lausub õudseid ennustusi raudsest minotaurist, kes ähvardab kodumaad:

*Euroopa veren viskleb oma käteteo all,
et juba emaihun lastel liikmeid kiskvad
krambid.*

Oo, sõge Maarjamaa, ka sinaks püssirohtu tambid?

Sa kaevad savvi, turbasse: ons see metall?

*Dreadnought ei pesitse su lahteden, vaid
kaur,
ja aeroplaani asemel su õhku kaaren
lõikab.*

*Jää paigale ja kuulata: röögataden hõikab
maa alla vangistatud raudne minotaur.*

Luuletaja laulukangasse langevad koguni internatsionaalsed heied mõttega: Euroopa. Visnapuu vihkab vägivalda ja sõda. On hirmus ta meelest see, et meilgi valmistatakse surmavaid gaase ja õhutatakse püssirohu, meleniidi, troitiili tuld. Kuid sealjuures on valitsemas maal sotsiaalne viletsus, paksuks pondunud vaimu kriis.

*) *Põlevkivi* nagu *ränikivigi* on emotsionaalne põhisümbol. Poliitilis-ühiskondlik, geograafilis-saatuslik (põlevkivi all, tõmbtuul peal). Toimet.

Maal on midagi puudu, veriporine tulihänd, kel rusikas ja relv, hõljub ta kohal. Pimeduses heidab tüdruk sohu oma lapse, pordu, roima batsillid levivad kõikjal. Pimeduse söödamaa on ümbruses. Neist kujutlusist kasvab välja luuletis *Sinu vaim*. See on kurtmine valguse järele ja pimeduse needmine:

*Elektrit toodad vähe, vaene Maarjamaa!
Ööpimedusen laste hingekeksi matad rappa,
kust valgust võtavad teised, ülendaden end.
Vaim sinu kartulist, oo vaene Eestimaa,
see vihaks seisnud mahl, see mõru sapp maa!*

Võikaks on luuletajale muutunud kodumaa vaimu lend, see on niisama lääge hingele kui keelele põlevkivi-öli. Kirjanik ironiseerib:

*Sa oma vaimu isegi aaks kukersiidist,
ei valgust iialgi, sa, öine sünge lind.*

Laulud on sel puhul omandanud sügiskurjuse rütmi, ja see aimab vaid häda, hukatust ja hirmu.

Süngeim on hoiatus, mis ühtlasi salvab ennustusena:

*Mu meelega maa, mu vaene süda aimab üht
veel toonast hirmsamat, kui oled seni
näinud.
Ja palub sinu eest, kui aja kerilaud on
käänud,
et verist lõnga sinule ei ketra lüht.*

See kõik ei näi sobivat ränikivist *credoga*. Mis on vahepeal? Lõõtsuv ja sügispõskne tõmbtuul. Lugegem luuletist *Tõmbtuul*, ja siis saab selgeks kaksipidi rühkimine. Toon ära mõttelt olulisemad salmid, esimese ja viimase:

*Tõmbtuul! oo tõmbtuul!
Oleme tormide teele rajanud maja.
Pagiseb, ulvab ja vilistab üle raja
Tõmbtuul, oo tõmbtuul!*

*Tõmbtuul, oo tõmbtuul!
Vaadake oksa Maarjamaa puul!
Kuhu need paindud! Kaksiti rühhib!
Kõik, mis on ird, tuul endaga pühhib.
Tõmbtuul, oo tõmbtuul!*

See on üks mõtteraskemaid ja paremaid luuletisi *Maarjamaa lauludes*. Ilma et võtaksime romantilise koosi, leiame reaalse tugipunkti luuletisele argielust. Igaihel on tüütuseni suus vahekord Nõukogude Venega ja Eestiga. Suurt ja kardetavat naabri ligiolekut tuntake iga närviga. Slaavi hiiglane sageli raputab end ja otsekui irvitab väikeste käabusriigikeste üle. Maja näib tõesti rajatud olevat tormide teele. „Pagiseb, ulvab ja vilistab üle raja.“

Ligidal sellele seisab mõte Idast ja Läänest. Ida tõuseb, Lääs vaob. Tõmbtuuled puhuvad kord ühelt, kord teiselt poolt. See on õieti kahklus ilmavaate pärast, kultuuri printsiipide ja põhiloocongite pärast. Estonia on abitu ja ei tea, sest tal endal näib puuduvat selgroog. Tal pole jumalat, usku ega kultuuri. Jagunemine erakondadesse, kildkondadesse ja laudkondadesse on ta

rabedaks teinud ka poliitiliselt. Uut vaimlist koosseisu, värsket mõttevõrd on Eestisse vaja. Kas Ida või Lääs?

* * *

Veel mõned sammud edasi, ja lõpevad kahklused. Võimu ja heaolu tunne on taas siirdunud südamesse. Kordub *Kodumaa laulu* refrään.

*Tuled on tänaval! tuled on vaarade tipel:
võoraste tahtmist ei taha Maarjamaa.
Rahvas on künnisel, kõned on üle ra'a.
Meeste käed on omatahtmise tupel.
Leegitse, tuli! Loida valguseks!
Kõne, mis südamen, seista ei malda.
Tuli on künnet Maarjamaa mulda
tulevi päevi külvide alguseks.*

Ei suuda minu sulg üles märkida seda tuld, mis „on künnet Maarjamaa mulda“ — sõnatuld, töötuld. On olemas entsüklopeedilisi ülevaateid meie kirjandusest, kunstist, tärkavast teadusest, edasirühkivast majanduselust. Oleme ise palju elanud üle. Tuld on küntud ka sotsiaalse söödima mulda. Ei ole üleliigne, kui luuletaja sel puhul lubab endale kerget paatost: „Leegitse, tuli! Loida valguseks!“

* * *

Pole mina omale ülesandeks seadnud, polemiseerida nendega, kes on väitnud, et *Maarjamaa lauludes* on palju tühja poosi, keigarlikku sõnademängu. Olen tahtnud kõnelda vaid muljeist, mis tekkinud Henrik Visnapuu kodumaa-lüürikat lugedes. Tänapäev, mil energiline liikumine kirjanduselust ründab estetismi kantside peale ja vennastusidemeid luuakse eluga (nii kõneldakse!), tahaksin just tähelepanu juhtida Visnapuu kodumaa-lüürikale. Seda peaks sõeluma ja läbi katsuma, ja ootamatult võime sealt leida rahvusliku monumendi, mis seni otsekui klauni mantliga oli varjatud. Rebeneb klauni mantel, mis väljastpoolt visatud luuletaja õlgadele, ja näeme äkki tõsisest inimest, kelle südames karm valu ja õrn hellus põimuvad Estonia sümboli ümber.

Liiga vara on mättasse matta möödunud päevade loomingut. Kirjanduslik kriitika peaks sündima uue tähe all, näidates kätte need varad möödunud päevade loomingus, mis on omal ajal sündinud elulisest tarbest ja millele võõrad estetistlikud tõmbtuuled. Seda peaks ennem nägema ja kuulma. Sealt edasi jätkuks looming, mis eluga juba kindlas lepingu vahekorras. Ja see oleks eesti kirjanikkude looming.

Henrik Visnapuu teoretiseerib: „Kirjandusliku kultuuri ja kriteeriumi istutamise aeg võõrastel eeskujudel on möödas, nüüd on tarvis selle kultuuri juures olla eesti kirjanik ja see ei näigi olevat nii lihtis.“

Mispärast ei ole see lihtis? Leiame ka vastuse *Maarjamaa lauludest*:

*Kuis mina julgen laulda oma viit,
kui rahvas jälgib teisi nagu vari?
Mu südamen ja kätel sama veri,
mu süda siin ja ma ei lahku siit.*

Lõpetan. Visnapuu kodumaa-lüürika ei ole minu arvates siiski vari, ja oleks ülekohus mitte uskuda neid viimasena lausunud luuletaja sõnu.

Moodsast tantsust

Peaegu kõigi maade tantsuõpetajad on asunud ühisele seisukohale, tulla iga aasta Šveitsi kongressile, et seal jõuda selgusele, milliseid tantse ja millises stiilis tantsida vastaval hooajal.

Nii peetigi ka tänavune tantsukongress Interlakenis (Šveitsis), kust võttis osa ka viis tantsuõpetajat Eestist (pr. A. Luts, prl. E. Adler, hra Küttim, Sievers ja Poolgas). Nüüd oleme siis ka meie õnnelikult niikaugel, et kõigil on üks ja sama stiil, kuna seni õppis igauks ise maal, millest oligi tingitud, et igauks õpetas isemoodi.

Mis puutub praeguse moodsa tantsu stiili, siis peab tähendama, et senine oma liigutustelt elav prantsuse stiil, mis mitu aastat valitses kogu maailmas, on pidanud loovutama oma esikoha inglise stiilile, rahulike elegantsete liigutustega stiilile, mis ei nõua kaaluga jalgumurdvaid samme, vaid mis asetab pearõhu sammude puhtale teostusele. Nõnda on moodsa tantsu põhiprintsiibiks saanud rahulik rütm ja kogu keha ja tema liigutuste väline kui ka seesmine valitsemine.

Korralik kehahoid, rahulik, liuglev elegantne liikumine tantsus on nõuded, mida ei saa õppida ühe päevaga. Meil valitseb kahjuks ikka veel vaade, et kui hästi tantsida, siis selleks peab oskama võimalikult palju ja keerulisi samme, kuna nende teostus jäetakse hoopis tahaplaanile. Sellele tullakse harva, et lihtis hästi tantsitud samm mõjub palju elegantsemalt kui mõni keeruline, mis kohane ainult elukutseliste võimetele.

Tänapäev ei tohi enam vaadata tantsule kui üksi seltskondlikule lõbustusele, vaid seda tuleb võtta kui sporti ja samuti ka kui kasvatusvahendit, sest tants on see, mis õpetab meid valitsema enese üle. Kui meie tantsiksime rohkem, siis oleksime ka peremehed oma tunnete kui ka liigutuste üle.

Moodsa tantsu tasapinna tõstmiseks aitavad palju kaasa turniirid, sest seal kus võistlus — on ka areng. Turniiride tähtsusest on välismaal juba ammu aru saadud. Ka tänavu peeti Interlakenis suur rahvusvaheline tantsuturniir, millest võtsid osa maailma parimad tantsijad, nagu mrs. Stern ja miss Cuttler — inglased, kes on Inglismaa, Saksamaa ja Prantsusmaa tšempioonid ja tulid ka sel turniiril esimesele kohale; samuti võttis turniirist osa amatöörklassi parim paar: mrs. ja miss Wells —

Peab tähendama, et ka tantsupaarid Eestist tantsisid professionaalklassis kaasa ja esitasid Eestit küllalt vääriliselt, nimelt jõudsid hra V. Sievers ja prl. E. Adler II. kohale ja hra Küttim partneriga IV. kohale.

Nõnda on kongressist osavõtjad rikastunud mitte ainult teoreetiliste teadmistega, vaid ka esimesklassi tantsijate praktiliselt demonstreeritud kogemustega. Sest kasu ei seisa mitte ainult selles, et ise turniirist osa võtta, vaid võib-olla veel rohkem selles, et näha ilusat, elegantset, kõige maailma poolt heaks kiidetud tantsu.

Tänavuaastateks hooaja tantsudeks on jäänud: *Fox-trot*, *Inglis Vals*, *Tango*, *Slow-Fox* ja *Quick-step*, eriti viimane on tantsijate peres suurt poolehoidu leidnud.

Tänavuses Inglis Valsis tantsitakse palju n. n. diagonaalsamme, kadunud on täiesti pausid, mis nüüd asendatakse suuremalt jaolt „ristiga“; väga armastatud on ka n. n. vurrpöörded, mis näib eriti ilusana nüüdses pikkades tualettides.

Tango on tants, mis nõuab eriti rahulikku, sulavat sammu; on täiesti kadunud igasugused järsud liigutused ja pöörded, mis omal ajal prantsuse tangole olid nii omased.

Mis puutub *Slow-Fox*'i, siis on see kahtlemata üks ilusamaid, kuid kahtlemata ka raskemaid tantse. Ehk küll tema sammud on väga lihtsad, ja õieti ainult jooksummud ning pöörded, suudavad teda originaalkujul tantsida vahest ainult inglased, kes ju ongi selle tantsu loojad.

Quick-step on õieti sündinud *Fox-trot*'ist, see on ainuke tants, milles on lubatud efektikad figuurid, näit. armastatakse mõnedesse sammudesse segada isegi *Charleston*'i ja *Clauquet*'i (*stepi*) samme, mis ilusal teostusel mõjuvad väga originaalselt ja efektselt.

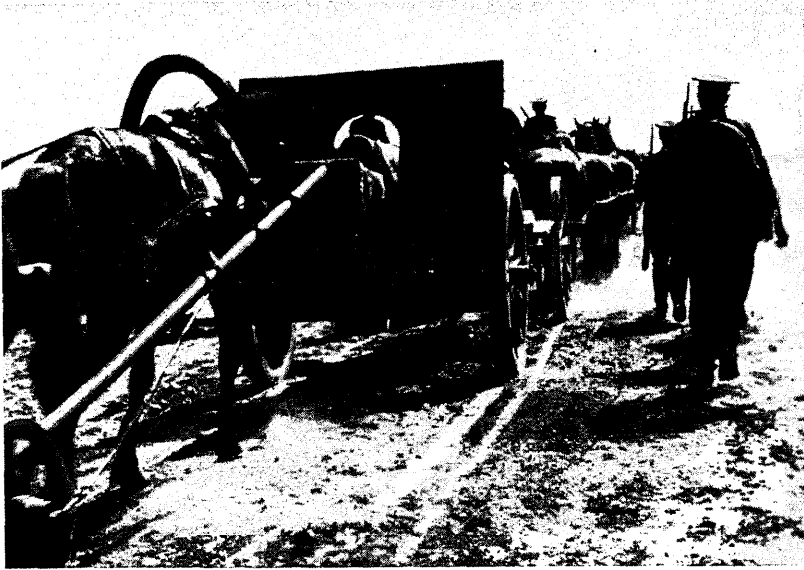
Kuigi on ilmunud ka mõned teised tantsud, nagu näit. *Madia-Rhytm*, *Scater-Valse Wira* jne., siiski võib nende kohta juba täie kindlusega ütelda, et neid tabab seesama saatus nagu omal ajal *Hupa-Hupa*'t, *Hiebie-Jiebi*'t ja veel teisi sarnaseid; nad kaovad sama ruttu kui nad on ilmunud, sest läbi lööb ainult see tants, mis on küllalt omapärane ja vastab ühtlasi ka ajavaimule, sest need kaks käivad ikka käsikäes.

Aksella Luts

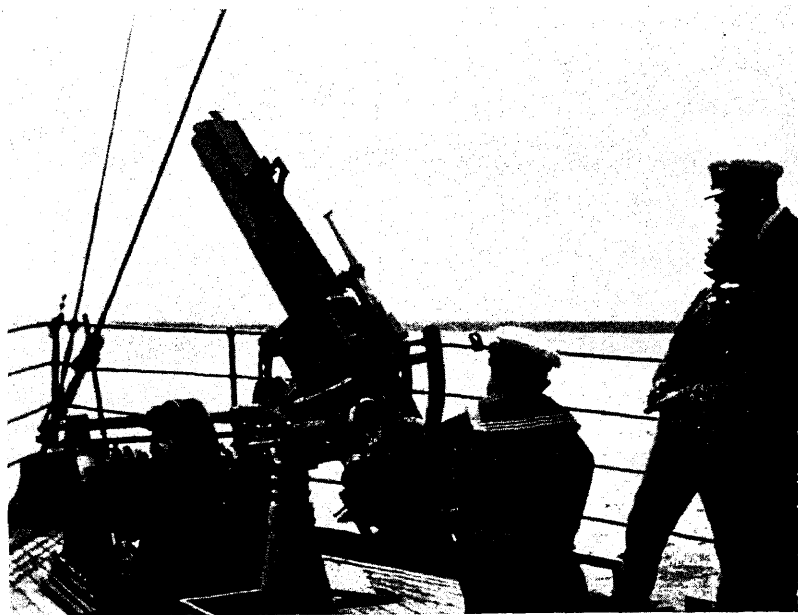

AKSELLA LUTS

Vahva sõdur Joosep Toots

FILM. VAHVA SÕDUR JOOSEP TOOTS

FILM. VAHVA SÕDUR JOOSEP TOOTS

FILM. VAHVA SÕDUR JOOSEP TOOTS

SÕDUR TOOTS LAUPÄEVA ÕHTUL

Oktoobri esimesteks päevadeks valmib üks suuremaid eesti film-lustmänge, mille sündmustikuks sõdurite elu nende omapäraste naljade, keele, rõõmude ja kurbustega.

Peaosades esinevad härra A. Vaino ja pr. Vaino *Vanemuisest*, hr. A. Rütli ja suur hulk tegelasi nimet. teatrist ning sõdurite hulgast.

Filmi käsikirja on valmistanud A. Rütli, kusjuures kirjanik O. Luts on teotsenud nõuandjana ja vürtsinud filmi ilusate sõdurite naljadega.

Mängu juhatavad A. Vaino ja Th. Luts.

Film pole veel lõplikult ristitud, kuid arvatavasti saab tema nimeks *Vahva sõdur Joosep Toots* või *Meie pojad*.

SÕDUR TOOTS OMA PRUUDIGA

Richard Roht

S u v i n e t e e

Lehekülgi rännakult

PÄIKE on juba kaunis madalal, kui sammun üles mäkke.

See on kõrge maa, mäGINE, künklik, metsatukkadega kinkudel, lai ja luuleline nagu raamatu lehekülg. Päike paistab sellele maale kui kuldne vana ratas, mille kodarad jooksevad alla, tuhmuvad pilvedes, et siis jälle särada vana kulla läikes ja puudutada mullapinda kuski eemal siniste metsade taga, mis kui õrnad ünnistoorid katavad silmapiiri. Kätesaamatud kaugused, õnnistatud kaugused! Kui silmitsed neid kustki kõrgemalt mäenõlvalt, seistes mõne vana üksiku mäni all, tulevad hingeaimused millestki, lootused millestki, mis asub sääl kauguses, mis tingimata sääl peidetud ja mis imelik, võõras ning õnnestav. Nagu mõned iseäralised ehitised, iseäralised muinasjutulised hooned peaksid sääl kuski olema peidetud ja neis asuma iseäralised, õnnelikud inimesed, kes kõnnivad kui Böcklini piltide kujud ebamaise elu luulelisi radu. See on kauguste luule.

Ning üksikud puud teede ääres! Mõni vana mänd, mõni oksarikas kask. Neid silmad juba kaugelt. Nad seisavad nõlvakuil, tuultes, kui vanad muistsed hiiglased, kes teede äärde igaveseks seisma jäänud. Läbi kaugusdude kutsuvad nad. Ning minnes kollakat teed ligined neile ikka rohkem ja rohkem, kaotad nad kord silmast, näed jälle, kuni seisadki nende all. Mändide oksad on siin lagedal tugevaks kasvanud kui hiiglasuured käsivarred, kaskede juured tungivad maasse võimsatena soonena. Nii seisavad nad. Meeleolurikkad maanteede luule tunnustajad, teekäija igivanad sõbrad. Nad on siin palju näinud. Ehk olid nad juba siin, kui vägeva Kaarli kolmenurgeliste mütsidega sõdurid marssisid siit läbi, pikad püssid õlal ja ranitsad seljas; võib-olla olid nad tunnistajaiks, kui suure Peetri musta täku hõbedased rauad plaksusid vastu maad ja hiiglakasvuline laiaõlaline ratsanik, jumalakartmatu jõhkra näoga, peatus nende all ja kirus. Ning ikka seisavad nad siin. Istun nende alla, võtan mütsi pääst, — õnnistage mind, vanad puud! Justustage mulle midagi oma kohaga, mis siin, mägedel, on lakkamatu, nagu ookeani mühin.

Päikeseratas aga veereb ja veereb. Varjud pikenevad kui hiiglased. Külad, talud sulavad maastikuga ühtes kuldnes mahedas õhtu valguses. Siit-säält kostab hääli üle suure vägeva maastiku: mõni laul, mõne koera haukumine, mõne lehma ammutamine. Ja vankreid veereb minust mööda või tuleb mulle vastu, kuna tolm kerkib sellest ja püsib õhus kui kuldne võrk.

Kuski orus sööb must lehm kraavi kaldal ja väike laps istub tema juures, lõõg pisikeses pihus. Lapsel on punasekirjaline kleidike seljas ja sellele on aetud suure meesterahva vana kuub. Lapse sinised arad silmad silmitsevad mind kartlikult ja ta heledad, peaaegu valged juuksed libisevad tuuleõhus. Rätik on tal õlgadele langenud, ta jalad on päivitunud ja punased kui suured porgandid.

„Tere, pisu,“ ütlen talle. „Kas sul külm ei ole?“

RICHARD ROHT

„Ei ole,“ ütleb ta vaevaltkuuldavalt.

Otsin taskust vähe šokolaadi ja ulatan talle.

Ta võtab selle kahtlevalt ja jätab oma pihku, nagu ei julgeks ta süüa.

„Söö,“ ütlen talle. „Ta sulab muidu sinu pihus ära.“

„Ei, ma viin koju,“ ütleb ta.

„Kellele?“

„Emale.“

„Kas kodus on veel kedagi pääle ema?“

„Ei ole.“

„See on teie lehm?“

„Jah.“

„Ning sina oled karjane?“

„Ema läks koju lehmale jooki tegema. Ta tuleb mulle järele, kui päike looja läheb.“

„Nii, nii,“ kiidan. „Tubli. Ja kas sul isa ei ole?“

„Ei ole.“

„Kuhu ta jäi?“

„Ära suri.“

„Kas sa teda kunagi näinud oled?“

„Ei ole.“

„Kas teil on suur tare?“

„Jah. Meil on kaks tare.“

„Kes need ehitas?“

„Veli.“

„Mis on velle nimi?“

„Härbät.“

„Ahah. Vaat kui tore nimi. Kui vana veli on?“

„Ei tea.“

„Kas veli kodus ei ole?“

„Ei ole.“

„Kus ta on?“

„Töö!“

„Mis tööd ta teeb?“

„Maiu ehitab.“

„Nii, nii. Ja mis sinu nimi on?“

„Leida,“ ütleb tüdruk, häbenedes, vaevaltkuuldavalt.

„Ai kui ilus nimi! Ja mis on sinu ema nimi?“

Tütarlaps mõtleb tükk aega ja ütleb siis:

„Ei tea.“

Mina naeran.

„Kas sa koolis pole veel käinud?“ küsin.

„Ei ole.“

„Kas tähti tunnend?“

„Tunnen.“

Nii jutleme meie.

Päike on juba vajunud üsna taevaservale. Ta on nüüd punane kui suur süsi. Puud ja metsad on mustad. Langeb kaste ja maantee tolm lõhnab meeldivalt, magusasti.

Metsatuka tagant peenart mööda tuleb naisterahvas, valge rätik pääs.

Meie juurde jõudes silmitseb ta mind teraselt. Laps sirutab talle šokolaadi ja ütleb:

„Säh, ema.“

Ema ütleb:

„Kes selle andis?“

Laps näitab minule ja ütleb häbelikult:

„Taa...“

„Kas sa tänasid kah?“

Laps on tükk aega vait, siis ütleb sosinal:

„Ei tänanud.“

„Siis täna külaonut.“

Laps jääb häbelikult seisma, pöörab siis päa ema põlle sisse ja turtstab sinna.

„Ai, ai, ai,“ ütleb ema. „Küll sa oled rumal laps. Mis külaonu sinust arvama peab? Noh, täna ometi, täna!“

Aga laps hikitab ja tiirutab jalgadega, päa ema põlle sees, ning mitte tänada ei julge.

„Ei ole vaja,“ ütlen mina.

„Häbelik väga,“ vabandab ema ja naeratab. „Muidu küll väga sõnakuulelik ja häa laps.“ Ning ta silkitab lapse valget pääd.

„Kas kaugel siit elate?“ küsin.

„Ei. Siinsamas metsatuka taga. Poeg ehitas sinna maja. Mees juba ammu mul surnud.“

„Kas maad ka on?“

„Ei ole. See niisama talu karjamaa nukake. Natuke ainult kapsa- ja kartulimaad. Peab kuidagi läbi ajama.“

„Nii, nii. Vahest saaks teie poole täna ööseks?“

Naine kohkub. See tuli talle täiesti ootamata.

„Ööseks...“ kogeleb ta. „Kas teil siis siinpool kedagi tuttavat ei ole?“

„Ei ole.“

„Kust kaugelt tulete?“

„Vaksalist. Pean minema Saaremõisa, teate? Hobune pidi vastas olema, aga ei olnud. Ja nüüd ei jõua ööseks päralt.“

„Jah, jah,“ mõtleb naine. „Saaremõisasse on veel tükk maad. Ennegi kiriku juures oleks teil parem olnud.“

„Ei tahtnud sinna jääda, oli veel varajane, mõtlesin, et jõuan päralt.“

„Niipidi küll,“ arwab naine. „Ennegi meil ei ole mingitki peenemat voodit. Vast proovite mõnes talus. Sää! ikka lahedam. Meil popsivärk. Must kõik väga.“

Mõtlen, et tal on ehk õigus, ja arvestan juba edasiminekuks, kui ta ütleb:

„Ennegi, kui te tahate, siis võiksite aidas magada. Sää! on puhtam ja õhk ka lahedam.“

„Ah, teil on ait kah?“

„On üks väikene,“ vastab naisterahvas nagu vabandades. „Poeg tegi teise nalja pärast. On mul ikka väga töökas.“

„Noh, siis on ju kena,“ ütlen. „Kuhu ma muidu enam lähen. Taludes pole ka parem midagi.“

„Aidas,“ seletab naisterahvas, „on poja voodi. Ta käib pühapäiviti kodus ja magab sää!l. Ma panen puhtad linad. Siis võiksite ära küll magada, kui tahate. Ega te nüüd mõni kahtlane inimene ole, näha kohe.“

Naisterahvas on veel noorepoolse näoga. Ta ei või olla palju üle neljakümne. Ta silmad on uurivad, kuid mitte kahtlustavad. Ta usaldab maailma. Seljas on tal puhas linane kleit, jalad paljad. Ta võtab lehma lõja oma kätte ja astub peenart mööda ees. Lehm järgib talle raskel taruval kõnnakul. Lehma järele astub pisike Leida, siis mina. Päike on kadunud. Metsatukad on mustad kui söed, põllud pruunikalt tuhmid. Peenral lõhnavad kesalilled.

Laskume mäest alla, siis möödume metsatukast ja läheme teerada mööda kahe hoonekese juurde, millistest üks on elumaja. Eemal näen väikest järve, mille kaldal kükitab veel väike hoonekene — vist saun.

„Teil ju siin suur värk,“ ütlen. „Järv, saun, ait. Ega viga ole.“

Naisterahvas naerab:

„Mis värk või asi. Aga elama peab. Kui poissi ei oleks, oleks ikka raske küll. Ainult et tema mul on, siis ajame läbi. Süüa ikka saab.“

„Poeg on ehitustööline?“ küsin.

„Jah. Nüüd juba võtab ise ka tööd. Tänavu on Vaiglas ühel asunikul maja ehitamas. Natuke ikka saab. Hinnad on nüüd küll madalad. Rahval ei ole raha.“

„Kas teie mees oli ka ehitustöötaja?“ küsin.

„Jah. Ta oli mul suur meister. Aga suri. Pime-soolikas oli teisel. Lõigati teist. Pärast lõikust ei lubatud midagi tõsta. Aga kuidas sa saad? Ootas mõned kuud. Pidi tööle hakkama. Siis tegi endale liiga ja enam ei paranenud. Küll olid mul siis rasked aastad, enne kui poeg juba jõudis tööle hakata. Nüüd, junnalale tänu, pole enam hädagi.“

Oleme jõudnud maja juurde. Ta akende all kasvavad lihtsad lilled, vähe eemal on kartul ja aiaviljapeenrad. Valge kass tuleb ringutades vastu. On veel kaunis valge. Eemal aurab järv kui suur katel ja mägede otsast vaatavad alla orgu metsatukad.

Naisterahvas laseb lehma lauta, mis asub aida otsas, ja läheb siis lehmale lüpsikuga järele, paludes mul istuda ringile läve kõrvale.

Ma istun ja katsun Leidaga juttu ajada.

Leida on juba julgem ja vastab hää meelega, algatades kõnelust juba isegi.

Ta räägib mulle kassist, järvest, ümbrusest. Kas tal igav ka on? Ta ei tea veel, mis see tähendab.

„Ei ole,“ ütleb ta. Kuid toonist on aru saada, et ta mind ei mõista.

Tuleb Leida ema laudast. Kutsub mind tuppa.

„Võtke natuke sooja piima ja leiba kehakinnituseks. Meil muud ei ole. Heeringat teie ju ei söö? Vast mõne muna lõöksin õige pannile?“

Poolhäämaras toas näen puhtust ja korda. Toad on krohvitud. Seintel ripub paar odavat pilti ja noorepoolse töömehe suurendatud päevapilt. See on vist surnud peremees. Mõõbliks on toal laud, paar voodit.

Tagatoas aga, kuhu mind juhatakse, on ilus kapp, kummut, kirju linaga kaetud laud ja laual isegi mõned raamatud.

Kui olen söönud, viib perenaine mind aita, kus lõhnab jahu järele. See on väike ruumike, hoolega puhtaks pünitud põrandaga, paari jahukotiga ja kõiksuguste nõudega põrandal ning riiulitel. Õieti on see pooleldi ka sahver. Ühes seinas on voodi, kuhu perenaine paneb puhta lina. Siis soovib ta mulle hääd ööd ja läheb ära. Ma ei riietu päriselt lahti. Katan end oma palituga. On natuke jahe, kuid suur väsimus uinutab mu pea.

Ärgates näen, et päikesekiired paistavad juba kustki praovahelt sisse. Tõusen, riietun, astun aidatrepile. Kedagi pole näha. Ainult kana lõõritab laudas, kass magab läveesisel. On vaikne ja kodune. Kuski kaugel laulab karjane.

Näen õnge maja otsas räästa all. Ja mind valdab kange lust seda proovida. Väike järveke särab eemal kutsuvalt, ta kallastel lokkab heleroheline vesihein.

Kustki lauda kõrvalt leian labida, et usse kaevada. millised asetan tühja paberossikarpi. Nii olen varustatud. Kui astun minema järve poole, tuleb mu perenaine lauda nurga tagant mulle vastu.

Selgub — ta on käinud last lehmaga metsa saatmas. Ta näeb mind õngega ja naeratab:

„Tahtsite õige meie järve katsuda?“

„Jah, kange himu tuli. Mitte ei saa muidu. Kui järve ja õnge näen, ei suuda kiusatusele vastu panna. Viidan õige enne äraminekut ühe tunni.“

„Proovige jah. Vast mõni hakkab. Säälikka kalu on veel mõnekene.“

Pisike järveke on ainult mõni vakamaa suur. Ta üks kallas on liivakas, kõva. Teine niiske, soine. Istun pervele ja heidan õnge sisse. Kuid mul ei ole õnne. Kaks-kolm korda naksab keegi õnge. Siis tuleb täieline vaikus. Lähen teisele kohale. Sama lugu. Aga mul on aega. Rutata pole mul ju kuhugi. Päike paistab palavasti, heidan pikali heinamaa rohtu, suitsetan, vahin taeva, ümisen omaette. Mis oleks, kui siingi peatuda mõni päev? Aga ümbrus on metsavaene, ainult põllud ja karjamaad ümber. Ja üksikud metsatukad. Ilma metsata aga ei ole mu elu täielik. Kuid mõni tund võiks veeta. Seepärast pesen end järves ja ei rutta kuhugi.

Minu tegevust on tulnud uurima karjapoiss, kelle kari sööb ligiduses. See on umbes kaheteistkümnepäevane poiss, suure pundunud ninaga ja pikkade sassis juustega, mis juba ammu pole näinud kääre ja tolgendavad mütsiserva alt nagu noorel kasakal.

„Noh, poiss,“ ütlen. „Kuis läheb?“

Poiss sõrmitseb ninas, lööb pilgu maha ja arwab, et hästi läheb.

„Kas kalu ka püüad?“

„Tast ei saa õngega kala,“ seletab karjameister. „Ainult mõnikord hommiku vara — siis võtavad. Ma sain kord kolmenaelalise ahvena.“

„Vaata, vaata. Siis ikka kalu sees on?“

„Neid on tan küllalt,“ arwab poiss. „Suuri ja väikesi. Ennegi nad ei tule välja. Vaat kui võrguga tõmmata, siis ikka tuleb.“

„Kelle järv see on?“

„Meie peremehe järv. Siin on vähki kah.“

„Nii, nii. Kas on hää karjas käia?“

„Ei ole,“ arwab poiss.

„Miks?“

„Igav on teinekord väga. Kui vihma sajab, siis ei mõista kohe midagi päälle hakata.“

„Kas naabrikarju ligidal ei käi?“

„Üks käib, aga säälik on karjas vanamees — perenaise hull vend.“

„Tollega ei ole sul siis sehvti?“

„Ei, kus sa tollega. Too, kui teinekord marru läheb, siis lööb maha kah.“

„Sa ikka siis teda vist narrid? Ega ta muidu seda tee.“

Poiss muheleb:

„Ja noh, mis sa teinekord muidu ajaviiteks mõistad teha?“

„Sa loe raamatuid,“ soovitan. „See on karja juures kõige parem ajaviide.“

Ning jutustan talle, kuidas ma karjas käies juba kaheksa aastastel ninapidi raamatus olin.

Ta sõrmitseb ninas ja arwab, et võiks ju katsuda, kuid kust sa raamatuid saad.

„Kas peremehel ei ole?“

„Tol nüüd mõned raamatud,“ ütleb ta. „Hää kui kalendrit sirvib teinekord. Ei oska teine õieti oma nimegi lugeda.“

„Noh, kas siis noort peret talus ei ole?“

„Ei ole.“

„Poegi-tütred peremehel ei ole?“

„On küll, aga neid ei ole kodus.“

Soovitan tal võtta raamatuid kustki raamatukogust. Kuid raamatukogu olevat kaugel, igavesti teise valla piirides ja säälik temale juba ei antavat.

„Miks?“

„Kardavad, et ära lõhun ja tagasi ei too.“

„Kas sa mõtled seda teha või?“

„Ei noh, toda küll ei. Aga kes säärasele, kui mina, raamatukogust raamatu annab?“

„Ei, katsu, küll annavad. Maksa kautsjon sisse.“

„Jah, kus mul see raha on?“ küsib poiss.

„Kas sa siis palka ei saa?“

„Või palka,“ lööb tema käega. „Kes mulle palga annab? Isa võtab palga omale ja joob nahka päälegi.“

„Siis on sul halvasti,“ arvan. „Ja äsja ütlesid, et sul hästi läheb.“

Poiss naerab.

„Tuleval aastal,“ seletab ta, „põgenen kodunt ära kuhugi kaugemale ja astun säälik omapääd teenistusse. Siis saan palga omale. Siis juba võib teha, mis süda lustib. Võib viina osta, saia, kompvekke ja minupärast ka raamatuid.“

„Plaan on mõistlik,“ naeran. „Aga viina ära ikka veel nii noorelt vahest võta.“

„Vaata veel,“ arvas tema. „Viin on kuradi hää. Muudkui teda ei tohi palju võtta. Kui palju võtad, siis oled nagu marutõbine. Isa meil plaanib teist sisse, üks liiter teise taga, siis mässab ka mõnikord nagu vana kult aia taga.“

„Kas sulle tappa ka teeb?“ küsin.

„Teinekord saad nii et silmad sinised,“ kinnitab ta avameelselt. „Ja emale annab kohe vastu vahtimist nii et veri taga. Kuradi siga!“

„Mis asjamees sinu isa siis on?“

„Mis ta sitt on? Kingsepp kiriku juures. Aga raisk ei viitsi tööd teha, muudkui lakub pääle ringi. Oot kui saan viie-kuueteistkümne-aastaseks, siis ma ta naha pargin.“

„Plaan on mõistlik,“ kinnitan mina. „Üldse arvan, et sinust saab kaunis sitke poiss.“

Poiss jookseb loomi välja äärest ära ajama, tuleb siis jälle tagasi; kuna ma juukseid kammin, küsib tema minult:

„Mis asjamees teie ka olete?“

„Kirjamees,“ vastan otsekohelelt.

„Mis too kirjamees ka teeb?“ uurib poiss.

„Too neid raamatuid teebki.“

„Ah nii. Siis sellepärast teie neist raamatuist nii palju räägitegi.“

„Võib olla kah.“

Olen korras ja hakkas talle poole minema. Poiss ütleb aga mulle järele, et kui ma ise raamatuid teen, siis ma neid ka muidugi müün.

„Ei müü.“

„Kuhu teie nad siis panete? Kust teie siis raha saate?“

Naeran:

„Teen raamatu valmis ja annan teistele müüa.“

„Totapite küll. Muudkui too ei ole kasulik. Ikka ise müüa oleks õigem. Teised võtavad vahelt.“

„Ei ole midagi,“ naeran. „Võtavad mis võtavad, aga ise pole mul müümise aega jannata.“

„Palju maksab üks teie raamat?“ küsib poiss. „Kooliraamatud on küll kuradi kallid.“

Mina seletan, et minu raamatud tulevad nii kolmeneljasaja sendi ümber.

„Kallid kuradid need kah,“ arvas poiss. „Kui teete neid paarkümmend tükki kuus, siis teenite roppu raha. Ennegi ma mõtlesin, et vast teil on mõni kaasas, siis vast oleksite mulle ka annud — võlgu. Mul prõlla raha ei ole. Tuleval aastal maksan ära. Siis vaataks ka, mis te sääil kirjutate.“

Ma seletan, et mul kahjuks ei ole praegu säärast raamatut, mida võiks talle anda. Aga ma võin talle postiga saata.

„Te ikka vist ei taha võlgu anda,“ kahtleb poiss. „Mis teil selles kotis muidu niipalju on?“

Aga ma kinnitan, et kotis on üsna muud asjad ja teips mitte raamatud. Kuid kuidas on tema aadress?

Ta ei saa sellest kuidagi üle. Kuidas on tema aadress? Ühtki kirja pole ta seni veel kustki saanud.

Noh, olgu, laseme tulla siis peremehe nimele.

Ei, tollega ei ole ta nõus, peremees võtaks raamatu omale. Lõpuks kirjutati üles kihelkonna, valla ja talu nime. Ning poisi nime.

Kuna olen jälle peatuma jäänud, küsin, kus ta koolis käib — kihelkonnakoolis? Ei, sääil ei jõudvat ta käia. Sääil nõutavat palju rohkem raamatuid ja kord olevat väga vali, ei tohi puududa ega midagi, ja isa teinekord ei lase kooli minna, paneb kodus tööle. Siis tema on seni käinud kuski vallakoolis.

„Kas sa sääil siis pääle kooliraamatute midagi lugenud ei ole?“ küsin.

Tema meelest on aga kõik raamatud, mis ta koolis lugenud, kooliraamatud. Meie mõisted ei klapi. Ma jätan ta jumalaga ja soovitan, et kui isa väga joob, siis katsugu tal viin salaja pudelist maha valada.

Poiss aga ütleb, et seda ei või teha.

„Siis läheb õige marru. Lõhub või maja maha. Ja tapab nii, et hinge sisse ei jää.“

„Ei ole viga,“ kinnitab ta mulle järele. „Küll ma ta õpetan, kui vanemaks saan.“

Perenaine ootab mind kodus kaetud lauaga. Ta on talust toonud lihagi, sest oma põrsas veel kasvab ja läinud aasta liha on läbi, rasva ainult on veel vähe.

Mina ütlen, et see lihatoomine küll oli päris asjatu.

Aga tema arvas, et ega saksad ilma lihata ikka saa: süda jääb vesiseks. Õhtul juba ei saanud; kui nüüd ka ei saa, jääb näljaseks, ei jõua minna.

Lihale on ta muna pääle lõõnud, õige kõvale vanale soolasele singile. Kuid minu süda on tõesti juba kaunis vesine, ja ma leian, et perenaine on õieti talitanud.

Söögilaud on ilusti puhta linaga kaetud, noad-kahvlid ja lusikad on korralikud. Tulgu nüüd veel mõni välismaalane kinnitama, et meie elame veel suitsuonnides ja sööme aadama-kahvliga.

Vähe piima pääle, ja menüü on läbi. Popsitare ei ole meie maal enam ammu see, mis ta oli veel paarikümne aasta eest. Kõik oleneb perenaisest. Rikastes taludes on mõnikord palju kurvem pilt.

Söögi- ja korteriraha ei taha perenaine rohkem võtta, kui talu sink maksab. Tõrjub ja tõrjub.

„Võtke siis Leida-preili jaoks,“ ütlen. „Ostke talle kompekki või ilus rätik.“

Sellega on ta nõus. Ta saadab mind vähe ja soovib mulle hääd reisi.

Mõnda ajakirjast „Tulenkantajat” ja tulekandjatest „Eesti kaudu Euroopasse“. Soome kirjandusliku nooruse otsinguid

Ajakiri *Tulenkantajat* ilmub teist aastat soome ise-teadliku kirjandusliku nooruse häälekandjana. See kirjanduslik noorus läheneb vanaduselt 30. aastatele. See on vanadus, millal põhjamaade noorus algab oma maksmapanemist, nagu seda võime näha Eestiski. Kaksiti kuus ilmuva *Tulenkantajate* ajakirja toimetajad ning kaastöölised enamik tuleb *Nuori Voima* ja *Tulenkantajat* albumite kaudu iseseisvale ajakirjale. See saamisprotsess on enamvähem ühtlane kõigis mais ning näib olevat tavaline tee.

Oma poolelise-aastase teekonna kestes *Tulenkantajat*-ajakirja toimetus ja väljaandmine on elanud läbi mõningaid muutusi. Esimesel aastal, s. o. 1929. a. toimetas ajakirja Erkki Vala, väljaandjana esines osaiühing *Tulenkantajat*. 1930. a. alul asub Olavi Paavolainen teiseks toimetajaks Erkki Vala kõrvale. Nr. 4. pääle saab Paavolainen päätoimetajaks. Nr. 9—10 tuleb suurem muudatus toimetuses ning väljaandmises. Päätoimetajaks jääb endiselt Olavi Paavolainen, kuid toimetuse juhatajaks saab Arvo Pylkkänen. Toimetuse juure asutatakse ühtlasi nõukogu kirjanduse (Martti Haavio, Yrjö Jylhä, Arvi Kivimaa ja Lauri Viljanen), teatri (Elsa Enäjärvi-Haavio, Uuno Laakso, Eino Salmelainen), kunsti (Väino Aaltonen, Yrjö Ollila), humanitaarteaduste (N. I. Mäki), kehakultuuri (Helvi Salminen, Tauno Tattari) ja isegi reklaami jaoks (Toivo Lautavaara). Sügisel lubatakse toimetuse nõukogu täiendada muusika, filmi ja arhitektuuri edustajatega. Kirjastajana esineb nüüd osaiühing *Elav Taie*.

Uue koondise ja ümberkorraldamise kaudu tulekandjad loodavad saada uut jõulisa kultuuritööks, mis „soome kõrvest teeks soomelise Euroopa“. *Tulenkantajate* nõukogu poolt nr. 9—10 allkirjutatud saatekiri on küllaltki huvitav, et sellel peatuda. Tulekandjad tahavad näha oma ajakirja üldisena kultuuriajakirjana, võitlevana nii uue kirjandusliku-kunstilise loomingu kui ka rahvusliku ülikooli loomise eest, nõjatades seejuures kirjanikkudele-kunstnikkudele kui ka akadeemilisele noorsoole. Tulekandjad ütlevad enesest, et neid on ajanud noore kultuuri uudishimu rändama võõraid maid ja rahvaid kümne aasta kestes, nüüd nad tahavad asuda võitlusse parema tuleviku eest.

Ses võitluses tulekandjad loodavad saada toetust soome üliõpilaskonnalt, kelle tunnuslause on olnud: „Olgem eurooplased, kuid olgem ka soomlased.“

Soome noored tulekandjad usuvad oma maa tulevikku. Nad tõendavad: „See rahvas elab. See loob ja võitleb,“ sest selle rahva anded otsivad avaldust igal elualal. „Soomlaste uinuv ürging on otsustavalt vahetumaks aktiivseks kultuurihingeks. Meie peame kuulma selle kohinat. Meie peame hurmuma sest maast.“

Kui retk Euroopasse noortele tulekandjatele on olnud eneseleidmiseks hääs ja kurjas, siis selle eneseleidmise tulemuseks on ka uue isamaalsuse leidmine. See isamaalsus on euroopa isamaalsus tunnuslause all, et kodumaa, s. o. Euroopa uuestisündimine võib saabuda ainult rahvuste kaudu, s. o. rahvusliku töö kaudu.

Uue kunstikäsituse ning uue isamaalsuse läbi tulekandjad erinevad Vana-Soomest. See uus käsitlus läheneb suurel määral meie kultuurikäsitlusele, nagu tunnuslause eurooplusest ja soomlaseks jäämisest tuletab väga meele noor-eestlaste tunnuslause. Kuipalju G. Suitsul on algupärandi õigust selle tunnuslause pääle, mida tulekandjad omistavad soome üliõpilaskonnale vanast ajast, ei tea mina otsustada. Küll aga sarnaneb tulekandjate kultuuricredo noor-eestilisele credole, välja arvatud aja poolt antud sisu ja elujulgus noor-eestilise elupelju ja teatava eraldamistungi asemel.

Uue isamaalsuse ja vastse euroopalise kirjanduskultuurilise orientatsiooniga noor soome kirjanduslik generatsioon suhtub soome kirjandusse kahtlemata teisiti kui vanem kirjanduslik sugupõlv. Siin käib sama võitlus kultuurilise hegemoonia vastu nagu muilgi alul. Kuukirjas ilmuvad artiklid on kahtlemata võitlusartiklid, seega tuleb arvestada nende liialdusi. Siiski pakub huvi eesti lugejale kuulda neist seisukohavõtmistest kirjanduslikes küsimusis. Kõigepäält tulekandjad (vt. juhtkiri „Eesti kaudu Euroopasse“, Lauri Viljanen) nendivad, et nemad on kutsunud tunnustajaiks insulaarse iseloomuga skandinaavia kirjanduse suremisele Soome suhtes. Kui soome kirjandust on mõjustanud Brandes, Ibsen, Björnson, Strindberg, Lagerlöf ja viimsetena 1910. a. ümber Hamsun, Bang ja Söderberg, siis juba 1920. aastate ümber rootsi mõju Soomes on surnud. Uuest skandinaavia kirjandusest soome kirjanikud õpivad vaid suurte trilooגיעte tegemist. Skandinaavia praktiline passiivselt naativ elustiil on meile võõras, hüüavad tulekandjad, sest sel on insulaarne iseloom.

Juhani Aho surmaga lõppes soome kirjanduse esimene euroopalis-soomeline kirjandustraditsioon. Meil ei ole praegusel hetkel mingit kirjanduslikustilist traditsiooni. Meil on vaid üksikuid originaaltöid. Ehk vahest koguni epigoone. Kus on, küsivad tulekandjad, meie küpseealine kirjanduslik sugupõlv, kes annaks elava ja valitseva ilme meie kirjandusele? Hämmastav olematus. Meie kirjandus pääle mõninga väljavõtte on ainult kaubartikkel, *litterature commerciale*. „Soome kirjanduse peaaegu täielik dekadents sel hetkel on ilmne tõsiasi,“ kirjutab L. Viljanen sõna sõnalt ja paneb selle mottoks oma artiklile.

Kui asjaolud on sarnased soome kirjanduses, mida siis tahab tulekandjate sugupõlv. Lühidalt kokkuvõtteks L. Viljanen kostab: tahame, et saaks nähtavaks soome kirjanduslik üldine hingeline baasis, et saaks nähtavaks kui lame ja kore see on praegusel hetkel; et nähakse, kuidas meie nüüdiskirjandus vajab hingelist võistlust, uusi võimukaid impulsse, mis täiendaks ja süvendaks meis kirjanduskultuuri; tahame, et meil algaks võimukas võitlus kunstipärase loomingu eest, enne kui kogu meie kirjandus vaob diletantismi sohu.

Uued impulsid?

Antiteesiks rootslusele nüüdishetkel on üldiselt eesti, nii poliitiliselt kui ka kultuuripoliitiliselt. On nähtav, et eitava suhtumise järele Rootsisse järgneb Eesti

jaatus. Seda antiteesi kohtame ka tulekandjate uues orientatsioon. Sellest oleneb ka, et Eesti jaatus on kõrgendatud, eesti kirjandusele ja kirjanikkudele öeldakse suuri meelitusi ja omistatakse voorusi, mida meie praegusel hetkel ise ei näe või ei hinda, siis näiteks liigset kosmopolitismi kirjanduslikes harrastusis, soome rahvuslik kirjandus on end leidnud suurtes meistrites, soome uus sugupõlv vajab pääsu isoleeringust. Meie liigne kosmopolitism veab meid laiali ning ei lase koonduda selle aluspõhja, üldise hingelise baasise leidmiseks, mis soome kirjandus on leidnud. Selles on vahe.

Suitsu, Tuglase, Tammsaare, Underi ja Visnapuu liiga kõrgele seadmine vastavalt soome samavanuste kirjanikkudele on muidugi seletatav ka võistlusega, mis

on käimas tulekandjate ja vana kirjandusliku sugupõlve vahel. Seda tuleb arvestada, lugedes tulekandjaid.

Kuid mis tähendab siis L. Viljase deviis: Eesti kaudu Euroopasse? Lühidalt oleks järgmine kokkuvõtte Viljase kirjutise lõpust.

Esiteks, et meil antaks eesti proosa ja luule tõlgendeid. Kuid see ei ole tähtsam. Lause tähendab, et meie lihtsalt teame, mis tehakse Soomelahe teisel pool. Meie teame, millest kõneldakse sääli, puutugu see üldisesse vaimlisse suunda või võitlusse kunstipärasuse eest. See on Eestis alati olnud teravaks ja põnevaks aineks. Probleemid on ühised. Enne kõike: me peame õppima vennasrahvalt seda hinge-erksust ja vaimu uudishimu, mis on noore elukõlvulise kultuuri tunnuseid.

Suhteid Muusikalehega

Lugupeetud *Muusikalehe* toimetus on seitsme kuu jooksul jõudnud niikaugemale, et ta oma viimases kaksiknumbris (7/8, 1930) reageerib minu poolt *Olionis* nr. 2 avaldatud artiklile. Juba ammu ähvardusena õhku riputatud vastutung piirdub seekord vaid kahe pooliku lausega.

Esmajoones õiendan *Muusikalehe* arvamist ses mõttes, et mul pole vähimatki tegu *Eesti Muusika Kuukirjaga*. Järelikult ei või mind tsiteerida nende asemel.

Teiseks, minu artikkel oli kirjutatud jaanuari esimestel päevadel ega saanud puudutada praegust *Muusikalehe* toimetajat; vastavad täiendised lisan siin.

Edasi, praegune *Muusikalehe* võitlus on lohakas ja üldlauseline oma ammuse programmi kordamisega ning vastumeelse ellusuhtumisega. Ei tohiks küpse mõtlemisega uhkustada kirjutise autor, kui ta nimetab lapsikuks arvamuse, et „Lauljate Liidu kuukiri ei või olla midagi muud kui ametiühisuslik häälekandja“. Praegune toimetaja on seda vaadet varemini ise tunnustanud ja teeb seda asjaolude muutusel loodetavasti ka hiljemini. Praegune tungimine võõrasse valdkonda pole normaalne nähis, kuna seks puuduvad normaalsed eeldused. Lauljate Liidu *Muusikaleht* ei vabane kunagi ametiühisuslikust ilmetpiiravast tendentsist ja võhikliku eestkostmise survest.

Teiste äpardunud tööst võivad piinlikkuseta rääkida ainult need, kes vastaval alal on suutnud teha midagi paremat. Põhimõtteid elustada rahadeta on siiski raskem, kui põhimõtetust arendada rahade juures. Viimane *Muusikalehe* kaksiknumber ise on kaunis ilmekas vastus paljudes vaieldud küsimustes. Esmajoones näeme juba, kuidas küllaldase subsidiumi puudus sunnib üksiknumbri välja andma kaksiknumbrina. Ja mida võite sealt sisulises mõttes palju leida peale ametiühisusliku? Oota-

me ära *Muusikalehe* edaspidise kultuurtahtelise tegevuse, et sealpool ise võidaks veenduda mõneski hüljatavas tões.

Peab tunnistama, et *Muusikaleht* on hea ja kurja vahel kõikunud sel määral, kuidas teda suutis ergutada paralleelne liikumine ja avalik hääl. Igatahes teise kuukirja ilmumine mõjus pisut tervendavalt kas või loidusegi mõttes. Uus toimetaja pole ka kahju toonud, kuigi olukord iseendast palju ei lase midagi parandada. On huvitav näha, milliste kõrgusteni praegune toimetaja mõtleb jõuda ja lõpuks jõuab.

Ma ei räägi mitte toimetusest, sest tegelikult on see nimede rida liigne ballast, mida ei saa kasutada. Milliseid funktsioone see kolleegium toimetamisel täidab, pole väljaspool seisja võinud märgata. On see nõuandev või täidesaatev organ ja kuidas teda rakendatakse, jääb arvatavasti *Muusikalehele* tumedaks.

Loodetavasti ei püüta neid mõningaid avaldise võtta niiviisi, nagu teeb seda *Muusikaleht*. Muusikaajakirjade toimetamine ei peaks olema mingi isiklik asi, nagu vahest kuski pool mõistetakse. Praeguse *Muusikalehe* toimetaja koht ei seisa ju mitmelegi kättesaamatus kauguses, kuid see ajakiri oma alustelt asub muusika üldkultuuri mõttes lootuseta seisukorras. Läheb veel aega — ja seda peavad tunnistama ka nüüdsed Lauljate Liidu patronaadiõiguste kaitsjad.

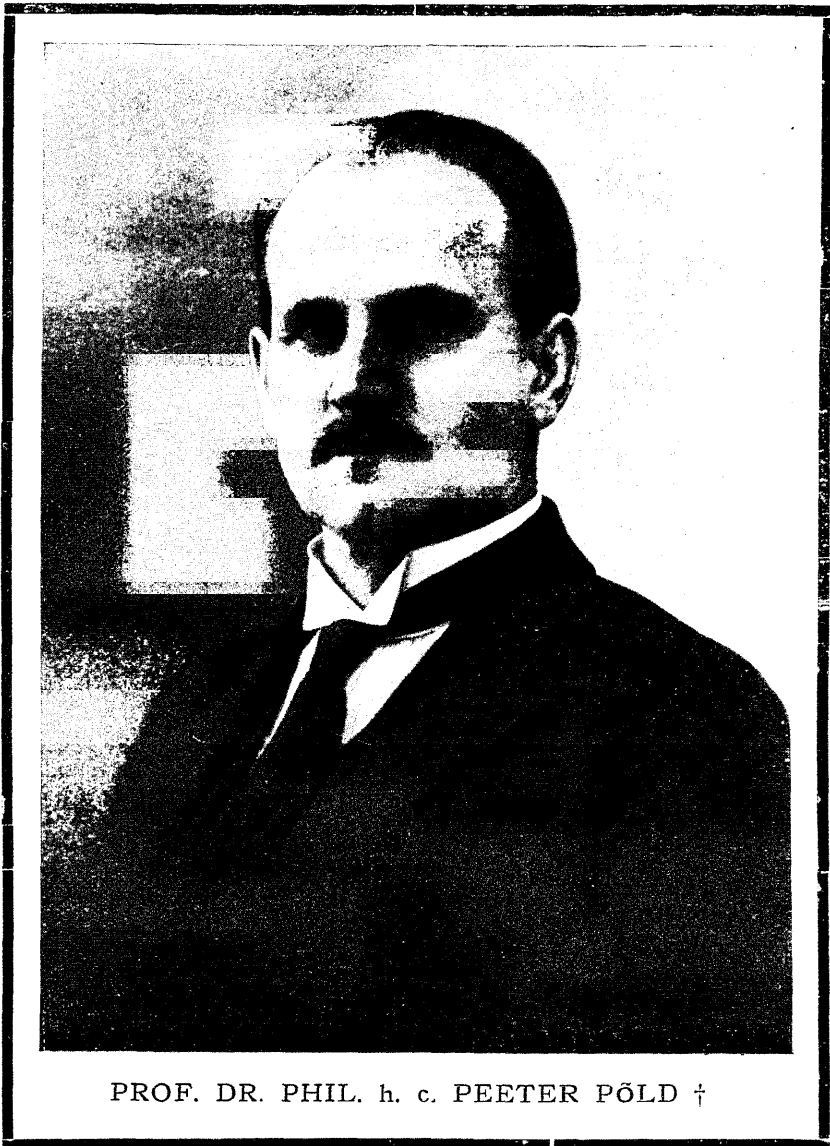
Ed. Visnapuu

Fot. J. V.

HELE-MALL PÖLD †

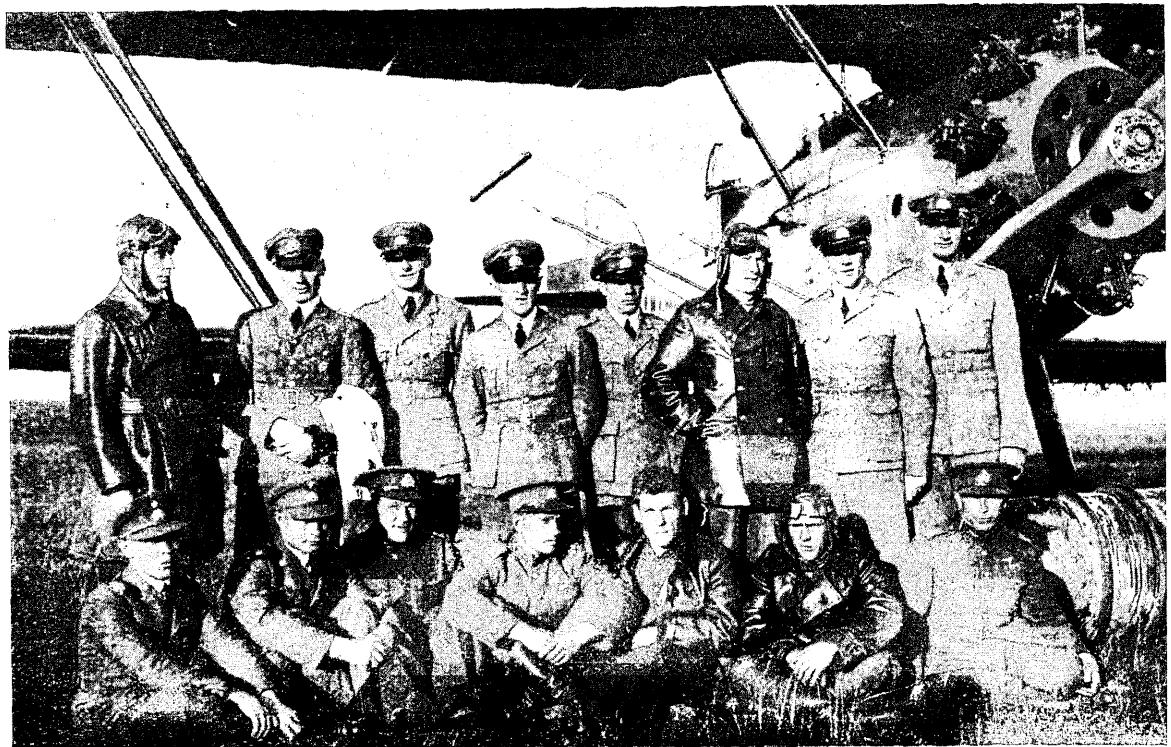
1878

1930

PROF. DR. PHIL. h. c. PEETER PÕLD †

PROF. P. PÕLLU MATUSEL

LENNUVÕISTLUSTELT

Lennuvõistlusest osavõtjad. Seisavad: vasakult neljas — Riigivan. auhinna võitja ltn. *Martson*, kuues — Kaitseministri rändauhinna võitja kpt. *Döring*, esim. paremalt — Kv. st.-ül. auh. võitja ltn. *Kuul*.

Vastutav ja tegev toimetaja: **David Karopun** Väljaandja: **Georg Naelapea** «Postimehe» trükk, Tartus 1930

Tartu Majaomanikkude Pank

SUURTURG 7 · OMAS MAJAS
KÖNETRAAT 6-50

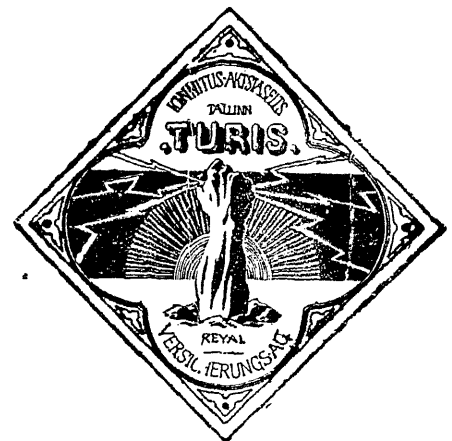
Äriseis 1. septembril 1930. a.

Kassa ja vaba raha	Kr.	392.132.47
Osamaksud ja kapitalid	„	315.973.—
Hoiusummad	„	2.251.195.24
Laenud	„	2.419.534.32
Äriseis	„	3.169.717.38
Üldläbikäik	„	19.121.448.43

Kõik pangaoperatsioonid
Hoiusummad · Laenud

*

Juhatus

Peaagentuur: Tartu Majaomanikkude Pank
Suurturg 7 · Telef. 6-50

Eestimaa Kindlustuse Selts „TURIS“

kindlustab igasugu kinnis- ja vallasvara
tuleõnnetuse vastu

Tartus, Majaomanikkude Panga ruumes
Suurturg nr. 7 · Avatud igapäev 9-3

Kõik majaomanikud kindlustavad oma
varanduse tulekahju vastu kindlustusselts
„Turis“es

A.-S. «TURIS»

SÜGISHOOAJAKS

KOHALE JÕUDNUD KODUMAA. INGLISE JA PRANTSUSE VABRIKUTEST

ÜLIKONNA-, PALITU-, MANTLI-,
KOSTÜÜMI- JA KLEIDIRIIDED,
KLEIDISIIDI JA SAMMETIT

SOOVITAME SUURES VALIKUS VÕISTLEMATA HINDADEGA

R I I D E K A U B A L A D U

TSCHERNOV, LUKSEP & K^o

TARTUS, KAUBAHOOVIS NR. 6-7 · TELEFON NR. 156

Tartu Eesti Majanduse Ühisus

TARTUS, HOLMI TÄNAV 12-18 · TELEFON 10, 2-61 JA 10-70

O S A K O N N A D :

TARTUS, Võru tänav 4, telefon 10-30 · RÄPINAS, telefon 33

Suurim põllumajanduslik ostu-müügi ühisus Eestis

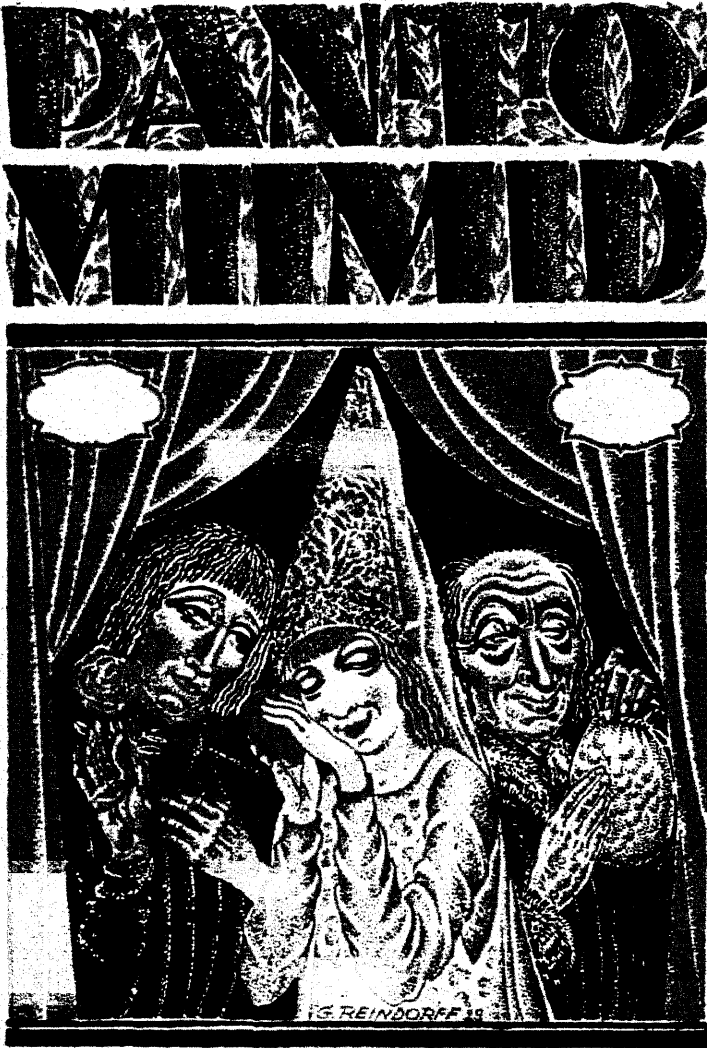
AASTANE KAUBA LÄBIMÜÜK — KR. 2.725.000.—

ÜMBRUSKONNA PÕLLUPIDAJAD!

Koonduge kõik Tartu Eesti Majanduse Ühisuse ümber ja tehke sealt oma sisseostud, siis on Teie majanduslikud huvid kõige paremini kaitstud, sest see on põllupidajate oma ettevõtte

Laos: mõõdukate hindadega kõik kaubad, mida vajab põllupidaja oma majapidamiseks

PANTOMIIMIDE NIMESTIK

T. MUTSU TEATRIKIRJASTUS
 A T A K U U T I A N A N K

- Armastuse kangelased.* Koomiline kosjalugu. 3 m. 3 n.
Armastus suudab kõik. Stseen kaanepildi motiivil. 5 tg.
Hiir. Õppurite huvitav kättemaks õpetajannale. 5 n.
Imearst. Rätsepaselli pöörased trikid. 5 m. 2 n.
Jahiseiklused. Pühapäevaküttide sissekukkumisi. 4 m. 1 n.
Joko — Brasiilia ahv. Tema tarzanlikke naljatusi. 2 m.
Kasarmu õuel. Pilt noorsõdurite lõbusast õppusest. 7 m.
Kinnipitseeritud armuke. Amori kelmusi üliõpilaselust.
Klounide raudtee. Jant lõbusate sportlastega. 2 m.
Kokott, ehk Kolombiini armastus. Armunali. 2 m. 1 n.
Kolmekordselt petetud. Armastajate ninanipse. 4 m. 2 n.
Kuulsa jõumehe Giovanni imeteod. Spordijant. 3 m.
Külahabemeajur. Naljakaid stseene asunikude elust. 5 tg.
Lõbusad tudengid. Pilt ülemeelikust üliõpilaselust. 7 m. 2 n.
Maks ja Moorits. Kelmid kingsepasellid. 5 m. 1 n.
Metsas. Humoorseid pildid laane salapärasusest. 15 m. 14 n.
Metsik jaht. Üliõibus kakelus-stseen külakõrtsis. 7 m. 1 n.
Nõiapill. Noorte armastajate abistav seltsimees. 6 m. 1 n.
Orkester. Koomilise kvinteti ennekuulmatu kontsert. 7 m.
Õhtu jõumeeste klubis. Võrratu karikatuur sportlastele.
Õngitseja. Jant „korgivahtijate“ parodeerimiseks. 1 m. 2 n.
Õpipoi si kättemaks. Noore ülikoomilisi riukaid. 3 m. 1 n.
Pöördlaud. Hulkuri pöörased ja naljarikkad trikid. 3 m.
Primadonna. Tema ebaõnnestunud ülesastumine. 5 m. 1 n.
Punnküla tuletoojad. Koomiline tulekahi õösel. 10 m. 1 n.
Robert ja Bertram. Hulkurite lõbusaid seiklusi. 6 m. 1 n.
Siin võib suveks korteri saada. Suvitajate nali. 2 m. 1 n.
Silmakirjateener. Kavala toapoi si koomilisi elamusi. 2 m.
Sissekukkund seiklusotsija. Linnahärra naljad. 2 m. 2 n.
Truuduseta lapsetüdruk. Äpardund armastus-stseen. 7 tg.
Tsirkus. Humoorseid numbreid näitlejate elust. 4 m. 4 n.
Tsirkus maanteel. Lõbusaid kehaharjutusi sportlastele. 6 m.
Ülelöödud armastaja. Amori põnevaid vallatusi. 4 m. 1 n.
Vahil. Sõduri seiklusi ülemuse ja köögitüdrukuga. 2 m. 1 n.
Vään-Villu. Tema seiklused rikka inglasega. 3 m. 2 n.
Veneetsia karnevaal. Noorte muretud vallatused. 7 m. 1 n.
Viimaks ometi. Kahe noore hästilõppev armulugu. 3 m. 1 n.

Ande hind 90 senti

milline summa sisaldab ka tasu mänguloa eest

Ilmunud üldse 25 annet (37 näidendit) koondatud kogusse —
 hind 20 krooni

Näidendeid on trükitud vähesel arvul — rutake omandamisega!

EELTEADE!

Hooaja avamine

Kino „Athena“

Hooaja avamine

Film, millest kõik on vaimustatud! Hiilgav edu!

Kaks südant $\frac{3}{4}$ taktis

Suurepärane helifilm-operett Viini elust

Tuntud helilooja ROBERT STOLZ'i muusika

Hind 75 senti